

vigilia

CSERHÁTI JÓZSEF

A szegénység mai értelmezése

SUENENS BÍBOROS

Erkölcsei katasztrófa

ENDREFFY ZOLTÁN

Korunk ökológiai válsága

CZAKÓ GÁBOR

Szent Kristóf és tsai

Beszélgetés

MÁNDY IVÁNNAL

MÁNDY IVÁN

Egy öreg boltos

CZESŁAW MIŁOSZ

A művészet erkölcstelensége

1987

7

Bajcsi Cecília,

**Bertók László
és**

**Rákos Sándor
versei**

Nyárköszöntő	481
CSERHÁTI JÓZSEF: A felszabadítási teológia szegénységmisztikája	482
LEO JOZEF SUENENS: Erkölcsi katasztrófa	489
ENDREFFY ZOLTÁN: Korunk ökológiai válsága (I. rész)	491
GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ: Salamon zsoltárai	497
VARGHA KÁLMÁN: Halottakról, akik ma is élnek	504
TILLMANN J. A.: A törvény tükörkapujában	508
FRANZ KAFKA: Részletek a (másik) naplóból (Tillmann J. A. fordítása)	512
KAMARÁS ISTVÁN: Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?	517
CZAKÓ GÁBOR: Szent Kristóf és Tsai	519
„Ez Világ Hivségéről Szent Bernald írásából formált versek” (közli Kárpáti Miklós)	523
FRANÇOIS-XAVIER DE FELLER: Utazások Magyarországon	525
Szent Ferenc imádsága (vers; Doráti Antal fordítása)	528
RÁKOS SÁNDOR: Meditáció	529
BERTÓK LÁSZLÓ: Belepusztul ha megtalál; Csak az a biztos ami nő (versek)	530
MÁNDY IVÁN: Egy öreg boltos	531
BAJCSI CECÍLIA: Őszi út (vers)	538

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Mándy Ivánnal (R. L.)	532
-----------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

CZESŁAW MIŁOS: A művészet erkölcstelensége (Cservenits Jolán fordítása)	539
---	-----

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

ALAIN DE PENANSTER: A katolicizmus paradox vonásai Franciaországban (Török József fordítása)	544
--	-----

HIT ÉS ÉLET

Elítélni vagy megítélni?	548
--------------------------	-----

NAPLÓ

Székely András Bertalan: Vallás és identitás a magyarországi szlovének körében	550
Irodalom Lapszéli jegyzetek (Rónay László)	552
Temesi Ferenc: Por (Pokorni Zoltán)	553
Képzőművészet Ujházi Péter művészetéről (Kovács Péter)	555
Film Gengszterek klubja (Tóth Péter Pál)	557
Haza és Nagyvilág	559
Levelek – válaszok	560

A címlapon Ujházi Péter: Hommage à Schwitters; a hátlapon Emeletes doboz című műve

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szede: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 87/71 336 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12-2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Nyarköszöntő

Régi újságokat, folyóiratokat böngészve olykor elcsodálkozunk, hogy a világ, a szokásaink milyen keveset változtak az idők során. Lehet, hogy alapvetően megváltozott egy-egy város, falu arculata, a sokat emlegetett technikai haladás következtében átfarmálódott hétköznapi környezetünk, a gondolkodás és a szokások azonban sokkal konzervatívabbak, mint hinnénk.

Száz éve éppúgy, mint ötven esztendeje arról olvashatunk a napilapok és a folyóiratok júliusi számaiban, kiürült a város, mindenki jól megérdemelt pihenőidejét tölti, s ilyenkor – tanácsolják az orvosok – át kell állítani az élet ritmusát, fel kell tölteni a megfáradt, kimerült sejteket új energiákkal. Egy naplórészlet ifjúsági katolikus folyóiratunkból hetvenöt éve: „Szép tájakat látunk, s valahányszor új élményeket szerzünk, mindig hálát adunk magunkban, hogy Isten ilyen szépek és gazdagnak teremtette a világot.”

Nem biztos, hogy a fiatalember, aki e sorokat beküldte, pontosan így fogalmazott, lehet, hogy jótékony kezek megfésülték lelkes mondatait. De az érzés primér hevülete akkor is igaz, mint ahogy hiteles, pontos és életszerű az a magatartás is, ahogy kialakította magában azt a nyitottságot, ami nélkül aligha igazi a nyári feltöltődés. A jelek szerint a lap levelezője tizenhat éves volt akkor.

Amikor egy mai tizenéves túrara, táborba indul, vagy társaival nagyobb felfedező útra vállalkozik, aggódó szülői figyelem övezi; ellenőrzik a családban, mit pakolt be, ellátják jó tanácsokkal, hogy ne igyon hideg vizet felhevülve, ne fagyaltozzon túl sokat, amikor hűvösebb van, vegyen meleg holmit. Ezek a néha könnyes tanácsok állítják helyre és őrzik meg a családnak azt a folytonosságot, mely ilyenkor megszakadni látszik az aggódó tekintet fénytörésében. De vajon gondolkunk-e arra, fiatalabbak és idősebbek, hogy a megújító, ígéretes nyárban meg kell őriznünk egy másfajta folytonosságot is, mely egzisztenciánk lényegét érinti, s amely sokkal fontosabb, mint a hideg víz ivása és a fagyaltozás?

Amikor összepakolunk, a ruhák, cipők, zoknik mellett egy sokkal fontosabb dolgot is magunkkal kell vinnünk, aminek nincsen kiterjedése, mégis betöltheti egész valónkat, és képessé tehet arra, hogy még készségesebben, alázatosabban fogadjuk be ilyenkor az élet személyes ajándékait.

Mintha látogatóba indulnánk Hozzá, de úgy kell szerveznünk e látogatást, hogy elkísérjen útközben is. Neki fölösleges kis csomagocskákat vinnünk, elég, ha megérkezünk Hozzá, annak a jó ismerősnek a gesztusával, aki pontosan tudja, hogy itt, e megváltozott környezetben is otthonra talál, hazaérkezett. A háza mindenütt nyitva áll, ismerjük az oda vezető utat, s ezekben a felhőtlen időszakokban sem szabad elfeledkeznünk erről az útról. Szolgái talán megöregedtek az elmúlt év során, van, ahol már magányos ez a ház. De készségesen várja látogatásunkat, hiszen enélkül mit ér a szervezet regenerálódása, mit a nagyszabású élmények, az újonnan szerzett ismeretek? A ház gazdájával meg kell osztanunk tapasztalatainkat, napi kis gondjainkat éppúgy, mint a nagyszerűnek látszó örömeiket.

Az ajtó tárva, s a gazda mosolyogva mutatja nekünk szívét, melyet megvilágít a júliusi nap. S bár itt bent a házban nincs olyan kápráztató fényesség, az ismerős mécsvilág mégis élénk varázsolja a lét minden gazdagságát és emberi tartalmát.

A felszabadítási teológia szegénységmisztikája

Az élet valósága és a teológia kérdése

A felszabadítási teológia a II. Vatikáni zsinat új teológiai és lelkipásztori megfontolásaiból ered, de megtaláljuk nyomait a katolikus társadalomtan újabb kezdeményezéseiben is. A „*Populorum Progressio*” című enciklikában például VI. Pál pápa kijelenti: „Az egyház legyen a szegények védelmezője és felkarolója.” Az egyház Latin-Amerikában határozottan a szegények, az elnyomottak és kizsákmányoltak mellé állt. A szegénység itt nem egyszerűen szerencsétlen egyéni sorsok felhalmozódásából adódik, hanem a gazdasági és politikai rendszer hibáinak következtében jött létre. Ezekben az országokban a lakosság 80 százaléka nincstelen, 30–40 százaléka analfabéta. A kapitalista és kizsákmányoló társadalmi rendszer többnyire katonai diktatúra alakjában jelenik meg. A hatalmon levők tudatosan igyekeznek megakadályozni a munkásrétegek önállósulását, függetlenségük kiharcolását. A tengődő, páriasorsra ítélt tömegek mind hívő katolikusok: egyedüli reményük a kereszténység megváltó Istene, Jézus Krisztus, aki mindenkiért szenvedett és meghalt, de feltámadásával mindenkit fel is szabadított. Ebben a hűsvéti ígéretben bíznak a felszabadítási mozgalom hívei.

A felszabadítási teológia a hagyományos teológiával szemben új kérdésekkel kezdi a valóságra, Istenre és az emberre. Az európai teológia a skolasztikára épül és azt kérdezi: „Ki és mi az Isten?” Tehát Isten lényegét vizsgálja a hívő kutatás. A válasz csak ez lehet: Isten maga a valóság, az a valóság, amelynél nagyobb valóságot nem lehet elgondolni. A felszabadítási teológusok kérdése viszont így hangzik: „Hol és hogyan jelenik meg számunkra Isten?” A felelet erre az: Isten az emberiség történetében jelenik meg, saját Fiának áldozatában, felszabadító, üdvözítő művében. A „hol” és a „hogyan” kérdések konkrét feleletet várnak és cselekvésre indítanak.

Latin-Amerikában az evangélium alapvető válasza az, hogy ki kell állnunk a szegények és elnyomottak mellett. A teológia szava akkor hiteles, ha a szegények érdekében szól, ha elmarasztalja a fennálló társadalmi rendszer igazságtalanságait, és ha igazát a gyakorlatban is bizonyítja. A teológiai gondolkodásnak a konkrétumok világában kell mozognia, és a jövőbe utaló intézkedéseket kell megfogalmaznia: mit mond nekünk egy ember születése, szenvedése vagy halála, különösképpen pedig a felszabadulást várók és az azért küzdők sorsának alakulása? Így a teológia nemcsak a teológusoké vagy az értelmiségieké lesz, nem is csupán a kiváltságosaké, hanem a népé.

A szegénység hatalmas tömegeket érintő, megdöbbentően fájdalmas valóság! A latin-amerikai püspökök konferenciájukon 1968-ban Medellínben és 1979-ben Pueblában a szegénységet embertelennek és evangéliumellenesnek mondták. A Pueblában egybegyűlt püspökök ezt mondták: „Latin-Amerika országainak szívéből egyre erőteljesebben tör fel az égbe emelkedő kiáltás: egy nép kiáltása, amely szenved és esdeklik igazságosságért, szabadságért és emberi jogainak tiszteletben tartásáért.”

Sajátosan összetett problémáról van szó: egyfelől az embert fojtogató légkörről, másfelől viszont – vallásos és misztikus vonatkozásban – Isten jelenlétéről és érintéséről. Erre utal Gustavo Gutiérreznek, a felszabadítási teológia „feltalálójának” valomása is: „Elsősorban nem azért beszélek a szegényekről, mert itt élek Dél-Amerikában, hanem azért, mert Jézus Krisztusban hiszek. A szegények melletti döntés onnan

jön, hogy hiszek az Istenben; a szegényt Isten különösképpen is szereti, nem azért, mert jó, hanem mert szegény és olyan körülmények között él, amelyeket Isten nem akar túrni. A szegényeket szegénységükért szeretem, és azt nézem, erkölcsileg vagy vallási szempontból hogyan tehetném őket jobba."

A felszabadítási teológia körüli viták és eszmecserek mintha napról napra erősödnének; erre a legkülönbözőbb teológiai és társadalomtudományi folyóiratok, sőt még a napisajtó megnyilatkozásai is utalnak. Gutiérrez legújabb tanulmánya is azt jelzi, hogy a kezdeti célkitűzésekből és meglátásokból semmit sem vonnak vissza, csupán még tisztább fogalmakra törekszenek. Első kérdésük: hogyan kell ma a teológiát művelni, hogyan beszélhetünk Istenről mint titokról? Istent mint a minden fölött álló és mindent magában foglaló élő isteni valóságot kell felfognunk. Csak azután beszélhetünk róla, ha már elméltünk, imádkoztunk és az irgalmasság cselekedeteit gyakoroltuk. Istent az imában éljük át, akaratát a mindennapi cselekvésben alakítjuk át „mások számára is üdvös tettekké”. Így a teológia valójában semmi egyéb, mint elmélkedés, ima, végiggondolása és felülvizsgálata mindannak, amit mint tapasztalatot éltünk át. A teológia mindig a második lépés: a csend pillanatát követi a beszélgetés.

A felszabadítási teológia mindenkori törekvése az evangélium, vagyis Isten országának, az élet és öröm országának hirdetése marad. A teljes életről van szó, az egyedi, a társadalmi, a szellemi, a lelki és az anyagi életről. De hogyan lehetséges az élet országának meghirdetése abban a valóságban, amelyben a halál uralkodik? Hogyan lehet Istenről beszélni az ártatlanok, a szegények mindennapi szenvedéseinek láttán? „Teológiánk ezekre a kérdésekre akar válaszolni, de ezek természetesen túlhaladják erőnket” – mondja Gutiérrez.

A latin-amerikai teológiai gondolkodás „saját forrásaiból merít”, ahogy L. Boff mondja. Az európai teológusoknak meg kellene szabadulniuk a megmerevedett hagyományoktól, sőt még az iskolás teológiai módszerektől is, hogy az élet lüktetését lelki élménnyé tegyék a hívőkben. Nyíri Tamás szerint: „Az európai teológia ezért nem ismeri fel mindig azt az árat, amit azért a teológiáért kell fizetni, amelynek belátásai a nyomornegyedekben, favellákban, börtönökben, katonai diktatúrák kínzókamráiban születnek meg. Aki az erőszakos halál küszöbén elmélkedik Jézus keresztségéről és feltámadásáról és egy elnyomott nép politikai ellenállásáról, annak megfogalmazásai nem illeszkednek mindig hézagatlanul a spekulatív orthodoxia kereteibe és minőségileg más ismeretekre tesz szert.” Ezért kell „felszabadítani” a teológiát: „hogy a felszabadítás történelmi folyamatának részévé legyen maga a teológia is, ahhoz meg kell szabadítanunk mindentől, ami akadályoz abban, hogy szolidárisak legyünk a világ szegényeivel és elnyomottaival” – mondja Gutiérrez.

A szegénység teológiája

A latin-amerikai országokban a lelkipásztori munka egyik legfőbb célkitűzése a szegénység leküzdése, s az ehhez szükséges erkölcsi, lélektani, teológiai és lelkipásztori elvek és gyakorlat kidolgozása. A szegénység köznap társadalomtudományi vagy teológiai szóhasználat szerint a megélhetéshez elégtelen vagyoni állapotot jelent. A szegénység erényéről viszont akkor beszélünk, amikor a vagyonról való önkéntes lemondást mint erkölcsi jót értékeljük, és örömmel, állhatatosan viseljük a vagyontalanság megpróbáltatásait. A nótlenség és az engedelmesség mellett a szegénység evangéliumi tanács: önkéntes vállalásként a keresztyén tökéletesség világvégi, eszkatologikus állapotát tükrözteti vissza. L. Boff szerint: „A szegénységet nem lehet mint egyszerű tény vagy fogalmat elintézni. A szegénység nem csupán gazdasági helyzet,

sőt nem is egyszerűen erkölcsi kihívás. A szegénység etikai, misztikus és teológiai tapasztalat.”

A szegénység keresztény szempontból tehát nem annyira állapot, hanem inkább cselekvő magatartás, amely vagyoni és társadalmi helyzeteken túl sajátosan vallási gyökerekből is ered, és isteni mélységet érintő mondanivalója van. Ebben kell keresnünk a szegénység fogalmának mai értelemben vett, az „idők jeleire” mutató, evangéliumi ihletésű kibővítését. Assisi Szent Ferenc szegénységmisztikáját, a szegénységgel való lelki eljegyzés és odaadás élményét kellene itt továbbépítenünk. Ehhez azonban különbséget kell tennünk a társadalomtudományi értelemben vett és a vallásos sugalmazású vagy önként vállalt szegénység között.

A szegénység fogalma és értelmezése a felszabadítási teológiában központi helyet foglal el. A kereszténység lényege Jézus Krisztus követése: ez a követés szükségszerűen a szegénységhez vezethet és így a szegénységen keresztül jutunk el mindinkább Krisztushoz is. Nem lehet Jézusról beszélni és a szegénységről hallgatni. A szegénység valósága és elfogadása ma az evangélium igazságának és az egyház megújulásának egyik leglátványosabb eszközét jelentheti.

A keresztény szeretet az Úr követésében egyrészt szolidaritást, „azonosulást kíván a szegényekkel”, vagyis sorsuk vállalását, másrészt sürgeti a saját javainkról való lemondást is (Lk 3,11; 7,5; 11,42; 12,33; ApCsel 5,32; 9,26). Hogyan viszonylik Jézus küldetése, tanítása, megváltó műve a szegénységhez? Jegyezzük meg a következő idézetet: „Az egyházi élet válsága nem annyira a korunkhoz való alkalmazkodás nehézségeiből adódik, hanem inkább abból ered, hogy nem vállalunk azonosságot annak személyével és tanításával, akiben a reményünk van és akiből a vallásos élet is értelmét, magasságát, mélységét, útját, jövőjét veszi: ez Jézus Krisztus, aki az Isten Országát hirdeti. A hit gyakorlásában inkább őt alakítottuk hozzá igényeinkhez. Igazi lelkiségét és szellemét úgy örítettük, mint letakart tüzet, hogy ne tudjon feltörni bennünk és a körülöttünk levő világban; sőt még talán azt is szóvá kell tennünk, hogy félenken és rutinosan elaltattuk a szívek lelkesedését, és veszélyes kettősségeket provokáltunk: »Jézus igen, az egyház nem!« Jézus követése, mégpedig a konkrét szegénységben való követése nem egyszerűen aszketikus erkölcsi törekvés; a szegénységet el kell fogadnunk és a szegénnyel azonosítani kell magunkat (Lk 14,15).”

A szegénység vállalása az istengyermekség kegyelmeihez hasonlóan Isten Országának elnyerésének egyik feltétele (Mt 18,1), mert aki Jézust követni akarja, az „adja el mindenét és úgy kövesse őt” (Mt 6,19; Lk 12,33). Az Úr tehát nem csupán a „lelki szegénységet” várja el tőlünk, vagyis a készséget az Isten Országának befogadására, és a lelkiek nagyobbra értékelésére, amivel együtt jár a földiekről való lemondás is. Jézus a testvérünké lett, sorsközösséget vállalt velünk és mindenét odaadta értünk. „Ismeritek Urunk Jézus Krisztus jótékonyágát, ő a gazdag értetek szegénnyé lett, hogy a szegénysége által meggazdagodjatok” (2 Kor 8,9). Jézus a mennyei Atyától jött, kiüresítette önmagát, isteni alakját felváltotta a szolga, a szegény, a keresztig való engedelmesség alakjával, és mindez azért történt, hogy azonosítsa magát velünk. Jézus szolidáris lett velünk, hogy szolidárisak legyünk egymás között. Ő maga gyermekként, majd szegény emberként kívánt köztünk megjelenni. Jézus szegénysége a mennyei Atyának való átadás kifejezője, mert mindent az Atyától kapott; ez az ónatadás viszi Jézust az emberek közé. Jézus ezzel megfordította Ádám útját: az ember olyan akart lenni, mint Isten, Jézus viszont maga Isten és egészen emberré, szegény emberré akart lenni.

A szegénység az Újszövetségben elsősorban nem etikai motívumoktól táplált aszketikus elv, hanem a hit kifejezője. Az Istenbe vetett hit és remény mindig szabaddá tesz bennünket, Istenre hagyatkozhatunk és nem kell életünk biztosítékát máshol keresnünk. Jézus azért kívánja a szegénységet, hogy teljesen szabaddá tegyen ben-

nünket. Így földi megkötöttség nélkül kereshetjük az Isten Országát, és azoknak a felszabadítóknak soraiba állhatunk, akik testvéri egységben keresik őt egyházában.

A szegénység szenvedései

Jézus parancsát a legkomolyabban kell vennünk. „Aki követni akar engem, vegye fel keresztjét”, azonosítsa magát a szegényekkel, a nyomorgókkal és kövessen engem. Sokan tiltakoztak már ez ellen: hová is jutnánk, ha ilyen radikálisan vennénk a krisztusi felszólítást! A keresztény aszkézis szerint azt kell belátnunk, hogy a szegénység a kereszt közelében áll. A lelki üdvösséget nem kereshetjük a teremtés természetes kibontakozásában, hanem egyedül Krisztus Urunk kereszttáldozatában.

A szegénység mint erénygyakorlat és mint evangéliumi tanács Jézus akarata szerint a konkrét szegénység vállalását jelenti. A fájdalmat okozó szegénység számára a szív belső egyszerűsége és őszintesége az igazi alap. Az innen fakadó szegénység mindennapi életkörülményeink között egyszerű életstílusban, másokkal való együttérzésben, a velük osztozásban lesz valósággá. Az összes evangéliumi tanácsok között a szegénység van leginkább konkrét életkörülményekhez kötve, másképp fest a „lélekben szegények” helyzete Indiában, az Egyesült Államokban vagy Németországban. Latin-Amerikában a szegénység fájó és égő valóság.

L. Boff Szent Ferenc lelkiiségéről írt könyvében ismét új problémákat vet fel. Milyen szegénynek kell lennünk, hogy Jézus tanácsát követhessük? A szegény életmódról, a megengedett dolgokról való lemondásról van szó, például lakáskomfort, élelmezés, ruházkodás tekintetében. Mindannyiunknál az a kérdés, milyen feltételek mellett szeretnénk élni mindennapjainkban, vagy mennyire menekülünk a privilégiumokhoz, a „megengedett mértékek” kiválasztásához? Ugyanakkor e „lelki berendezkedés” olyan csábító környezetben történik, amelyben mindenki többet kíván birtokolni; el kell ismerni, hogy karrieréhes világunk ma mindenkinek nagy kísértés.

XXIII. János pápa mondotta: „A jó Isten igen egyszerű szívet adott nekem.” Az egyszerűség egyenességet, nyíltságot, átlátszóságot, tisztaságot, világosságot jelent. Szolidaritásból részt kell venni a másik hiányainak pótlásában, félelmeinek leküzdésében, nélkülözéseinek enyhítésében és felszámolásában, nyugtalanságának feloldásában. Két dologra kellene mindig koncentrálni: egyszerű életvitel és készenlét az osztásra, a továbbadásra.

Tovább elemezve a szegénység fogalmát, rá kell mutatnunk a benne rejlő teológiai igazságra: a szegénység vállalásának alapja valójában az Istenbe vetett hit. Mint ahogyan a kincset megtalált ember örömeiben elad mindent, hogy megvehesse a kincset rejtő szántóföldet, éppen úgy mi is Istenre találunk rá abban a mértékben, ahogyan lemondunk magunkról. Ami a gazdag embernél igazán hiányzik, az nem valamilyen különös adottság, hanem éppen ez a hit, ami egészen szabaddá tehetné, hogy Jézus hívását követhesse. Az önkéntes szegénység vállalása függetleníti a tökéletességre törekvő embert az anyagi előnyök hajhászásától, a kapzsiság és az elpuhulás veszedelmétől. Simone Weil mondja: „A hős felszerelést hord magával, a szent viszont teljesen meztelen.” Dávid és Góliát harca juthat eszünkbe. Ugyanezt találjuk meg Szent Ferencnél is, amikor Assisi piacterén leveti ruháját, leteszi a püspök és atya lábához és kijelenti: „Eddig Pietro Bernardone atyámfiaának neveztek, de ezentúl már csak Isten, a mennyei Atya gyermeke leszek.” Ezért is temettette el magát meztelenül a Portinula kápolnában.

A kereszt hitünk jelvénye: Jézus ruhátlanul, meztelenül halt meg a kereszten; „meztelenül kell követnünk Jézust” – mondja Kempis Tamás. Az a szegény Isten előtt, aki teremtettsége határait felismeri. Nem kíván túlmenni ezen, de biztosan tudja, hogy

Istennél elfogadást nyert. Sajnos, ma a tulajdon igazolja az egyént a társadalomban. Ha valamink van, akkor vagyunk is valami! A Szentírás pedig ezt mondja: „Aki életét meg akarja nyerni, el fogja veszíteni, aki pedig életét odaadja értem, az majd megnyeri” (Mt 16,24).

A szegény Jézus követése

1986-ban jelent meg Gustavo Gutiérrez egy újabb teológiai műve: „A felszabadítási teológia lelkiségéről szóló elmélkedés”. A felszabadítási teológia sajátos spiritualitása ebben fejeződik ki: a szegénység lelkületére való keresztény újjászületés. Jézusban, az értünk és velünk együtt szegény „Názáretiben” kell találkozunk Istennel és ember-társainkkal. E lépés az istengyermekség lelkületére való megtérést, belső átalakulást követel.

Szent János szerint az istengyermekségre újjászületés a testvéreink iránti szeretetben nyilvánul meg (1 Jn 4,7). Az istengyermekség lelkületének jellemző vonásai: bizalmas, bensőséges kapcsolat Istennel, az isteni akaratnak való feltétlen odaadás, az önkényes birtoklásról való lemondás, az önzetlen testvéri szolgálat. Ezért állíthatjuk, hogy az önkéntes szegénység forrása végső soron az istengyermekség kegyelme. Szent Ferenc, az „il Poverello di Dio”, Isten szegénykéjeként Isten igazi gyermeke. Boff mondotta, hogy „vissza kell találnunk Szent Ferenc szegénységmisztikájához; a mai embert csak a természetfeletti egyesülésre kész misztikus hit érintheti meg újból”.

Korunk szellemi-lelki keresztmetszetében két feltűnő törekvés tükröződik: az egyik a szolidaritás, az emberi kapcsolatok keresése, a másik a felebarátért való áldozatvállalás. Mindkettő az istengyermekség forrásából ered. Az emberi jogok, különösképpen a szegények jogainak megvédése kötelességünk lett nemcsak Latin-Amerikában, hanem másutt is. Szolidárisnak lenni annyit jelent, mint másokkal együtt „egy emberként egységben és együttműködve” a közösség javát jelentő ügyet szolgálni. A mennyei Atya szolidáris volt az elesett emberiséggel, amikor megszületett Fiát adta oda értünk, hogy a kereszthalálozatban ismét egyesítse az embereket Istennel és egymással. Az emberi szolidaritás az emberek egymásrautaltságán nyugszik, a keresztény szolidaritás pedig az istengyermekség tudatára épül: Isten szeret bennünket és e szeretetet tovább kell adnunk. Brazíliában, de másutt is önkéntes csoportok alakulnak a helyi egyházi közösségekből, akik „a Krisztushoz való hűség próbakövének” tekintik, hogy a szegények mellé állhatnak és a szegények egyháza lehetnek. Az egész nép nyomorúságának megtapasztalása az egyházban új erőket tárt fel. A Hittani Kongregáció legújabb nyilatkozatában már ilyen kitéltet is találunk: „Nem szükséges, hogy a világ szegényeit forradalmi tettekre bátorítsuk, mégis megengedettnek kell tartanunk végleges esetekben a fegyveres felkelést is; el kell ismernünk az elnyomás elleni cselekedetek létjogosultságát, erkölcsi mivoltát”. A dúsgazdag Brazíliában 135 millió lakosból 65 százaléka szegény és éhezõ van. Az egyház hetvenezer bázisközösséget hozott létre, ahol a szegények találkoznak, együtt imádkoznak, tanulnak és dolgoznak. Jelenleg 60 millió ember életszínvonalának javításán fáradoznak.

A mai emberiség legnagyobb feladata a munka és a szegénység kérdéseinek megoldása. Ma szinte mindennek mértékévé a gazdasági helyzetet tesszük. Jog és igazságosság egyszerűen leegyszerűsíthetők az anyagiakra. Még a társadalmi biztonság, a népek együttműködése, a kultúra, a történelmi távlatok, a világnézeti állásfoglalások vagy ellentétek is mind „pénzben is kifejezhetővé” váltak. Ez az „elanyagiasodás” a felvilágosodás kora óta „elvilágiasodott” társadalmi életünkben egyre általánosabb lett. Ma viszont inkább szellemi-lelki tartalmakra, közösségi gondolkodásra és a tár-

sadalmat formáló erkölcsiségre van szükségünk. Európa átalakulása, új szellemi-lelki honfoglalása, vagyis megtérése ebbe az irányba mutat.

Ha a szegénységet csak anyagi és gazdasági értelemben fogjuk fel, akkor a szegénység az a rossz, ami ellen határozottan küzdenünk kell. Korunk jele viszont éppen az a szegénység, amely nem közelíthető meg pusztán anyagi értelemben. Az európai hagyományban és az egész kereszténységben mindig elevenen élt a szegénység transzcendentális etikai felfogása. Eszerint a szegénység erkölcsi feladat és erény egyszerre. Nehezen akarjuk megérteni, hogy a szegénység „jött, erény és eszme” is lehet és ugyanakkor egyúttal állandó társadalmi és erkölcsi feladat, melynek megoldása a kereszténység értelmezésében a hívő emberekre hárul.

A szegénység problémájaként eszmei és gyakorlati megoldásban két szempontot kell figyelembe vennünk: a szegénység erényében a lemondás és áldozat szerepel, de a negatív oldal mellett a szegénység vállalásának pozitív vonatkozása is van, és ez egyszerűen a környezetünk elfogadásával és állandó alakításával, jobbra tételével azonos. A szegénység ebben az értelemben nemcsak lemondás, hanem kimondottan a világ szeretete is, szolidaritásvállalás minden emberrel. Ha nem tanuljuk meg, hogyan kell szegénynek lenni, vagy hogyan kell az anyagiakkal szerényen és lemondóan élni, akkor csupán elvont eszmény marad minden szegénységvállalás, amit senki sem tud igazán és őszintén megvalósítani.

A szegény egyház a szegényekkel együtt

A következő paradoxon igazat mond: nem a gazdagság, hanem a szegénység szabadít fel bennünket, és ezért a szegénységben valóban korunk erényét kell látnunk. Nem a világ megnyerése teszi gazdaggá az embert, hanem lelki értelemben el kell veszítenünk a világot, hogy gazdagok lehessünk. A birtoklás, a vagyon, a gazdagság az egyik oldalon áll, a szegénység, a nincstelenség, a lemondás a másik oldalon. E feszültség korunk újraértékelésének kiindulópontja lehet.

A végső kérdéseket kell tisztáznunk. Miért kellene a mai emberiségnek a vagyon kötöttségéről is lemondania és szabaddá válnia? Miért fontos, hogy az egyházak is a szegények oldalán álljanak és keressék a nincstelenség mélyebb értelmezését? Miért szükséges a konkrét szegénység megvalósításában a Krisztussal való azonosulást látnunk? A felszabadítási teológia valóban a szegénység teológiája: csak a szegény ember kell igazán szabad ember, mert semmi sem köti a hatalomhoz és a birtokláshoz.

A világnak rá kell találnia a szegénység erényére. A szegénység aktív vállalása egyet jelent azzal a vággyal, hogy egyenlővé akarunk válni a világgal, vagyis minden emberrel. Ezzel alakíthatjuk át környezetünket keresztény módon. A szegénység azt jelenti, hogy bízhatunk az isteni gondviselésben és így lelkileg gondtalanul élhetünk az istengyermekség tudatában. A szegénység vállalása vagy bizonyos anyagiakról való lemondás mindig összeegyeztethető a világ igenlésével, azzal a nagylelkűséggel, amellyel a földi dolgokat kézbe vesszük, és Isten dicsőségére és az emberiség javára elrendezzük. Erre a nagylelkű, az istengyermekség harmóniájából eredő „keresztény lelkületű szegénységre” lesz szükségünk a jövő új világának megteremtésében.

Összegezés

A mai ember szolidáris akar lenni, mert a két szörnyű világháború tapasztalatai és az élet minden területén jelentkező krízisek arra bírják, hogy a másikkal támaszt keressen. Szolidáris összefogásról beszélünk ma az egész világon. Az idők jelét kell látnunk

a nagy Mária-kegyhelyekről valóságos „hódító útra” indult imádságos és böjtölési mozgalmakban. Szegénységmozgalom járja át az egész emberiséget. Ne felejtjük el, a földön 470 millió buddhista él: közöttük is sokan böjtölnek. Az assisi-i imatalálkozó is végső eredményben a szolidaritás tanúságtétele volt.

Az antiszociális és individualista korszak véget ért, a feudális és gazdag egyház temetése már régen megkezdődött, még akkor is, ha súlyos evilági tehertertelek neheznek rá ma is. A jelen intézményes egyházának kell megteremtenie az átmenetet a nép és a szegények egyháza felé. A hierarchiára mindig szükségünk lesz, de azonosulnia kell a szegényekkel, a szenvedőkkel és üldözöttekkel. Az egyház prófétai jelenlétéhez hozzátartozik a szegénység eszkatologikus jele is: „szegények mindig lesznek veletek” (Mt 26,11). Szükségünk van tehát azokra, akik az eszkatologikus befejezésre mint a szegénységet önként vállaló jelek mutatnak rá.

A felszabadítási teológiának tehát a szegénység teológiájával együtt jelentősége van a jövő egyházának alakulása, de az egész világ társadalmi újjáteremtése szempontjából is. Latin-Amerika ma az egész világ számára példát ad arra, hogy lemondás nélkül nem menthetjük meg a világot.

Az újrakezdés második feltétele az, hogy nem riadunk vissza az áldozatoktól. Krisztus Urunk keresztje alá kell állnunk, a kereszt alatt kell kialakítanunk az embertestvériséget. Ahogyan II. János Pál pápa mondta: „Minden érdeken, előnyök szerzésén túl szeretnünk kell az embereket. Egymás terhét kell viselnünk, ez Jézus követésének előfeltétele.”

A szegényekkel való azonosulás feltételei a következők: a szegényeket a szegények szemével kell látnunk; ügyüket a magunkévá kell tennünk; küzdelmeiket és célkitűzéseiket is vállalnunk kell; vállalni kell a szegények életmódját. Nem lehet hiteles a szegények melletti kiállásunk, ha az életükből legalább valamit át nem ültetünk a magunk életébe; végül – és ez különösképpen a harmadik világnak szól – a szegények melletti kiállás azt követeli, hogy szembeszálljunk azokkal az ártalmas mechanizmusokkal, amelyek a szegénységet előidéztek és ma is okozzák.

A szegénység vállalása megkívánja, hogy újból meghatározzuk a teológia feladatait és célkitűzéseit is – mondják a latin-amerikai teológusok. E teológiai gondolkodásnak vádat kell emelnie az elnyomók ellen és Isten üdvösségi tervét összefüggésbe kell hoznia az emberiség fejlődésével és történetével. Csak ez a teológia lesz képes a lelkipásztori munkának is állandóan új indítást adni, de egyúttal ne szűnjék meg az emberiség felszabadítása ügyében mindenkit buzdítani és lelkesíteni. A „mindenki” a tanító és hallgató egyház új egységét jelenti, mert ahogyan J. B. Metz megállapítja, „a felszabadítási teológia az egyoldalúan kiszolgáló vagy gondoskodó egyház modelljét feloldja, hiszen a II. Vatikáni zsinat szerint a hívőknek tanítási és beleszólási tekintélyük is van”.

Az a teológia, amely a szegények ügyét ragadja meg, a társadalmi igazságosságot és a felszabadítást hirdeti, termékeny lesz és mindig elháríthatja magától az elidegenítés vádját. Az egyház hihetősége és hitelessége ma nagyban függ attól, hogy mit csinálunk a szegényekkel, hogyan viselkedik az egyház a szegények, a kifosztottak problémájával szemben. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a szegények lesznek mindannyiunk eszkatologikus bírái. Ha szegények nincsenek az egyházban, akkor az egyház ura, Jézus Krisztus sincsen jelen. Csak abban a távlatban nézhetjük Jézus Krisztus és a szegények kapcsolatát, amelyet Bernanos így fogalmaz meg: „Mondom és újból kimondom, hogy a szegények fogják megmenteni a világot. Ezt megteszik még saját akaratuk ellenére is. Ennek fejében semmiféle ellenszolgáltatást nem várnak, mert nem ismerik a szolgálat értékét, amit valóban tesznek.”

Erkölcsei katasztrófa

Két pusztító járvány

Az AIDS vírus járványszerű terjedése mozgásba hozta az orvosok, pedagógusok és politikusok világát. Az Egészségügyi Világszervezet „világméretű csapásnak” nyilvánította a betegséget, és most elkéseredett kutatások folynak, hogy a járvány ellenszerét megtalálják. Ez természetes! Amikor tűzvész pusztít, legelső feladat egyesíteni az erőket a tűz eloltására és a sebesültek ápolására. De ugyanakkor kötelességünk megkeresni a tűzvész okát, felmérni a pusztítást, és számot vetni a szél erejével, amely tovább terjesztheti a bajt.

Az AIDS megjelenésével számot kell vetnünk azzal a magatartással és ártalmas társadalmi légkörrel is, amely kedvez a vírus terjedésének. Akarva-akaratlanul szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a mélyben olyan erkölcsi járvány munkál, amelyet a társadalomban megengedetté váló szexuális szabadosság hozott létre. Ez a szabadosság mostanra teljesen hatalmába kerítette az erkölcsöket, mint egy megáradt folyó, amely már partjait rongálja. Mindezt tudatosítanunk kell, ha nem akarunk megfutamodni a realitás és a felelősség előtt.

Erkölcsei Csernobil

Hume bíboros a csernobili katasztrófához hasonlította az AIDS-t. Ezzel figyelmeztetni akart arra a tényre, hogy napjaink társadalmában szennyezett az erkölcsi atmoszféra. Az emberek nem tesznek különbséget erkölcsi szabadság és szabadosság, a szerelemhez való jog meg a gátlástalan szexualitás között.

Dr. Runcie, a canterbury-i érsek is azt hangsúlyozta, hogy a járvány ellen nem elég csupán orvosságokkal harcolni, hanem „a keresztényeknek újra meg kell hirdetniük azokat az erkölcsi elveket, amelyek a szexualitást kormányozzák”. Mgr. Vilnet a Francia Püspöki Kar nevében arra hívta fel a figyelmet, hogy „a szerelmet csak felelősséggel, a házasság adta keretekben élhetjük meg”.

Mindez arra mutat, hogy legelső feladatunk visszaállítani a szerelem igazi értelmét. A szerelmet igazi mélységében kell bemutatnunk a világnak, a korszellem ellenében is. Bátorságot kell vennünk ahhoz, hogy nevén nevezzük az erkölcsi visszasságokat, nem rejtve azokat hamis jogcímek és elnevezések alá. Mi keresztények sajátos módon járulhatunk hozzá korunk bajainak orvoslásához, és e feladat előtt nem térhetünk ki.

A szerelem Isten akarata szerint

Mi keresztények soha nem feledhetjük, hogy hitünk központi igazsága ez: Isten a Szeretet, és az embert a maga hasonlóságára teremtette. Ez az emberi szerelmet-szeretetet is a szentség szférájába helyezi, és ezzel megadja méltóságát. Következésképpen minden, ami megszenteltségteleníti és megtagadja a valódi szerelmet, sérti az ember igazi méltóságát. A bűn nemcsak Istent tagadja meg, hanem az emberi méltóságot is. II. János Pál pápa ezt nemrég így fejezte ki: „A bűn azt a jót rombolja le az emberben,

ami emberségének lényege. Az embert önmagától »fosztja« meg. A bűn okozza az eszes és szabad akaratú ember elidegenedését . . . a hazugság kezdetét.”

A cselekedetekben megmutatkozó hazugság az embert a romlottság és a tévedések prédájává teszi, kiszolgáltatja a „hazugság Atyjának” – ahogy az Írás nevezi.

A szavak valódi jelentése

Az evangélium iránti hűségünk először is azt kívánja, hogy tiszteletben tartsuk a szerelem szó valódi tartalmát, és viselkedésünkkel ne tagadjuk meg, ne homályosítsuk el a méltóságát. Köztudott, hogy a művi abortuszt úgy kezdték elfogadtatni, hogy semleges elnevezést vezettek be: a terhességmegszakítás kifejezést. A szavak kiválasztása, a dolgok elnevezése az első lépés ahhoz, hogy magát a dolgot is elfogadjuk.

Ha meg akarjuk védeni a dolgok igazságát, akkor először a szavak igazságát és valódi tartalmát tisztáznunk. Ezzel természetesen nem kívánjuk elítélni azokat a személyeket, akik az erkölcsi követelményeknek nem megfelelő, rendezetlen viszonyok között élnek. Ez már más probléma, amelyet a pasztorációs munkában személyhez szólan kell megoldani.

Az egyháznak az Úrhoz való hűségében szigorúnak kell lennie, amikor normatív szabályokat és életelveket határoz meg, hogy a szerelem jogát és hitelességét megvédje – de ugyancsak a Mester iránti hűségből kötelessége szeretni és segíteni azokat, akiket az élet rossz útra sodort. Egyszerre két feladatot kell tehát betöltenie. Éppen az igazi szerelem nevében követel tiszteletet iránta. Az egyház a napjainkban megjelenő írásoknak nem azt veti szemére, hogy fölértékelik a szerelmet, hanem azt, hogy nem ismerik föl valódi jelentőségét, hogy ennek a királyi birodalomnak még a küszöbéig sem tudnak eljutni, így megtagadják az igazi emberi értékeket.

Egy elrontott szó

Sürgősen helyre kell tehát állítani a „szerelem” szó valódi tartalmát, amelyet napjaink használata lejáratosított és kiüresített. Az újságok, a televízió, a rádió – mind a „szerelmet” énekli reggeltől estig. A filmek és a reklámok a megcsömörlésig mutatnak szerelmes jeleneteket. A „szerelem” mindenre mentség, mindent igazol. A férj, aki megcsalja feleségét, a „szerelem” nevében követeli szabadságát. A hamis értelemben használt szerelem szó egészen más tényeket álcáz: önzést, hűtlenséget, kicsapongást, paráznaságot, kéjelgést, házasságtörést.

Vennünk kellene a bátorságot, hogy idézőjelbe tegyük a „szerelem” szót, amikor a mögötte rejlő valóság éppen az ellenkezője. Ezzel fényt derítenénk az igazságra, egy szó mágikus varázsát szétörné a brutális valóság.

Mennyi bűnt követtek már el a szerelem nevében! Napjainkban a szerelem megsemmisítésének egy újabb hulláma áraszt el bennünket azzal az ürüggyel, hogy harcolni kell az AIDS fertőzés ellen. Nemcsak a felnőtteket, hanem az iskolásokat is kioktatják arra, hogyan használják a „szerelmet védő” óvszereket, anélkül, hogy bármilyen erkölcsi szempontra felhívnák a figyelmüket. A hivatalos nevelés meg sem kísérli, hogy a szükséges önuralomra oktasson, még kevésbé, hogy a nemi ösztönt a házasság léttérében mutassa be, holott ez adja meg stabilitását és valódi célját.

Válaszúton

Az AIDS vírus kitapinthatóan megmutatja nekünk civilizációnk beteg és válságos pontjait. Válaszútra kerültünk. Ha továbbra is követjük a szexuális szabadosság divatos útját, olyan rettenetes áradatba kerülhetünk, amely partjait lerombolva magával ragadja megrontott áldozatait. Az AIDS járvány megjelenése egy másik járványra hívja fel a figyelmünket, az erkölcs betegségére. Gyógyítására nekünk keresztényeknek nyilvánosan kell lelepleznünk a társadalmunkat kínzó alapvető rendezetlenséget. Ennek végső gyökere a bűn, amely megtagadja az Isten által akart szexuális rendet. A keresztényeknek nevén kell nevezniük a bűnt, mely végső oka mindannak, ami el-emberteleníti az embert, meggyengíti a családot, lerombolja a békét. Nem lehet büntetlenül szemet hunyni korunk alapvető rendezetlensége fölött. Ha nem akarjuk észrevenni, akkor csak a dolgok felszínén maradunk: a fertőzött sebet csak kenőccsel kengetjük.

A keresztényeknek ki kell lépniük megszokott hallgatásukból és defetizmusukból. Hitüket szavakban és tettekben megvallva kell hirdetniük koruk társadalmában, hogy Krisztus ma is az emberiség és az emberiség megmentője, hogy lelkiismeretünk mélyén ma is irányít, ma is Ő a gyógyulás, az erkölcsi felemelkedés és az üdvösség egyetlen útja.

ENDREFFY ZOLTÁN

Korunk ökológiai válsága

I. rész

A természet feletti uralom paradoxona

Amióta az emberiség tudatára ébredt az ökológiai válságnak, mindenfelől azt halljuk: gyökerestül meg kell változtatnunk a természethez való viszonyunkat, ha el akarjuk kerülni vagy legalább fel akarjuk tartóztatni a fenyegető ökokatasztrófát, illetve azok egész sorát, az erdőhalált, a föld, a víz, a levegő megmérgezését, az éghajlat megváltozását, az elsivatagosodást, az élőfajok tíz- és százazreinek kipusztítását stb. Az ökofilozófusok szerint e változásnak ki kell terjednie a természethez való elméleti és gyakorlati viszonyunk valamennyi fajtájára, a tudományra, a filozófiára, az etikára és a technikára egyaránt.

A modern természettudományok jellegzetes módszere a redukcionizmus, a jelenségek felbontása legkisebb alkotórészeikre, a „makro-testek” tulajdonságainak visszavezetése „elemi részecskék” viselkedésére. Az ökológiai válság kapcsán azonban kiderült, hogy a természetben nincsenek elszigetelt, önmagukban álló alkotórészek és folyamatok, hanem minden mindennel összefügg, ezért egyes ökofilozófusok szerint a válság megoldásának tudomány módszertani előfeltétele is van: nevezetesen a természettudományoknak egészen újfajta, holisztikus vagy rendszerelméleti módszert kell

kidolgozniuk, amely jobban megfelel annak az alapvető tényállásnak, hogy a természet összefüggő egész.¹ Mások szerint az is közrejátszott az ökológiai válság kialakulásában, hogy Descartes és nyomában az egész újkori gondolkodás élesen elválasztotta a szubjektumot és az objektumot, a *res cogitans*-t és a *res extensa*-t, s ez utóbbi fogalma alá sorolta be a testek világát, s így az egész természetet is. Emiatt elhomályosult annak tudata, hogy az ember maga is része a természetnek, s kialakult az az illúzió, hogy a természettel azt csinálhatunk, amit akarunk. Az ökológiai válság viszont megmutatta, hogy az önkényes beavatkozásokért a természet „bosszút áll”, következésképpen ha le akarjuk küzdeni e válságot, meg kell szüntetnünk szubjektum és objektum kettősségét, s a gondolkodásban is helyre kell állítanunk ember és természet egységét.²

Bizonyos ökofilozófusok szerint gyökeres változásokra van szükség a természetfilozófia terén is. Véleményük szerint az ökológiai válság egyik természetfilozófiai oka a nyugati gondolkodásra jellemző antropocentrikus természetszemlélet, vagyis az a felfogás, hogy a világ középpontja az ember, és hogy a világban minden az emberért van. Ennek a gondolkodásmódnak a következménye, hogy az ember mindenütt csak a saját érdekeit érvényesíti, ám ezzel durván, olykor katasztrofálisan megváltoztatja a természet bonyolult körfolyamatait és egyensúlyi állapotait. Ezért az antropocentrikus gondolkodásmód helyett olyan természetszemléletre lenne szükség – mondják ökofilozófusaink –, amely figyelembe veszi a természet és az embertől különböző létezők önértékét.³ Egy ilyen természetfilozófiai fordulat elméleti alapjaként a teleologikus természetszemlélet megújítását javasolják. Hiszen az újkori fejlődés kiindulópontja épp az ókori és középkori teleologikus természetszemlélet lerombolása volt. A Bruno, Galilei, Descartes és Newton által kidolgozott természetfilozófiában nem volt többé helye a természetes és erőszakolt mozgások megkülönböztetésének, a természetből száműzték a célokat, a célszerűség elvét, s a testek számára közböbs lett – Newton első axiómája értelmében –, hogy nyugalomban vannak-e, vagy egyenes vonalú egyenletes mozgást végeznek. Ha viszont az embertől különböző létezőknek nincsenek többé inherens céljaik, akkor az ember azt csinálhat velük, amit akar. Ha tehát szakítani akarunk a természettel való önkényes bánásmóddal, ami mai civilizációnkat jellemzi, akkor meg kell újítanunk valamilyen formában a teleologikus természetszemléletet.⁴

Gyökeres változásokra van szükség az etikában is. Az ökofilozófusok szerint a legtöbb nyugati erkölcsfilozófiai rendszer egyik súlyos fogyatékosága, hogy egyáltalán nem tulajdonítanak erkölcsi jelentőséget az emberen kívüli világnak: az emberen kívüli világgal való bánásmód erkölcsi szempontból semlegesnek számít, az embertől különböző lényekkel szemben az embernek nincsenek erkölcsi kötelességei. Márpedig az ökológiai válság egyik oka épp a természettel szembeni kötelességeink elhanyagolásában rejlik, s ezért új etikára van szükség, amelyben az öt megillető helyre kerül az embernek a természetért való felelőssége.⁵

Ám ha azt akarjuk, hogy csakugyan megváltozzék ember és természet viszonya, akkor a szükséges változások nem korlátozódhatnak a természettudományok, a természetfilozófia és az etika területére, hanem ki kell terjedniük a technikára is, lévén a technika a voltaképpeni összekötő kapocs az ember és a természet között. Ezért sokan újfajta – *alternatív* vagy *szelíd* – technikát követelnek, amely az eddigi, destruktív technikától eltérően harmóniában van a természettel. Ennek az új technikának az alapelvei: a nem megújítható erőforrásokkal való takarékoság; a megújítható erőforrások előnyben részesítése; a hulladék anyagok újrafelhasználása; a veszélyes óriásüzemek helyett lehetőleg kis egységekben történő termelés, mivel ami kicsi, az szép (*small is beautiful*) és kevésbé veszélyes is.⁶

A mai ökofilozófiai viták témáinak ebből a rövid áttekintéséből látni lehet, milyen irányban keresik legtöbbször a kiutat az ökológiai válságból: új tudományra, új természetfilozófiára, új etikára és új technikára van szükség, s ezek birtokában meg kell végre próbálnunk békében élni a természettel, ahelyett, hogy még tovább fokoznánk a természet feletti uralmunkat, mert a természet legyőzése pürrhoszi győzelem.

Messzire vezetne annak taglalása, hogy mennyire helyesek azok a sokszor gyökerelesen új elgondolások, amelyek napjaink ökológiai vitáiban felmerültek, és amelyekből a fentiekben csekély izelítőt adtunk. Ehelyett az ökológiai problematikának inkább egy olyan vonatkozását emeljük ki, amely a vitákban valamelyest háttérbe szorul, és amely rávilágít a fenti megközelítések bizonyos fokú egyoldalúságára is. Figyelemre méltó vonása a mai ökofilozófiai vitáknak, hogy az ökológiai válságot a legtöbb szerző elsősorban az ember–természet viszony problémájának tartja. Eszerint az ökológiai válság az ember és a természet viszonyában beállott zavar, amely a természetről alkotott helytelen nézeteknek és az ezeken alapuló helytelen technikáknak a következménye; következésképpen az embernek az ökológiai válság leküzdése érdekében ezeket a nézeteket és technikákat, azaz: a természethez való viszonyát kell megváltoztatnia. Első pillantásra magától értődőnek látszik ez a következtetés. De nem az, mégpedig azért nem, mert egy olyan hallgatólágos előfeltételezésen alapul, mely korántsem magától értődő. Nevezetesen azon az előfeltételezésen, hogy az ember mint az ember–természet viszony egyik eleme szabad szubjektum, aki belátása szerint tudja alakítani a természethez való viszonyát. Hisz épp napjaink ökológiai válsága mutatja, hogy ugyanaz a tudomány és technika, amely példátlanul megnövelte az ember hatalmát a természet felett, pusztulással fenyegeti magát az emberi civilizációt és egyáltalán a földi életet. Ez pedig nyilvánvalóvá teszi, hogy az ember a tudomány és a technika segítségével nem tudja szabadon és ésszerűen szabályozni a természethez való viszonyát. Hogy ennek okát megértsük, az alábbiakban kritikailag megvizsgáljuk az újkori gondolkodás egyik vezérmotívumát, a természet feletti uralom koncepcióját.

A természet feletti uralom programja

Az a gondolat, hogy az ember a tudomány és a technika segítségével megszerezheti az uralmat a természet felett, a 17. századból való. F. Bacon és R. Descartes fogalmazták meg először, hogy van a természet megismerésének egy, a skolasztikus tudományosságtól eltérő, gyökeresen új módszere, s ennek alkalmazása a természet urává teheti az embert. Hogy ez a vállalkozás lehetséges – sőt, részben már meg is valósult –, az ma nekünk egészen magától értődő dolog. De korántsem volt nyilvánvaló Bacon korában, aki élete egyik fő feladatát éppen abban látta, hogy kortársait meggyőzze arról: a tudomány és a technika segítségével az ember igenis javíthat földi sorsán. Bacon világosan látta, miért idegenkedtek kortársai a természet feletti uralom gondolatától. Attól tartottak, hogy ezáltal szembekerülnének Istennek azzal a parancsolatával, amelyet a bűnbeesés után adott: „Arcod veritékével eszed majd kenyeredet” (Ter 3,19). Általános meggyőződés volt ugyanis akkoriban, hogy azok a hagyományos bajok, amelyek az embert a természettel való kapcsolatában sújtották – éhínségek, betegségek, járványok, a munka fáradsága stb. –, voltaképp a bűnbeesés következményei: „átkozott lesz a föld miattad; fáradsággal szerzed meg rajta táplálékladat életed minden napján; tövist és bojtortjánt terem számodra” (Ter 3,17–18). Bacon kortársai szemében tehát a természet feletti uralom egyrészt istentelenség, másrészt csábító lehetőség volt (ez az ambivalencia tükröződik a Faust-mondában is, amely szintén ez idő tájt keletkezett).

Mármost Bacon nagy teljesítménye abban állt, hogy az akkoriban uralkodó világnézet, a kereszténység szemszögéből „szalonképessé” tette a természet feletti uralom gondolatát. Bacon azzal érte ezt el, hogy különbséget tett az áteredő bűn két következménye, az erkölcsi ártatlanság elvesztése és a teremtettség feletti uralom elvesztése között, és azt állította, hogy két különböző instanciának, a vallásnak és a tudománynak a feladata e bajok orvoslása: „Mert a bűnbeesés által az ember elvesztette ártatlanságát is, és ezzel egyidejűleg a teremtettség feletti uralmát is. De bizonyos fokig mindkét veszteség orvosolható, még ebben az életben is; az előbbi a vallás és hit által, az utóbbi a mesterségek és tudományok által.”⁷ E megkülönböztetés alapján állíthatta Bacon, hogy a természet feletti uralom nem mond ellent Isten tervének. Hiszen ez az uralom önmagában még nem azonos a bűnbeesés összes következményének megszüntetésével (ami keresztény szemszögben csakugyan eretnokség lenne, mivel azt jelentené, hogy az ember a saját erejéből, Isten kegyelme nélkül is megigazulhat), hanem csak része annak. A másik rész az erkölcsi ártatlanság helyreállítása, ami viszont Bacon szerint a hit és a vallás feladata.

Ennek ellenére Bacon gondolkodásának bizonyos vonásai azt mutatják, hogy Bacon a tudománytól az erkölcsök javulását is remélte: „A tanulás szeliddé, nemessé, engedelkennyé és a kormányzat iránt lojálissá teszi az emberek elméjét, míg a tudatlanság összeférhetetlenné, gáncsoskodóvá és zendülővé teszi az embereket.”⁸ A tudomány művelésének tehát kettős haszna van. Nemcsak azoktól a bajoktól szabadítja meg az embert, amelyek a természettel való kapcsolatából adódnak (betegségek, nélkülözések stb.), hanem azoktól is, amelyeket az emberek okoznak egymásnak.⁹ Baconnak ezekből az elejtett megjegyzéseiből azután – amelyek ráadásul nem is voltak összhangban tudományfelfogásának fő tendenciájával – az az általános meggyőződés alakult ki az újkori filozófia későbbi fejlődése során, hogy a tudomány és a technika önmagában is hozzájárulhat az erkölcsi fejlődéshez, egy emberibb társadalom kialakulásához. Általánossá vált az a remény, hogy az új tudomány és technika gyűmölcsre: a természet feletti uralom – azzal, hogy lehetővé teszi az emberi szükségletek tökéletesebb kielégítését – enyhíteni fogja az emberek közti konfliktusokat, kiküszöböli a nemzetek között és a nemzeteken belül folyó véres háborúkat, s egy ésszerűbb, emberibb társadalom születéséhez fog vezetni.

A felvilágosodás korának és a 19. századnak ez az optimizmusa napjainkra erősen megrendült. Tekintettel a két világháborúra, amelyeket a tudomány vívmányain alapuló, legmodernebb eszközökkel vívtak; tekintettel Hirosimára és a mai környezetpusztulásra, nem vagyunk már oly szilárdan meggyőződve a tudományos és technikai haladás áldásos hatásairól. De vajon mi az oka annak, hogy a modern tudomány és technika által lehetővé tett uralom a természet felett olyannyira ellentmondásos jelenség?

Sokan úgy vélik, a természet feletti uralom vitathatatlan negatív következményei abból adódnak, hogy még nem eléggé előrehaladott maga ez a folyamat. A világról szerzett ismereteinkben még hatalmas hézagok vannak, technikáink pedig durvák és kezdetlegesek, többek között épp azért, mert nem idomulnak eléggé hozzá a természeti környezethez. Ennek megfelelően problémáink megoldását a még intenzívebb tudományos kutatásban és technikai fejlesztésben kell keresnünk. De vajon nem azzal a veszéllyel jár-e ez a stratégia, hogy épp az orvosságtól fog a beteg állapot még rosszabbra fordulni? Nem azt jelentené ez a stratégia, hogy Belzebubbba próbáljuk kiűzni a Sátánt?

Mások teljesen ellentétes megoldásért szállnak síkra: szerintük eleve elhibázott dolog, bűnös *hübrisz* volt a természet feletti uralomra törekedni; jelenlegi ökológiai válságunk nem más, mint a jól megérdemelt büntetés azért a fausti szerződésért, amelyet a természet feletti uralomért kötöttünk a démoni erőkkel. Ezért meg kell állítani vagy legalább le kell lassítani a tudományos és technikai fejlődést, meg kell til-

tani bizonyos beavatkozásokat a természetbe (ebben az összefüggésben leggyakrabban az atomenergiát és a géntechnológiát emlegetik), és vissza kell térni a természetes viszonyokhoz. A bökkenő csak az, hogy ezek a szerzők rendszerint elfelejtik megmondani, mit értsünk „természetes viszonyokon”: a preindusztriális társadalmat-e vagy egyenesen a kőkorszakot?

Hogy megértsük a természet feletti uralom ellentmondásos jellegét, közelebbről szemügyre kell vennünk magát a folyamatot.¹⁰ Mit jelent voltaképpen a tudomány és a technika segítségével megvalósított uralom a természet felett? Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a természet tudományos megismerése önmagában még nem azonos a természet feletti hatalommal. A modern természettudományok értelmében vett megismerés lehetővé teszi a jelenségek egyre pontosabb, átfogóbb és koherensebb magyarázatát és ezáltal a természeti folyamatok egyre pontosabb előrejelzését. Ez azonban még semmiképp sem azonosítható e folyamatoknak az emberi szükségletek szerinti befolyásolásával és irányításával, pedig csak ez utóbbi jelenti az ember uralmát a természet felett. Önmagában tehát a tudás nem hatalom – ellentétben Bacon híres mondásával –, hanem csak feltétele vagy alapja annak. A tudás, a természet tudományos megismerése csak akkor válik hatalommá, ha a tudományos ismereteket technikai eszközök segítségével emberi szükségletek kielégítésére alkalmazzák. És éppen ezen a ponton kezdődnek a problémák a természet feletti uralommal; itt van a gyökere a természet feletti uralom ellentmondásos jellegének.

Míg a tudományos ismeretekre vonatkoztatva nincs értelme az „uralom” és „hatalom” fogalmának, annál inkább illenek ezek a tudományos ismeretek technikai alkalmazásaira. A technikai haladás határozottan növelheti azoknak a csoportoknak a hatalmát – gazdasági, politikai és katonai hatalmát –, amelyek birtokában vannak az új technikának, és e csoportok azután az uralom eszközeként használhatják az új technikát más csoportokkal szemben. Ez utóbbiak viszont szintén megpróbálják a maguk javára megváltoztatni a hatalmi viszonyokat, mégpedig megint csak technikai eszközökkel. Más szóval: amíg egy társadalom vagy az egész emberiség egymással harcoló csoportokból áll, addig a tudományos és technikai haladás nem szolgálhatja az ember javát, hanem elkerülhetetlenül az emberek közötti harc közegévé és eszközévé lesz. Éppen ez a magyarázata a természet feletti uralom paradoxonának: a modern tudomány és technika jóvoltából minőségi ugrás következik be az ember természet feletti hatalmában, ezzel egyidejűleg azonban minőségi ugrás történik az emberek egymás közti konfliktusaiban is. Ez a két dolog egyszersmind oka is, következménye is egymásnak.

Az az elvont lehetőség, hogy az ember a tudomány és a technika segítségével fokozza uralmát a természet felett, az általános konkurencia viszonyai közepette alakul át technikai haladássá: a technikai haladás átváltozik a létért való küzdelem közegévé. Max Horkheimer a következőképpen jellemezte azt a történelmi dinamikát, amely az újkorban előrehajtja a tudomány és a technika által megvalósuló uralmat a természet felett: „Az emberek közti háborúskodás háborúban és békében – ez a kulcsa az emberi faj telhetetlenségének és az ebből fakadó gyakorlati magatartásmódoknak, valamint azoknak a tudományos kategóriáknak és módszereknek, amelyeknek alkalmazásakor a természetet egyre inkább csak leghatékonyabb kiaknázásának nézőpontjából veszik szemügyre.”¹¹

E megfontolások alapján világosan látható már, hogy miért volt egyoldalú és miért vált végső soron ideológiává az újkor egyik uralkodó eszméje, hogy az ember a tudomány és a technika segítségével megszerezheti az uralmat a természet felett. Amíg egymással szemben álló társadalmi csoportok alkalmazzák a technikát, addig az embernek mint kollektív szubjektumnak a természet feletti uralma – fikció és ideológia; elleplezi azt a tényállást, hogy a természet feletti uralom folyamata maga nem áll el-

lenőrzésünk alatt, hanem irracionális kényszerűséggel halad előre, az emberiségen belüli ellentmondásoktól hajtva. Itt beigazolódik Hegel mondása: az embernek, hogy a természetten uralkodjék, előbb meg kell tanulnia saját magán uralkodni. A természet feletti uralom – abban a konkrét formájában, ahogy az eddigi történelemből megismertük – azért paradox jelenség, mert kényszerű, irracionális dinamikája következtében az ember hatalmával együtt megnövelte annak esélyét is, hogy elpusztítsa önmagát.

A természet feletti uralom tendenciájának kényszerű dinamikája

A természet feletti uralom tendenciája történelmileg a kapitalizmussal, a kapitalista világgazdasággal együtt bontakozott ki. Ismeretes, hogy a szabad piacgazdálkodásnak lényegénél fogva dinamikus jellege van, mivel minden gazdasági egység expanzióra, növekedésre törekszik. A nyereség legnagyobb részét tőkésítik, hogy még több nyereséget hozzon, mert minél tőkeerősebb egy vállalat, annál nagyobb esélye van arra, hogy megbirkózzék a konkurenciával. A szabad piacgazdaságnak ez a dinamikus jellege az egyik legfontosabb oka a természet feletti fokozódó uralom feltartóztatlan tendenciájának. A tőke növelésének szükségessége arra kényszeríti a gazdálkodó egységeket, hogy folytonosan új termékeket fejlesszenek ki, hogy a fogyasztókban keltsék fel a szükségletet termékeik iránt, hogy mindig új termelési eljárásokat dolgozzanak ki – s mindez együttesen ahhoz vezet, hogy egyre intenzívebbé és mélyrehatóbbá váljanak a természetbe való technikai beavatkozások.

E növekedési kényszer egyik további oka napjainkban a foglalkoztatottság problémája. A technikai fejlődés során újabb és újabb munkamegtakarító eljárásokat dolgoznak ki, a feleslegessé váló munkaerőt viszont csak akkor lehet foglalkoztatni, ha a gazdaság növekszik. Hogy elég munkahelyet lehessen teremteni, ahhoz többet kell termelni, új termékeket és új szükségleteket kell bevezetni; s az sem számít, hogy ezek az új dolgok valóban javítják-e az élet minőségét vagy sem.

A természet feletti uralom kényszerű dinamikájának azonban nemcsak gazdasági okai vannak. A jelenleg ténylegesen adott világrendszer nem homogén nemzetköziség; azokhoz az ellentétekhez, amelyek a gazdasági konkurenciaharcból adódnak, még ideológiai és politikai ellentétek is kapcsolódnak. Gondoljunk csak a kapitalista és a szocialista tömb ellentéteire; az olyan, egymást kizáró ideológiák ellentéteire, mint amilyen a liberalizmus, a kommunizmus és az iszlám; Észak és Dél ellentétére; a Föld számtalan pontján dúló vallási, etnikai és faji ellentétekre, melyek következtében a második világháború befejezése óta mintegy 160 háború és fegyveres konfliktus robbant ki, s ezek 16 millió halálos áldozatot követeltek.

A *bellum omnium contra omnes* viszonyai között kényszerű szükségesség minden nemzetállam, minden ideológiai és politikai tömb számára gazdasági, politikai és katonai hatalmának növelése. Ennek következménye az általános fegyverkezési verseny, amely a természet feletti „békés” uralomnál is nagyobb veszélyeket rejt magában a természeti környezetre nézve. A természet feletti uralom paradoxona tehát abban áll, hogy jelenlegi konkrét formájában az ember természet feletti uralma épp az ellentétébe csaphat át: az ember képessé vált arra, hogy önmagát megsemmisítse az uralma alá vont természeti erőkkal.

Jegyzetek: 1. F. Vester, *Neuland des Denkens*, Stuttgart 1980. – 2. Th. Roszak, *The Making of a Counter-Culture*, New York 1969. – 3. J. Moltmann, *Gott in der Schöpfung. Ökologische Schöpfungslehre*, München 1985. – 4. K.-M. Meyer-Abich, *Wege zum Frieden mit der Natur*, München 1984. – 5. H. Jonas, *Das Prinzip Verantwortung*, Frankfurt 1979. – 6. E. F. Schumacher, *Small is Beautiful*, New York 1973. – 7. F. Bacon, *The New Organon*, in: *Works*, IV. köt., 247–248. l. – 8. F. Bacon, *Of the Proficiency and Advances of Learning*, in: *Works*, III. köt. 283. l. – 9. Uo. 302. l. – 10. W. Leiss, *The domination of Nature*, New York 1972. – 11. M. Horkheimer, *Eclipse of Reason*, Columbia Univ. Press, 109. l.

Salamon zsoltárai

A Kr. e. 200-tól Kr. u. 100-ig terjedő három évszázad, az ún. „intertestamentális” kor alapvető mind a kereszténység, mind a zsidóság számára, mert ez az időszak készíti elő s egyengeti mindkét hitbéli mozgalom későbbi útját. E korszak zsidó irodalmának egyik reprezentatív alkotása a *Salamon zsoltárai* címet viselő gyűjtemény. Ez irodalmi s teológiatörténeti értékén túl azért is számot tarthat a mai keresztény olvasó érdeklődésére, mert fölbukkan benne több olyan vallási elem, mely az Újszövetségben középponti szerepet játszik majd. Gondolok itt például a föltámadás hitére és a Messiás alakjára vagy az Isten végső uralmának megvalósulásába vetett eszkatologikus reményre. A *Salamon zsoltárainak* vizsgálata éppen arra derít fényt, hogy milyen formát öltött a zsidó Messiás-hit és mi jellemezte a korabeli hitélet uralkodó irányzatát, a farizeusi valláosságot, közvetlenül Jézus föllépése előtt. Mielőtt azonban rátérnék a zsoltárok szemelvényes bemutatására, a pontosabb megértés végett vessünk előbb egy rövid pillantást arra a vallási-történeti miliőre, melyben e gyűjtemény létrejött.

Görög, pontosabban hellenista kultúra és szellemiség vette körül a zsidóságot ebben az időben, nem kis veszélyt jelentve számára. A kozmopolita hellenista szemléletet ugyanis az egyetemes kultúra, illetve ennek ókori kifejezője, az egyetemes világ-vallás létrehozásának igénye jellemezte. Ez állt a kor átfogó vallási szinkretizmusa mögött, melynek lényege valamely általános érvényű vallási gondolat köré gyűjteni a különböző népi-törzsi vallásokat, és egyetlen közös panteonba helyezni a különböző, de egymással azonosított istenségeket. Liberális, szellemi koegzisztenciára való törekvés volt ez, melyet bizonyos vallási pluralizmus is jellemezett, s egyben amolyan lovas-gesztusnak számított a leigázott népek felé – mert persze a hatalom gyarapításának klasszikus eszköze továbbra is a fegyver, s Nagy Sándor sem holmi kulturális küldöttség élén látogatott el Perszepoliszba –, de a meghódított népeknek legalább nem kellett azt gondolniuk vagy hinniük, hogy isteneik is alulmaradtak a győztes nép isteneivel szemben. Az istenek égi kiegyezését – természetesen evilági okokból – földi hatalmasságok is támogatták.

Mindez könnyen is ment a pogány, politeista vallások esetében. Ám e nyájas, de mégiscsak tolakodó igyekezet megtorpant Izrael szellemi határainál, mivel a zsidó vallási fölfogás makacsul ellenállt ama törekvésnek, hogy Jáhvét Zeusz némileg mogorvább változatának tekintsék, s így asszimilálják. Amint a babiloni fogság idején (Kr. e. 587–Kr. e. 538), úgy most is a zsidóság vallási identitásáról volt szó, amely Izrael esetében mindig egyet jelentett a nép identitásával, sőt, pusztá létével.

A veszély elhárítását azonban nehezítette, hogy ez időben a zsidók jelentős része – eltekintve egy viszonylag kicsi, Jeruzsálem körüli terület lakosságától – nem élt saját nemzeti államában, hanem szórványban, a diadokhoszok hatalmi versengése nyomán kialakult hellenista utódállamok valamelyikének különböző részein (Mezopotámiában, Egyiptomban). S az csak természetes, hogy a diaszpórák kevésbé tudtak ellenállni a hellenizmus nemzeti kereteket szétforgácsoló áramlatának, mint a Palesztinában élő közösség. Csakhogy a palesztinai zsidóság sem volt egységes: a nemzetközivé vagy inkább nemzetek fölöttivé vált görög szellemiség Izraelre gyakorolt egyik hatása pedig éppen az volt, hogy kiélezte a zsidóságon belül feszülő ellentéteket.

Az idegen szellemi befolyással szembeni védekező magatartás normáit más és más módon fogalmazták meg a különböző zsidó irányzatok, de akadt olyan is, melynek

képviselői szívesen fogadták az új kultúrát, és iparkodtak annak vívmányait Izraelben is meghonosítani: Jeruzsálemben például „gümnaasion”-t, vagyis atlétikai pályát építettek. Fölfogásukat és magatartásukat így jellemzi a *Makkabeusok első könyvének* szerzője: „Azokban a napokban hitehagyottak támadtak Izraelben. Sokak fejét telebeszélték javaslatukkal: »Menjünk és kössünk szövetséget a körülöttünk élő népekkel. Mert mióta elkülönültünk tőlük, rengeteg baj ér bennünket.« Ez a javaslat tetszésre talált. A népből néhányan készek voltak rá, hogy elmenjenek a királyhoz. Ez felhatalmazta őket, hogy pogány szokásokat vezessenek be. Pogány szokás szerint testgyakorló iskolát létesítettek Jeruzsálemben, újranovesztették előbőrüket, és elpártoltak a szent szövetségtől. Szövetségre léptek a pogányokkal s arra adták magukat, hogy vétkezzenek.” (1,11–15).

Hasonlóan vélekedett a szadduceusok csoportja, mely ugyancsak rokonszenvezett a hellenizmussal, egészen pontosan annak politikai befolyásával, s maga is egyfajta „politikai párt”-ot alkotott: legalábbis azzá tette a jeruzsálemi papi és világi arisztokrácia köreiből toborzódó tagjainak hatalmi érdeklődése, mely a külső és belső politikai status quo megőrzését célozta. A köreikben dúló, a főpapi pozícióért folyó küzdelemről bőségesen beszámol Josephus Flavius is.¹

„Ahol egy vallás zárt, kanonizált hitvallássá, azaz »egyházzá« fejlődik, ott mindig keletkezik a körében egy hol szorosabban, hol lazábban zárt közösség, a törvénytisztelő »jámborok«; és ellentét jön létre köztük, valamint azok között, akik kevésbé buzgók a vallási előírások megtartásában – ők a »világ gyermekei«, az istentelenek. Ez a »jámborok« és »istentelenek« közötti ellentét jellemzi a fogság után újjászerveződött zsidó közösséget is Ezdrás és Nehemiás, sőt, már a próféták idejétől kezdve.”² Nos, éppen ezt, tehát a közösség kebelében születő ellentétet szította föl s élezte ki a hellenizmussal való konfrontáció, mégpedig olyannyira, hogy a különböző fölfogások idővel markáns és már szociológiailag is jól megragadható csoportokat hoztak létre, mivel a korabeli zsidó társadalom más és más, egymással szemben álló rétegeit képviselték. Sőt mi több, ellentétük még vallás-, illetőleg polgárháborúhoz is vezetett a Hasmóneus dinasztia egyik ingatag jellemű és despotikus uralkodója, Alexander Janneus idején (Kr. e. 1. sz.).

Pedig a IV. Antiokhusz Epifánész-féle vallásüldözés idején (Kr. e. 168–165) még együtt küzdöttek a szabad vallásgyakorlás kivívásáért a Makkabeusok és az „asszideusok”, azaz a „jámborok” (1 Makk 2,42). Amikor azonban Kr. e. 165 december 14-én (Kislev hó 25-én) a templomot megtisztították a pogány bálványoktól s ismét fölszentelték, a törvénytelen és hellenizált Menelaosz (sic!) helyébe pedig törvényes származású főpap került, akkor az asszideusok – céljukat elérvén – nem harcoltak tovább (1 Makk 7,13k). A Makkabeusok viszont folytatták a küzdelmet, de immár egyre inkább politikai ambícióktól vezéreltetve és nyilvánvalóan dinasztiaalapítási szándékkal. Csakhogy azt már nem nézték jó szemmel a vallásos ortodoxok, hiszen ők inkább Istentől, semmint a fegyverektől remélték a jövőt és a végső szabadulást, így hát egyre bizalmatlanabban méregették a Makkabeusok elhúzódó háborúját; annál inkább, mert ezt idővel már nemcsak fegyverrel vívták, hanem – római és spártai szövetséget kötve – olyan külső segítséggel, politikai és diplomáciai eszközökkel is, melyek a pogánysággal való, korábban mindenki által sérelmezett érintkezésnek és keveredésnek nem a megszüntetését, hanem éppen hogy egy másik formáját jelentették. Nos, az elkerülhetetlen szakadás akkor következett be, amikor Jonathán, Júdás Makkabeus testvére Kr. e. 152-ben fölvette a főpapi címet, holott a Hasmóneusok nem az ároniádoki, tehát legitim papi nemzetségből származtak.

Az asszideusok egyik csoportja, az inkább papi irányzatot képviselő esszénusok tiltakozásképpen kivonultak Jeruzsálemből, szakítottak a szerintük illegitim s tisztátalan hivatalos kultusszal, és – többek között – a Holt-tenger vidékén telepedtek le,

ahol szigorú életrendet követve várták Isten elkerülhetetlen végső beavatkozását. (Ismeretes, hogy egyik településük a mai Qirbet Qumranban volt, s az ott talált iratok fényt vetnek nemcsak a szekta gondolkodásmódjára, hanem a kor vallásos áramlataira is.)

A tiltakozás kevésbé látványos, de történelmi perspektívában ténylegesen eredményesebb formáját választotta a nép széles rétegeit képviselő másik asszideus csoport, a farizeusoké. Mozgalmuk, melynek szellemi-spirituális irányítása a képzett világi írástudók kezében volt, inkább egyfajta „passzív ellenállást” tanúsított a Hasmóneusok egyre világiasabb politikájával szemben. Ellentétben az esszénusokkal, soraikban inkább laikusokat találunk – pietista mozgalom az övék –, bár sokan követték életformájukat s tették magukévá vallási szemléletüket a jeruzsálemi papság és a levíták körében is.³ Vallásosságukat az esszénusokéhoz hasonlóan a törvényhez való föltétlen és szigorú hűség, a kultikus-rituális előírások akkurátus betartása és a pogányoktól való merev elkülönülés jellemezte. Ez utóbbi vonásukat emeli ki elnevezésük is, mely a héber „prs” = radikálisból származik, jelentése pedig: „elválaszt”, „elkülönít”, „elkülönül”.⁴

„Kétségtelen, hogy ezek a pártok nagy befolyást gyakoroltak a kor zsidóságára, de hogy a helyes viszonyítás mértékét szem előtt ne tévesszük, emlékeznünk kell arra, hogy a farizeusok, szadduceusok és esszénusok Jézus idejében a kb. 500–600 ezres összlélekszámból nem több, mint kb. 30–35 ezer főt foglaltak magukban. Eszerint a farizeusok az összlakosság kb. 5, míg a szadduceusok és esszénusok együttesen kb. 2 százalékát tették ki.”⁵

*

A farizeusi vallásosság és az általa képviselt korabeli zsidó kegyesség klasszikus és reprezentatív megfogalmazása a 18 darabból álló *Salamon zsoltárai*. Az iratot az ősegyház is jól ismerte, és a különböző kánonjegyzékek tanúsága szerint hol az apokrifekhez, hol pedig a tiltott művekhez sorolta. Az idők során azonban elveszett, s csak a 17. században fedezte föl újra egy augsburgi könyvtáros, David Hoeschel. Ma már 8 darab, a 11–15. századból származó teljes görög és 3 töredékes szír nyelvű kézirat áll rendelkezésünkre, amelyekből megállapítható, hogy a zsoltárokat eredetileg héberül írták. A kánoni zsoltárok irodalmi formáját követő, de azokénál lazább szerkezetű és kevertebb stílusú 18 zsoltár vélhetően egyetlen szerző műve, aki a Kr. e. 1. században élt, és valószínűleg szemtanúja volt 63-ban Jeruzsálem Pompeius által történt elfoglalásának – amint ez különböző darabok nyilvánvaló és egyértelmű történelmi utalásaiból kiderül (Ps Sal 2; 8; 17). A kor irodalmi szokásainak megfelelően a szerző önmagát nem emeli ki, hanem az üdvösségtörténet egy jól ismert, jeles alakja mögé rejtőzik, hogy ezzel is tekintélyt szerezzen műve számára (magában a textusban a legcsekélyebb utalás sincs Salamonra). Talán, ha tehette volna, a szerző a kánoni *Psalterium*hoz csatolja zsoltárait, de ez idő tájt az már minden bizonnyal lezárt gyűjtemény volt.

Modern kutatók általános véleménye szerint a „salamoni” zsoltárok legtöbbjének háttérében a farizeusok és szadduceusok közötti ellentét áll (Wellhausen, Eissfeldt, Braun). A szadduceus párthoz közel álló Hasmóneusok uralmát, és különösen azt, hogy jogcím nélkül bitorolják a főpapi hivatalt, az Istentől való elpártolásnak és durva szentséggyalázásnak tartja a farizeus szerző:

Idegen népek hágtak föl oltárodra, Uram,
durván megtaposták saruikkal,
mert Jeruzsálem fiai bemocskolták az Úr szent dolgait,
bűneikkel tisztátalanná tették Isten áldozatait.
Ő azonban így kiáltott föl: „Tartsátok távol tőlem áldozataitokat!”

Semmibe sem vette Isten, így végleg megbecstelenítette azokat. A büntetés tehát elkerülhetetlen s nem is várta magára:

Jeruzsálemhez érve, népek rombolták le,
szépségét letépték a dicsőség trónjáról.
Csinos ruhát nem öltött – zsákvászonnal övezte föl magát,
s korona helyett kötél csavarodott feje köré.
A fénylő fejdísz, mellyel Isten ékesítette föl, levetette:
szépsége megbecstelenítve hevert a földön.

(2,2kk, 20–23)

A jámbor igaz és a pusztulásra ítélt bűnös alakját festi meg a 3. zsoltár, melyben a föltámadás és az utolsó ítélet hite is megfogalmazódik:

Miért szunnyadsz lelkem, miért nem áldod az Urat?
Zengj új éneket az Úrnak, aki méltó az imádásra.
Énekelj és éberen figyelj közeledtét,
mert jó dolog boldog szívvel zsoltárt zengeni az Úrnak.
Az igaz megemlékezik az Úrról mindenkor,
hálálkodva hirdetvén: „Igazságosak az Úr ítéletei!”
Nem veti meg az Úrtól jövő feddést,
mindig azt akarja, ami kedves az Úr előtt.
Nem botráncozik az Úrban, hanem igazságosnak tartja,
leborul, úgy várja, mit tesz vele az Úr,
s azt kutatja, mikor jön el szabadulásának ideje.
Az igazak egyenessége Istentől van, szabadítójuktól,
s nem tanyáz bűn bűn hátán az igaz házában.
Állandóan kutatja házát az igaz,
hogyan végleg eltávolítson minden bűnt, amelyet vétett.
Bűnbánatot tart a tudatlanság bűneiért, kínozza erősítvén lelkét,
így az ártatlanok között tartja számon az Úr a jámbort és az ő házát.
A bűnös azonban botladozik és átkozza életét:
a napot, mikor fogant – anyja vajúdását.
Bűnt bűnre halmoz élete során,
majd elesik súlyos zuhanással, és nem támad föl többé.
Pusztulása örök,
és nem emlékeznek meg róla, mikor az igazhoz látogató érkezik.
Ez a bűnös osztályrésze mindörökre.
De akik félik az Urat, az örök életre támadnak föl,
és életük, melyre az Úr árasztja fényét, soha többé nem ér véget.

(3,1–16)

A bűnössel szembeni végzetes, megbocsátást és türelmet nem ismerő, elszomorítóan gyűlölködő, elkéseredett s elkészerítő hang a 4. zsoltaré. Lám csak, mennyire Názáret előtt vagyunk még! ...

Megvetésben legyen része előtted, óh, Uram!

Sóhajtozva induljon útnak és átkozódva térjen meg otthonába.
Teljék élete kinszenvedésben, szegénységben és nélkülözésben, óh, Uram!
Álma legyen fájdalommal szorongató, ébredése kába.
Kerülje el szemét éjjel az álom.

Dicstelen kudarc kísérje minden keze-munkáját.
Üres kézzel térjen meg otthonába,
és házában ne legyen semmi, amivel kielégíthetné étvágát.
Gyermekek nélkül, magányosan teljenek idős napjai,
egészen addig, mígnem a halálba távozik.
Vadállatok szagassák szét a mások előtt tetszelgők testét,
és a törvénytelenek csontjai meggyalázva a fényes napon heverjenek.
Hollók vájják ki a képmutatók szemét ...

(4,16–22)

A következő, az 5. zsoltár nem gyűlölködő, inkább a bölcsesség-irodalom szellemét idézi, amikor – a teremtet emberről szólva – így fogalmaz:

Az ember jósága? fukarul mért adomány!
És ha önként, zúgolódás nélkül ismétli meg (jó cselekedetét) – az különösen csodálatos!
A te ajándékok azonban pazarló a jóságban és a gazdagságban, Uram,
és nem szűkölködnek benne azok, akik benned reménykednek.
A jóságban mutatkozik meg kegyelmed az egész földön, óh, Uram!
Boldog, akiről Isten megemlékezik, kellő mértékben gondoskodván róla.
De aki túl sokban bővelkedik, könnyen hajlik a bűnre.
Elegendő a mérték szerinti vagyon, mely igazságossággal párosul,
ily módon az Úr áldása bőséges lesz, az igazságosság pedig kitartó.
Akkik félik az Urat, örvendeznek a jó ajándékoknak,
és a te jóságod nyugszik Izraelen, királyságodon.
Aldott az Úr dicsősége, mert ő a mi királyunk.

(5,15–21)

A fogságot követően a zsidóság üdvösségre vonatkozó reményei egyre inkább eszkatologikus dimenziót és formát öltöttek, irodalmilag pedig az apokaliptika műfajában fejeződtek ki. Az apokaliptikus irodalom fő törekvése Isten történelmet lezáró, végső közbelépésének és tetteinek képszerű megjelenítése, vagyis a végső események dramatizált bemutatása. A műfaj igen kedvelt volt a „két szövetség közötti” időben. Nos, íme néhány jellegzetes sor a 11. salamoni zsoltárból, mely az apokalipsziszekre jellemző dinamizmussal írja, festi le a sokat szenvedett zsidó nép végső sorsát:

Trombita harsogjon Sionon, hogy egybegyűjtse a szenteket,
hadd hallják meg Jeruzsálemben annak kiáltását, ki jó dolgok hírét hozza,
mert megszánta Isten Izraelt és meglátogatta.
Állj föl a magaslatra, óh, Jeruzsálem, és tekints gyermekeidre,
azokra, akiket az Úr gyűjtött össze keletről és nyugatról.
Istenüknek örvendezvén jönnek északról,
távoli szigetekről gyűjtötte őket egybe az Isten.
Búsze hegyeket süllyesztett előttük síksággá,
hírukre elmenekültek a dombok,
az erdők védelmet nyújtottak nekik, miközben áthaladtak,
és édes gyümölcsöt termő fákat fakasztott számukra az Isten,
hogy Izrael keresztülvonulhasson Istene dicsőségét meglátogatván.
Öltsd magadra Jeruzsálem, fényes ruhádat,
készítsd elő szent palástodat,
mert Isten jó dolgokat mondott Jeruzsálemről, mindörökkön örökké.

Tegye hát meg az Úr, mit Izraelről s Jeruzsálemről mondott!
Támassza föl az Úr Izraelt dicső Neve által!
Az Úr kegyelme legyen Izraelen, mindörökkön örökké!

(11,1-9)

Herbert Braun terjedelmes tanulmányt szentelt a *Salamoni zsoltárok* egyik föltűnő jellegzetességének, annak a fölfogásnak, hogy Isten igazságossága és könyörületessége eltérő a választott nép, illetve a pogányok esetében: amazt védi, óvja, emezi pedig elpusztítja, megsemmisíti.⁴ A kettős mérték gondolata valójában a mélyben háborgó türelmetlen s feszítő bizonytalanság leplezése: a végső üdvösséggel kapcsolatos bizonytalanságé. Ezzel magyarázható az istenhit és önbizalom – emberi önbizalom – különös, valamennyi „salamoni” zsoltárt átjáró, nyugtalanul vibráló hullámzása.

Lehet-e hatalmas az ember, ha nem ad hálát Nevednek? –

új zsoltárt, a szív örömeinek énekével,
ajkak gyümölcsét a nyelv zengő hangszere által,
ajkak zsengejét, mely a jámbor és igazságos szívből fakad,
– ki ezeket ajánlja föl, nem rendül meg a gonosztól,
s nem éri őt a tűz lángja és az igazságtalan elleni harag,
mikor előtér az Úr arcából a bűnösök felé,
hogy lerombolja a bűnösök minden vagyonát.

Az igazat ugyanis megjelölte Isten, hogy megmeneküljön.

A háború, éhínség és a dögvész – mind távol lesz az igaztól,
s úgy menekülnek a jámbor elől, mint üldözött a háborúban.

De a bűnöst célba veszik és megragadják, és Isten ítéletét nem kerülik el azok,
akik törvényteleniséget műveltek:

Mintha harcedzett üldözők érnék utol őket,
és a pusztulás jegye a homlokukon van.

A bűnösök öröksége a pusztulás és sötétség:
a Seol mélyére úzik őket bűneik.

Gyermekeik nem találják örökségüket,
mert a bűnök elveszejtik a bűnösök házait,
és örökre elenyésznek az Úr ítéletének napján,
mikor Isten meglátogatja ítéletével a földet.

De akik félik az Urat, kegyelmet találnak azon a napon,
és élni fognak, mert Istenük könyörületes.
A bűnösök azonban örökre elenyésznek.

A tudományos, teológiai irodalomban leggyakrabban idézett és elemzett a 17. zsoltár, mely magának a gyűjteménynek is mintegy a gerince. Benne a Messiás személyére értelmezett kánoni zsoltárok (2; 110) és a próféták, főképpen az Izaiás által megrajzolt, a végső üdvösséget hozó dávidi Messiás összegző formában megfestett alakja lép előnk.

A sorozat záró darabja pedig megismétli a 17. zsoltárban az isteni szabadítóval kapcsolatban mondottakat, s az üdvösséget jelentő személy utáni sóvárgó vágyakozás hangján fejeződik be a gyűjtemény:

Tisztítsa meg Isten Izraelt a kegyelem és áldás napjára,
a kiválasztás napjára, melyen Isten visszahozza Fölkentjét.

Legyenek áldottak, kik megélik ama napokat,
 mikor látni fogják az Úr jóságát,
 mit az eljövendő nemzedéknek fölmutat
 a fenyítő pálca alatt, mely annak kezében van,
 ki az Úr Fölkentje az istenfélelemben:
 a bölcsesség, az igazságosság és az erő lelke által,
 hogy Isten félelmével vezéreljen minden embert az igazság gyakorlására,
 és mindannyiunkat megszilárdítson az Úr előtt.
 Szerencsés a nemzedék, mely az Isten félelmében él a kegyelem napjaiban!

(18,6–10)

*

Az „írott” és a „szóbeli” Tóra, vagyis a mózesi Törvény és annak a hétköznapi életre alkalmazott magyarázatából szőtt bölcsességi-írástudói hagyomány, valamint a vég-időbeni Messiás várásának „nemzeti” gondolata köré szerveződött farizeusság Jézus föllépése idején a zsidóság vezető, a nép nagy tömegeiben rokonszenvet élvező, irányadó vallási mozgalma volt. Nem véletlen hát, hogy oly gyakran találkozunk képviselőivel az evangéliumokban. Jézusnak abban a vallási közegben kellett az általa hirdetett és képviselt örömhírt, az itt-és-most megvalósuló Isten-uralmát jelentő evangéliumot igazolni, melyet ez a fajta vallásosság jellemezett. Újszerű, meglepő mondanivalója megfogalmazásánál bizonyosan számolnia kellett „jámorságukkal” – azaz a fajta „jámorsággal”, mely alkalomadtán oly végzetesen tud szívós frigyre lépni a kisszerűséggel, s oly ritkán magával a Lélekkel, ráhagyatkozván annak „törvényt nem ismerő”, röpitő fölhajtóerejére ...

Nos, Jézus mindennapos küzdelmének talaján járunk tehát, amikor a *Salamon zsoltárait* olvassuk.

Jegyzetek: 1. A zsidók története, XII, 4. – 2. W. Bousset–H. Gressmann: Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter, Tübingen 1926¹. 183. o. – 3. J. Jeremias: Jerusalem zur Zeit Jesu, Göttingen 1962¹. 279–303. o. – 4. Van olyan vélemény is, mely szerint a „farizeus” kifejezés voltaképpen gúnynév, s jelentése körülbelül annyi, mint „a perzsák”, így utal a mozgalom teológiai újításaira, főleg a perzsa eredetű angyaltanra, valamint az iráni vallást jellemző apokaliptikus képzet átvételére. Vö. T. W. Manson: The Servant-Messiah, 1956. 19. kk. – 5. D. S. Russel: Zwischen den Testamenten, Neukirchen 1962. 50. o. – 6. H. Braun: Gesammelte Studien zum NT und seiner Umwelt, Tübingen 1962. 8–69. o.

A szemelvények fordításában G. B. Gray munkáját vettem segítségül: Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, ed. R. H. Charlaes, 1913 Vol. II.

Halottakról, akik ma is élnek*

Személyes emlékeim alapján azokról a barátainkról szeretnék néhány szót elmondani, akik már nem élnek. Azokról az elhalt írókról, költőkről, kritikusokról, akik az *Újhold* munkatársai voltak, vagy ha nem is dolgoztak a rövid életű folyóiratban, közel éreztük őket magunkhoz, és számukra sem voltak idegenek a lap törekvései.

Mégis, engedjék meg, hogy egy *élő* munkatárs szavaival kezdjem. Nemes Nagy Ágnes szeretném idézni. Ő írja Áprily Lajosról szóló esszéjében, hogy „az első költőt, akivel életünkben találkozunk, a véletlen adja. A másodikat, harmadikat, a századikat már választjuk... De az elsőért még bizonyosan nem vagyunk felelősek.”

Nálam nem így volt! Még ma is emlékszem a negyedik háborús tél egyik ködszürke, januári délutánjára, amikor a *Vigiliában* fölfedeztem Véghe György versét, a *Téli számadást*. Asztalomon a matematikai példákat és a latin fordítási gyakorlatokat félretelva szinte beleszédültem a nyolcvannyalc sorból álló költemény szövegébe.

Nem olvastam még verset, amely ennyire kifejezte volna egész belső világomat, hangulataimat, érzéseimet. Én is meghitt kapcsolatokra vágytam, mint a vers költője, a csodára várás nyugtalanságát én is ismertem, és olyan titokzatos hangulatú, regényes szerelmeket szerettem volna én is átélni, mint amilyenekről a *Téli számadás* jelképei vallanak.

Nyomozni kezdtem Véghe György kötetei után, és mindenképpen találkozni szerettem volna a költővel, de egy lépést sem tettem ennek érdekében, mert a várva várt alkalomhoz a véletlenszerűség illúziójára is szükségem volt.

Végre egy nap ez is elkövetkezett. 1944 szeptemberében egyik iskolatársam elvitt Hegedűs Zoltánéhoz, ahol Véghe Györggyel is megismerkedhettem. Véghe György olyan volt, amilyennek a versei alapján elképzeltem. Fekete hajú, barna szemű, vilálgó tekintetű, diákosan nyurga fiatalember.

Néhány héttel találkozásunk után az én korosztályomat is elérte a bevonulási parancs. Katona lettem, majd hadifogoly. Véghe György pedig az ostrom után egy időre Debrecenbe költözött, de 1945 őszétől kezdve, miután hazakerültem és folytattam egyetemi tanulmányaimat, gyakran voltunk együtt. Szinte naponta egymásba botlottunk a bölcsészeti kar Múzeum körüti épületében, a Széchenyi Könyvtár folyosóján, az Egyetemi Könyvtár kölcsönzőjében vagy a Kálvin téren, a Kecskeméti utcában, a Károlyi-kertben, a Ferenciek terén. Ezeken a helyeken ugyanis Véghe György (bár sohasem volt egyetemista) gyakran megfordult. Benézett az egyetemre, könyvtárakba, könyvesboltokba és az akkor újra megnyíló eszpresszókba. Mindig volt valami elintéznivalója, mindig keresett valakit vagy érdeklődött valaki felől.

Sok emberrel ő ismertetett meg, sok író életviteléről, munkamódszeréről tőle hallottam először fontos és hiteles információkat. Az irodalmi élet az ő barátsága révén vált számomra jól érzékelhető, természetes és áttekinthető közeggé.

Amikor 1946 decemberében Rónay Györgynek mutatott be, akkor már hónapok óta Rónay munkáit olvastam lázas érdeklődéssel. Verseit, tanulmányait és fiatalkori regényét, a *Fák és gyümölcsöket*, amelyről annak idején Szerb Antal írt lelkes kritikát a *Magyar Csillagban*.

* Elhangzott a Kassák Klub 1986. december 2-án rendezett *Újhold* estjén.

Rónay György volt számunkra a fölfedező és fölszabadító! Nagyszerű antológiája révén úgy vezette be olvasóit a modern francia líra világába, hogy először érezhettük magunkat otthonos biztonságban saját korunkban, a huszadik században.

Néhány esztendő múlva viszont, az ötvenes évek nyirkos és bizalmatlan pincehomályában Rónay György volt az, akiben meg tudtunk kapaszkodni sérelmeink, csalódásaink, megaláztatásaink vesszőfutásaiban. Ha Nemes Nagy Ágnessel, Ottlik Gézával, Mátyás Ivánnal, Lengyel Balázssal köréje ültünk kávéházi asztalánál, napi dolgainknak mindig olyan távlatot tudott adni, hogy utána könnyebb volt életünket tovább folytatni: fordításban, filologizálásban, bibliográfiai anyaggyűjtésben, más írók műveinek stiláris javításaiban megtalálni létünk pillanatnyi értelmét, átmenteni képességeinket, tudásunkat jobb időkre. Pedig Rónay még fordítói munkát sem kaphatott azokban az években! Sőt irodalomtörténeti tanulmányok közlésétől is elvágtá ma is élenjáró professzorunk lektori jelentése, amely a *Petőfi és Ady között* című könyvét „ideológiai megsemmisítésre” ítélte.

De térjünk vissza az 1946-os esztendőhöz! Az ifjúság gyakran hajlamos a tapintatlanságra. Tölem sem volt idegen ez a kellemetlen tulajdonság. Végh György úgy ismert meg, és úgy fogadta barátságába a nála hat évvel fiatalabb egyetemistát, mint költészete rajongóját. Én viszont, éppen fiatalságomból következően, mindig új és új csillagokat vettem észre hazai poézisünk égboltozatán, de irodalmi élményeimet továbbra is vele akartam megosztani.

Amikor a *Magyarok* júniusi számában megjelent Pilinszky János verse, a *Harbach 1944*, Végh Györgyhöz rohantam el Veres Pálné utcai albérleti szobájába, és elé tettem a költemény szövegét.

– Ezt láttad, Gyurka? Olvastad Pilinszky versét? – kérdeztem, szinte kifulladásig izgalomtól.

– Azt hiszem, igen – hangzott a száraz, elnyújtott, szomorú felelet.

Úgy gondolom, a mai fiatalok nem sok mindenért irigyelhetik régmúlt ifjúságunkat. De mi mégis elmondhatjuk, hogy a *Harbachot*, a *Francia fogolyt*, az *Impromptut*, az *Apokrifot*, a *Négysorost* a megjelenés pillanatában olvashattuk, és bármi történt is aznap velünk vagy körülöttünk, mint szelíd részek, szédült örömmel róttuk a város utcáit.

Pilinszkyvel kapcsolatban a mai fiatalokkal nincs vitakoznivalónk, azt viszont nemigen értik, miért lelkesedtünk annak idején Darázs Endre verseiért. Miért volt a költő műveivel szívesen látott vendég a *Magyarok*, a *Válasz*, az *Újhold* vagy a *Vigília* hasábjain. Líráját olyan költőtársak és kritikusok elemezték, mint Rónay György, Jékely Zoltán, Takáts Gyula, Vajda Endre, Pilinszky János, Rába György, Szabó Ede.

Darázs Endre tündökléséről és bukásáról a közelmúltban érdekes memoár-novellát olvastam az *Újhold-Évkönyvben*. Galsai Pongrác írása nemcsak fölidézte bennem Darázs Endre alakját, hanem újra ráterelte a figyelmet olyan alkotáslélektani problémákra, amelyek régen foglalkoztattak már Darázs pályájával kapcsolatban. Tehetség és morál, szerep és magatartás összefüggéseire és ellentmondásaira gondolok.

Szabó Edét többször is szorongattam Darázs halála óta, hogy írja meg a költő pokoljárásainak történetét. Ő nemcsak egyik fölfedezője volt Darázs Endrének, hanem egy ideig jó barátok is voltak. Közelebről ismerte és talán jobban is megértette a költő pályájának önpusztító (és néha bizony már közveszélyesnek is mondható) kanyarjait és fordulatait. Neki egy-két féldeci mellett Darázs talán többet árult el belső világáról, mint nekünk, távolabbi pályatársainak. De sajnos, már Szabó Edét sem fagathatom ezekről a kérdésekről.

Én nem ismertem Kálnoky László egri otthonát, de 1955 őszén, amikor először jártam barátaimmal a krisztinavárosi régi házban, a Mészáros utca 30-ban, ahol abban az időben lakott a költő édesanyjával, valamint három szép macskájával, Szürivel,

Kokóval, Quimbóval, az volt az érzésem, hogy a régi magyar érseki város, amely megküzdött a törökkel, messzeszakadt fiával elküldte a fővárosba néhány fontos díszletét is.

A vastag falú, egyemeletes házba boltíves kapun át léptünk be. Az udvar közepén két nagy vadgesztenyefa állt, jobbra és balra függőfolyosók, belső erkélyek, rejtélyes lépcsők, vakablakok, pincejáratok. A kapuval szemben pedig, magasabb szinten, mint ahol mi álltunk, már kezdődött is a következő udvar, a szomszédos házhoz tartozó, újabb gesztenyefákkal, amelyek között sejteni lehetett egy harmadik udvar vagy kert bokrait is. Mintha az egész szelíd dzsungel arra szolgált volna, hogy ha közeledik az ellenség és ostromolja a házat, a szomszédos udvarokon és kerteken át el lehessen menekülni a Nap-hegy védelmet nyújtó bozótjai közé.

Később aztán, amikor Kálnokynál való látogatásaink gyakorivá, sőt rendszeressé lettek, egyre nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy a költő valóban egy életre szóló gazdag hadizsákmányt hozott magával szülővárosából, Egerből. Persze nem lobogókat és nem hadi kopjákat, hanem a vidéki város házainak szerelmi törtékeit, intrikáit, pletykáit, a Szent János utca, az Érsek utca, a Kaszinó utca rejtett titkait.

– Ezek, Laci, kész novellák – mondta nemegyszer Mátyás Iván, és mindannyian azt jósoltuk, lesz még Kálnokynak elbeszéléskötete is, egy huszadik századi magyar Balzac kisvárosi látomásaival. Végül több történt, mint amit remélni mertünk. A Homálynoky Szaniszló történeteiben az elbeszélő költészet új változatát alakította ki Kálnoky, megteremtve a prózai jelentéktelenségek ironikus-önironikus hőskölteményeit.

Abban az időben, amikor Kálnokyt megismertem, az *Irodalomtörténet* című szakfolyóirat technikai szerkesztője voltam, és két csoportnak irodalomtörténeti szemináriumot tartottam az egyetemen. „Szerencséd van” – mondták egykori osztálytársaim, régi ismerőseim, ha találkoztam velük –, „olyan helyen, ahol te dolgozol, bizonyára nem »fűrják« úgy egymást az emberek, mint nálunk.” Többnyire nem válaszoltam ezekre az észrevételekre, senkit sem akartam jámbor tévhitében megingatni. Arról pedig, hogy mit éreztem reggelenként, amikor beléptem az egyetem kapuján, és miféle szorongásokkal gyűrtem le a napot, barátaimnak sem tettem szívesen említést.

De hát ki nem félt akkor *közülünk*?

Azt hiszem, Kormos István azokban az időkben sem félt. Talán nem is ismerte a szorongás érzését.

Autodidakta volt, de nemzedékünk legműveltebb írói voltak a barátai: Lator László, Domokos Mátyás, Fodor András, Réz Pál. Mégis örömet lelte abban, ha bennünket, „filoszokat” beugrathat, ha tudatlanságunkat tetten érheti.

Egy februári este „telt ház” volt a Darlingban. Három kis asztalt toltunk össze, hogy mindannyian elférjünk. Olyan barátaink is ott voltak, akik nem fordultak meg nagyon gyakran a kis presszóban. Jékely Zoltán átjött a Széchényi Könyvtárból, Jánosi István a messzi Illatos útról, ahol az általános iskolában tanított, Kosztolányi Ádám is megjelent, de azt nem tudom, ő honnan érkezett.

Az ablak mellett egy asztalnál három lány ült. Negyedéves bölcsészek.

Kosztolányi Ádám mellém ült le, egy ideig hallgatott, majd egészen közel hajolva hozzám, nagyon halkán megkérdezte:

– Hallottad, hogy mit írt tegnap a *Corriere della Sera*?

– Nem hallottam, mit írt?

– Azt írta, hogy te ma adsz nekem két forintot.

Kosztolányi Ádámot sokan nem tartották „komoly” embernek. Szerintem bölcs volt, mint ebből az esetből is kiderül.

Ha tíz forintot kér tőlem, bátran a szemébe nevethetek, mert nálam is csak hatnyolc forint volt. De két forintot nekem is megért, hogy erősítsem a tekintélyes olasz napilap erkölcsi hitelét.

Jánosy István hevesen vitatkozott Vajda Endrével. A Darling többi vendégei, az „idegenek” azt hihették, összevesztek valamin. De mi tudtuk, hogy csak az *esszénusok* szerepéről van szó a korai kereszténység kialakulásában. Kosztolányi Ádám, miután eltette a kétforintost, Végh György felé fordult, neki magyarázta a heideggeri filozófia csapdáit. Végh György bólogatott, de közben az ajtót figyelte, a Darling bejáratát. Mintha azt várta volna, hogy majd belép egy fő-fő szerkesztő vagy igazságot tevő kritikus, aki az ő egész életművét rehabilitálja. Esetleg egy szép ifjú lány, aki érte jön be és kezénél fogva kivezeti, nemcsak a Darlingból, hanem egész eddigi életéből.

Az ajtó valóban megnyílt, és egy ötven körüli, kopaszodó férfi lépett be rajta. Vékony esőköpenyt viselt, kezében egy tálcán hóvirágcsokrok.

Arckifejezése nem titkolta csalódását amiatt, hogy szerelmespárok helyett egy csomó vitatkozó fiatalembert talál a Darlingban. De Szabó Ede odahívta asztalunkhoz, kifizette a csokor árát, a férfi biccentett, majd nyílegyenesen megindult az ablak felé, ahol a három kollegina ült, és pontosan tudta, melyik lány elé kell letenni a hóvirágot.

Ki volt ez a virágárus?

Léleklátó, álruhás varázsló, csillagjós, állástalan pszichológus?

Nem tudom.

A legvalószínűbb, hogy egyszer már Szabó Ede őt is beavatta érzelmi világa labirintusának nem túl bonyolult titkaiba.

Kormos István most felém intett, hogy ülünk át egy üres asztalhoz. Egy pillanatra azt hittem, ő is pénzt fog tőlem kérni, bár ilyen ügyekben nem szoktunk asztalt cserélni.

Kicsit körülményesen elmondta, hogy délután írt egy verset. Az egyik percben nagyszerűnek érzi, a másokban gyöngének. Döntsek én, az én kritikai ítéletemben megbizik, ha azt mondom, jó a vers, holnap leadja közlésre, ha nem tetszik, a kéziratot is összetépi. És már mondta is az első sorokat, „fejből”, lassan gondolkozva, szinte vontatottan, mint akinek még nem volt ideje rögzíteni a szöveget:

*Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Famardosó farkasok
űznek vala szivemben.*

Itt megállt és rám nézett... Én nem néztem rá, a falat bámultam. Most tűnt fel nekem, hogy milyen szemérmetlenül hámlik a tapéta a Darling falain. De azért megkérdeztem:

– Van tovább is?

– Van – válaszolta Kormos, és tovább mondta József Attila versét. Mind a tizenhat sort.

Mire a vers végére ért, én is „benne voltam” a szerepben, amire rákényszerített. Kicsit feszengve elmondtam neki, hogy szeretem a líráját, több versét könyv nélkül is tudom, de ez a költemény, amit ma délután írt, különb a többinél. Erősebb, eredetibb, megdöbbentőbb.

– Tudom, Pista, hogy mindig valami ilyent szeretnél volna írni, ma aztán ez is sikerült.

– Köszönöm – válaszolta Pista. – Megnyugtattál, holnap leadom a kéziratot a Válasznál, Sárközi Mártának.

Fölálltunk és visszaültünk társaink közé. Mint két barát, aki valami nagyon komoly dologban megegyezett egymással.

A törvény tükörkapujában

Kísérlet Kafka *Legendájáról*

„Aki hisz, nem élhet meg csodát.
Nappal nem látni a csillagok fényét.”
(Kafka)

Előzetes megjegyzések

A Törvény előtt (Vor dem Gesetz) címen közreadott elbeszélését Kafka 1914-ben írta, miközben a *Per* című regényén dolgozott.¹ Egy évvel később írását önálló elbeszélés-ként jelentette meg.² Utóbb, hagyatékából előkerülve a *Per* részeként vált ismertté.

A művet tárgyaló irodalom csaknem kizárólag az utóbbi megjelenést veszi alapul, és a *Legendát* – ahogy Kafka az elbeszélést *Naplójában* nevezte³ – csak a regénnyel való közvetlen összefüggéseiben értelmezi. Figyelmen kívül hagyja annak magában álló mondanivalóját, valamint az önálló megjelentetés – Kafkánál megkülönböztetetten hangsúlyos – tényét.

A megjelentetés tényén túl Kafka reflexiói is arra utalnak, hogy a *Legenda* életművének kitüntetett pontja. A „Kapuőr-történet” felolvasása után az elbeszélésről a következőket írta *Naplójába*: „A történet jelentése csak most világosodott meg előttem...”⁴ Erről a megvilágosodott jelentésről egy későbbi írása tudósít részletesebben: a *Tizenegy fiam* címet viselő *álnovella*. (Ebben az írásában – egy fennmaradt feljegyzése szerint – tizenegy kisebb elbeszélésének rejtett leírását és értelmezését adta.⁵ A *Legendáról*, a „második fiúról” a következőket írta: „... Bal szemem valamivel kisebb, mint a jobb és állandóan hunyorog, igaz, ez nem olyan nagy hiba, sőt, ettől arca még merészebb, mint enélkül volna, és senki sem fogja ezt a hunyorgó szemét hibájául felróni, ha találkozik lényem megközelíthetetlen zárkózottságával. Én, az apja megteszem. Természetesen nem ez a testi hiba fáj nekem, hanem szellemének az a kis rendellenessége, amely ennek valamiképpen megfelel, valami vérében keringő méreg; valami, ami képtelenné teszi rá, hogy a benne rejlő képességeket, amiket csak én látok, tökéletesen kibontakoztassa. Éppenséggel ezért az én vér szerinti fiam, ugyanis ez a hiba egész családunkra jellemző, csak ennél a fiúnál kirívóbban jelentkezik.”

E jellemzés szerint Kafka művei között ez az elbeszélés kirívó „családi” jegyeket mutat, melyek közül különösen a vér és a méreg említése érdemel figyelmet. *Vér és méreg* ezen kívül csak az élete végén írt nagy retrospektív elbeszélésében, az *Egy kutya kutatásaiban* lelhető fel. Ott a vérségi kötelékben lévő kutyák világának középpontjában álló, áhított és elérhetetlen vascsont tartalmazza azt a velőt, melyről az elbeszélő tudni véli, hogy mérget rejt magában. A *Legenda* értelmezése így azzal az eséllyel kecsegtet, hogy ennek során utunk Kafka művének legbelsőbb köreihez vezet.

A Törvény előtt

Ez a kijelentés, amit Kafka címként állított írása elé, tartalmazza azokat a sarkpontokat, melyek köré az elbeszélés jelentésrétegei épülnek: a helymeghatározást (I.), a megítélés állapotát (II.), az elbeszélés önreflexióját (III.). A címben foglalt kijelentés

helymeghatározásként az elbeszélés színterét, képes helyhatározóként a történet emberének állapotjellemzését, az elbeszélés önreflexiójaként pedig a cím alatt álló szöveg hierarchikus besorolását jelenti.

I.

Az elbeszélés szerint a Törvényről tudható tudás kivételes: csak az elbeszélő és a Törvény elé jutott ember osztályrésze. Kettejük helyzete azonban távolról sem azonos. Az ember „messze földről” jött – ez áll az elbeszélés magyar fordításában. A fordító ugyan jól élt a magyar nyelv adta lehetőségekkel, de a nyelvek különbözősége miatt az eredeti szöveghely jelentését itt mégsem állt módjában teljességgel közvetíteni. Az elbeszélés eredetijében a kifejezés (vom Lande) *Land* szava ugyanis egyaránt jelent földet, országot, tájat, vidéket és hont.⁶ Az elbeszélés eredeti környezetében ezért ezek bármelyike feltételezhető. Hogy melyikről van szó, annak eldöntésére kisebb kitérőt kell tennünk.

Kafka egy későbbi írásában, az *Új ügyvéd* című elbeszélésben egy, a *Legendához* hasonló térség jellemzőinek leírásához közvetlenebb eszközöket választott, melyek révén a térség érzékletesebben mutatkozott meg: „Ma a kapuk egészen máshová, messzebbre és magasabbra vannak elhordatva; senki sem mutatja az irányt...” A mondat határozóinak megháromszorozása csak első látásra tűnik fölösleges írói műveletnek, mivel a leírás pontosságának igénye csak ezen az úton képes tárgyat megidézni. Az „egészen máshová” fordulat azt a lényegi különbséget jelzi, ami a kapuk terét az elbeszélés világától elválasztja. A második jellemző ezt a lényegi különbséget teszi szemléletesebbé. Az „egészen máshová, messzebb” kifejezés arra utal, hogy a kapuk térenek távolsága a messzeségben mérhetetlen. A meghatározás harmadik tagja az előbbieket mellé a „magasabbra” jellemzőt is megadja, és ezzel az elkülönített térséget hierarchikusan is besorolja. Az így kirajzolódó jelentés a kapuk terét az *érzékelhetőség határán túl* sejteti. E rövid kitérő során nyert belátásainkból nem következtethetünk közvetlenül a *Legendabeli* térség elhelyezkedésére. (Kimerítőbb elemzés révén igazolható lenne – ami azonban itt nem feladatunk –, hogy a két elbeszélés azonos tájékról tudósít.) Kafka térképzeteihez és ezek leírásának módozataihoz talán mégis valamivel közelebb jutottunk. Így a „messze földről jött ember” kifejezés eredeti jelentéshorizontja is világosabban áll előttünk: azt kell feltételeznünk, hogy a novella eredeti szövegében a *Land* szó valamennyi jelentése érvényben van. A *Törvény előtti hely* így a következő negatív meghatározást kapja: olyan hely, ahová megérkezve az ember hátrahagyta mindazt, ami *föld, ország, táj, vidék és hon*. (Az utóbbit, vagyis a törvény idegenségét még külön is nyomatékosítja az, hogy a Kapuőr egy beszélgetésben hazájáról kérdezzeti az embert.)

A színtér, amiről az elbeszélés tudósít, ezek szerint nem földi, és az ember számára idegen hely. A novella topográfiájában így három elkülönült térség rajzolódik ki: a *Törvény*, a *Törvény előtti hely*, és az ember által hátrahagyott térség: az *ország*. Az előbbieket határa a kapu; az utóbbiaké jelöletlen, ám meglétéhez nem férhet kétség: a Törvény elé érkező hazáját hagyta el, az országból jött, és ennek megkülönböztető érvénye van e helyen. A *Törvény előtti hely* így a Törvény és az ország közötti *mezsgyeként* határozódik meg.

Az ember az országból jött. Az ország kívül van a Törvényen, de lakói tudnak a létéről: „Mindenki a Törvényre törekszik” – mondja az ember a Kapuőrrel folytatott egyik beszélgetésében. A Törvény hat a Törvényenkívültre, az országra, ahol általános a Törvény insége: a Törvényenkívüli a Törvény hatalma alatt áll.

A terek elkülönültsége nemcsak az elbeszélés topográfiáját jelöli ki, hanem meghatározza viszonyait is. A térségek hierarchiája a nyelvben, a nyelv révén is megmutatkozik: a nyelv – az elbeszélés eredeti nyelve is! – csak a Törvény fölötti, a Tör-

vény alatti és a Törvényen kívüli helyeket képes megnevezni. (A Törvény „melletti” hely értelmetlen és képtelen hely a nyelvi hagyomány számára, mert ez – az egyenrangú mellérendelés miatt – a Törvény érvényvesztését vonná magával.) Ezért mindaz, ami Törvényenkívüli, alá van vetve a Törvénynek.

II.

A Törvény elé jutott ember helyzete az előbbieket nyomán kétségtelenül *kivételes*, mivel a Törvény elé bocsátatott. De mit jelent az elbeszélés valóságában a Törvény elé jutni?

Az ember az országból érkezett, és az ország kívül van a Törvényen. Útja során, az ország elhagyásakor át kellett haladnia a Törvény előtti térségen, mivel a Törvény és a Törvényenkívüli csak a megítélés e mezsgyéjén át határos. Az áthaladónak itt nyílik módja arra, hogy bizonyosságát adja: méltó a Törvényre.

Az országból érkező ember törekedett és készült a Törvényre; „útjára sok mindenrel felszerelte magát”. A Törvény Kapuja, miként a belépés lehetőségének választása, nyitva áll előtte. Az ember belépést kér a Törvénybe, és a Kapuőr felel neki: „Lehet-séges (...), de *most* nem” – hangzik ettől kezdve mindannyiszor a változatlan válasz. Ezzel az egész elbeszéléssel végighúzódnó párbeszéd veszi kezdetét, megteremtve a beszélők hasonlóságának *látszatát*. Kettejük lényegi különbözősége ugyanis a későbbiekben egyre nyilvánvalóbbá válik. Az országból érkezett embert várakozása során elmúló élete roskasztja halála felé, míg a Kapuőr változatlanul áll az elmúlással szemben: „Ott ült napokon és éveken át. (...) A Kapuőrnek mélyen le kellett hajolnia hozzá, mert a nagyságkülönbség nagyon megváltozott az ember kárára.” A Kapuőr a Törvény állítása; csak a látszatban mutatkozik embernek, és nincs alávetve az időnek.

A Törvény előtti helyről így az is megállapítható, hogy ott időbeli és időtlen együtt áll. Időtlen és időbeli közelebbi viszonyáról Kafka következő töredéke tudósít: „*Minden pillanatnak megfelel valami időnkívüli. Evilágot nem követheti egy túlnani, hiszen az örök, ennél fogva nem állhat evilággal időbeli érintkezésben.*”

A belépést tiltó pillanat állandóságával szemben a Kapu mindigtartó nyitottsága áll. („Mivel a Törvény Kapuja, mint mindig, nyitva áll és a Kapuőr oldalra lép ...”) A pillanatnak és a mindigtartónak ez az együttállása csak az ember számára látszik egybeesésként, a tilalom állandóságaként. A Kapu nyitottsága ugyanis határtalan, míg a Kapuőr által őrzött tilalomnak a Kapu átlépése jelenti a végét. Ha ez bekövetkeznék, akkor a tilalom is érvényét veszthetné, és az ember megpróbáltatása térbeli történetekben folytatódhatna. A Kapuőr közlése szerint: további Kapuk és Örök egymásutánjában. Akkor közlése fenyegető éle is érvényét veszthetné („De teremről teremre Örök állnak. Már a harmadik látványát sem tudnám még egyszer elviselni.”) Ezzel az eshetőséggel Kafka kétségtelenül számolt; az elbeszélés egyik változatának tartott töredékben ezt írta: „*Túlhaladtam az első Örözön. Utólag megrémültem, visszamentem, és az Örözhöz fordultam: Én átmentem itt, mialatt te elfordultál. Az Öröző maga elé nézett és hallgatott. Bizonyára nem kellett volna megtennem – mondtam. Az Öröző továbbra is hallgatott. Hallgatásod engedélyt jelent az áthaladásra ... ?*”⁸ A töredék itt megszakad és a kérdések megválaszolatlanul maradnak. Egy későbbi írásának zárómondata viszont mintha e kérdések feloldásaként hangzana: „*Aki a kérdésekre nem felel, megállta a próbát.*”⁹

A *Legenda* emberének a Törvény előtt állított kérdés és próbakő a Kapuőr. A Törvény első ismérve ő, és az elbeszélés is ennek megállapításával veszi kezdetét: „A Törvény előtt egy Kapuőr áll.” Az országból érkező ember általa téved meg; benne látja tükröződni az országot, noha a Törvény előtti helyen azt készül végérvényesen elhagyni. A Törvény előtt mindaz tükörré válik, amire az ember tekintete az ország visszfényét rávetíti. Ez a tükörkép tiszta rajzolatot ad, és az ember döntése nyomán a kép egyre élesebbé válik; utóbb már bolhákat is mutat a Kapuőr bundájában ...

Ezt az élesedő visszfényt csak a Törvény Kapujából áradó fényesség homályosítja el a halál közelségének pillanatában, és csak az ember halála oltja ki teljesen: „Ám most egyszerre fényt lát a sötétben, kiolthatatlan fényesség árad a Törvény Kapujából. Most már nem sokáig él.”

(A *Legenda* alapja a keresztény motívumokkal átszőtt *hászid* történet két kulcsszava: a *tükröződés* és a *választás*. „Egykor egy király hatalmas palotát emeltetett, amelynek számtalan terme, de csak egyetlen nyitott kapuja volt. Az építkezés végeztével közzétette: Minden fejedelem jelenjen meg az utolsó teremben trónoló király előtt. A belépők azonban csak mindenfelé nyíló ajtókat találtak, melyekből folyosók vezettek újabb ajtók felé, vég nélkül a megtévedt szemek előtt. Ekkor megérkezett a király fia és látta, hogy csak tükröződés okozza a tévelygést, és meglátta maga előtt a trónteremben ülő apját. ...

Itt van a határ. Itt van a világ oltára. Itt élőlény nem megy keresztül anélkül, hogy fel ne áldozná magát. Mert e hely neve: Isten Választóhelye. Eddig érvényben volt ez is, az is. Itt az Egyetlen kezdődik. Lélek, ki ide jutottál, csendesedj, hatalmasodj, válassz!”¹⁰)

Az ember bebocsátást kér a Törvénybe, és kérése – állandósuló – pillanatában ez tilalom alá esik: „... úgy dönt, hogy inkább vár, amíg engedélyt kap a belépésre.” A várakozást választja, és döntése nyomán végleg az időbe zárul. (Az elbeszélés saját idejének és az elbeszélt történés idejének eddigi egybeesése is ekkor bomlik meg; a *Legenda* elbeszélője ettől kezdve tudósít más, külső időről: „Napokon és éveken át ült ott.”)

Az ember döntése nyomán nemcsak az idő változik meg, hanem a tér is módosul: a Törvény előtti hely az ítélet és a büntetés végrehajtásának terévé alakul át. A Kapuőr utolsó szavai csak az időközben végbement ítélet szövegét mondják ki: „itt senki más nem nyerhetett bebocsátást, mert ez a bejárat neked volt rendelve. Most megyek és bezárom.”

III.

„A Törvény bevezető irataiban ez áll ...” – a *Legenda* ezt a forrásmegjelölést kapta a *Perben*. Az elbeszélés nem része a Törvénynek, nem a Törvény szövege, hanem *Törvény előtti szöveg*.

A történet elbeszélője az elbeszélés során kivételes helyzetben van: mindaddig nem kerül a szakító idő sodrába, amíg szemlélője a történés – az ítélet – teljesedésének. Csak akkor kerül oda vissza, amikor az elbeszélhető megszakad, és egyúttal a kivételenség is véget ér.

Az elbeszélő tudatában van kivételenségének, hiszen ő maga nincs a Törvény előtt, mert abban a térségben csak a Kapuőr, az ember és egy zsámoly van. És ezért nem is kerül megítélésére. Az elbeszélő a történeten kívül, mintegy az elbeszéltek *mellett* áll. Az elbeszélhető megszakadása után kivételes helyzete még egy ideig részlegesen fennáll: kivételes tudás birtokosa lett. Elbeszélésével azonban kivételenségét átfordítja: a kivételesen tudott tudásának elbeszélésével *kivételes árulás* elkövetőjévé vált. Kafka reflexiója félreérthetetlen: „... csak egyetlen oldalt írtam (a *Legenda* exegézisét) – a kész fejezetekkel együtt olvasva részben jónak találtam. Szüntelenül annak tudatában, hogy minden elégedettség- és boldogságérzetért (ahogy ez például különösen a *Legendával* szemben fennáll) meg kell fizetni, kétségtelenül; feloldást soha nem találva, utólag meg kell fizetni.”¹¹

Jegyzetek: 1. (H. Binder szerk.): Kafka-Handbuch I-II. Kröner, Stuttgart, 1979. 2. H. Binder: Kafka-Kommentar zu sämtlichen Erzählungen, Winkler, 1975. 3. M. Pasley-K. Wagenbach: Datierung sämtlicher Texte Kafkas, In: Kafka-Symposium, Wagenbach, Berlin, 1965. 4. Vom Jüngsten Tag. Ein Almanach neuer Dichtung, Leipzig, 1916. 5. F. Kafka: Tagebücher 1910–1923, Fischer, 1975. 279. o. 6. F. Kafka: Tagebücher i. m. 287. o. 7. M. Pasley: Drei literarische Mystifikationen Kafkas, In: Kafka-Symposium, i. m. 8. F. Kafka: Sämtliche Erzählungen, Fischer, 1971. 9. F. Kafka: Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlass, Fischer, 1980. 69. o. 10. F. Kafka: Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande i. m. 260. o. 11. F. Kafka: Sämtliche Erzählungen i. m. 318. o. 12. M. Buber: Die Legende des Baal-schem, Frankfurt/M., 1908. 79. o.

Részletek a (másik) naplóból*

I. (Szemlélődések a bűnről, szenvedésről, reményről és az örök életéről)**

1. Az igaz út egy kötélen át vezet, mely nem a magasságban feszül, hanem alig valamivel a talaj fölött. Rendeltetése inkább a botlásban, nem pedig a végigjárásban áll.
2. Minden emberi hiba türelmetlenség, a módszeresség idő előtti feladása, a látszólagos dolog látszólagos körülhatárolása.
3. Két emberi főbűn van, melyből az összes többi eredetét veszi: a türelmetlenség és a hanyagság. Türelmetlensége miatt üzték ki az embert a Paradicsomból és hanyagsága miatt nem térhet oda vissza. De meglehet, hogy csak egyetlen főbűn van: a türelmetlenség. A türelmetlenség miatt lett elűzve, és a türelmetlenség miatt nem térhet vissza.
5. Egy bizonyos ponton túlról nincs visszatérés. Ezt a pontot kell elérni.
6. Az emberi fejlődés döntő pillanata mindigtartó. Ezért jogosak azon szellemi mozgalmak, melyek minden korábbit semmisnek nyilvánítanak, mert még semmi sem történt.
7. A gonosz egyik leghatékonyabb csábító eszköze a harcra való felszólítás.
11. 12. A nézőpontok különbségéről, ami például egy almával szemben fennállhat: egy kisfiú nézőpontja, akinek a nyakát kell nyújtogatnia, hogy meglássa az asztal tetején lévő almát, és a házigazda nézőpontja, aki fogja az almát és minden kényszer nélkül átadja asztaltársának.
13. A kezdődő felismerés egyik első jele: vágy a halálra. Ez az élet elviselhetetlennek, egy másik pedig elérhetetlennek tűnik. Az ember már nem szégyenli, hogy meg akar halni; azt kéri, hogy a régi cellából, melyet gyűlöl, vitessen egy újba, melyet majd csak a jövőben tanul meg gyűlölni. Egy kevés hit munkál eközben, hogy a szállítás során véletlenül az Úr megy a folyosón át, ránéz a fogolyra és azt mondja: „Ezt ne zárjátok be újra. Ő hozzám jön.”
19. Ne tápláld magadban azt a hitet a gonoszról, hogy előtte titkaid lehetnek!
20. Leopárdok törnek a szentélybe és kiüritik az áldozati edényeket. Ez újra és újra megismétlődik, s végül előre számítani lehet rá, és a szertartás részévé válik.
21. Oly erősen, mint a kéz, mely a követ fogja. De a kéz csak azért fogja ily erősen, hogy minél messzebbre tudja hajítani. De ebbe a messzeségbe vezet az út is.
22. Te vagy a feladvány. Széles e határon sehol egy tanítvány.
23. Az igaz ellenfél felől határtalan bátorítás árad feléd.
24. Felfogni a szerencsét, hogy a talaj, melyen állsz, nem nagyobb annál a két talpnál, mely befedi.
25. Hogy' is lehetne másként örülni a világnak, mint hozzá menekülve?
- 26*. Számtalan rejtekhely van, de menekvés csak egy. Menekülési lehetőség megint oly sok van, mint rejtekhely.

* Ez a válogatás Kafka hagyatékának a *Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlass* cím alatt kiadott kötetéből készült.

** A Kafka által számozott fragmentumgyűjtemény címe hagyatékának kiadójától, Max Brodtól származik. A csillaggal jelzett töredékeket Kafka áthúzta, de nem távolította el a cédulakötegből.

* A cél adott, az út azonban nem; amit útnak nevezünk, az vonakodás.

27. A negatív megvalósítása még lehetőség számunkra; a pozitív már adva van.

28. Ha az ember már szállást adott a gonosznak, akkor az már nem kívánja, hogy higgyenek is neki.

32. A varjak állítják, hogy egyetlen varjú képes volna az ég lerombolására. Ez kétségtelen, azonban semmit sem igazol az ég ellenében, hiszen az ég éppenséggel a varjak erre való képtelenségét jelenti.

33*. A mártírok nem becsülik le a testet, hanem a kereszten magasztalják fel. Ebben az egyben egyke ellenségeikkel.

34. Elgyengülése a gladiátor fáradtsága a küzdelem után; munkája egy hivatali helyiség sarkának a fehérre meszelése volt.

35. Bírás nincs, csak a létezés, csak egy utolsó lélegzetre, elfúlásra vágyódó létezés van.

36. Korábban nem értettem, miért nem kapok választ a kérdéseimre. Ma nem értem, hogy is hihettem azt, hogy kérdezni tudok. De én nem is hittem, csak kérdeztem.

38. Valaki csodálkozott, hogy milyen könnyen járható az örökkévalóság útja; ugyanis lefelé száguldott rajta.

39.a. A gonosznak az ember nem fizethet részletre – és mégis szakadatlanul megpróbálja.

39.b. Az út végnélküli; ebből nincs mit elvenni és nincs mit hozzátenni, és mégis mindenki hozzáméri saját gyerekes hüvelykjét. „Bizony még ezt a hüvelyknyi utat is meg kell járnod, ezt nem fogják elfelejteni neked.”

40. Az Utolsó Ítéletet csak a mi időfogalmunk miatt nevezzük így, mert ez tulajdonképpen rögtönítélet.

47. Választás elé állították őket, hogy királyok, avagy a királyok követői akarnak-e lenni. Gyermetegen mindnyájan követek akartak lenni. Ezért van csupa követ, keresztül-kasul rohangálnak a világban, és – mivel nincsenek királyok – egymásnak hirdetik az értelmetlenné vált híreket. Szívesen véget vetnének nyomorúságos életüknek, de szolgálati esküjük miatt nem merik megtenni.

48. A haladásban hinni azt jelenti: nem hinni, hogy történt már haladás. Ez ugyanis nem volna hit.

50*. Az ember nem tud egyfajta magában rejlő romolhatatlan iránti bizalom nélkül élni, miközben mind a romolhatatlan, mind pedig a bizalom rejtve maradhat előtte. E rejtve-maradás egyik megnyilvánulási lehetősége a személyes Istenben való hit.

51*. A kígyó közvetítésére szükség volt: a gonosz képes ugyan megkísérteni az embert, de nem képes emberré válni.

52*. A köztud és a világ közti küzdelemben a világot támogasd!

53*. Senkit sem szabad megtévesztetni, még a világot sem a győzelme érdekében.

54. A szellemi világon kívül semmi sincs; amit mi érzéki világnak nevezünk, az a szellemiben levő gonosz, és amit gonosznak nevezünk, az csak egy pillanat elkerülhetetlensége örökké tartó alakulásunkban.

* A legerősebb fénnel feloldható a világ. Gyenge szemek előtt megszilárdul, még gyengébbek előtt öklöket kap, az annál is gyengébbek előtt szégyenlőssé válik, és szétzúzza azt, aki rá merésztel tekinteni.

56. Vannak kérdések, melyeken nem tudnánk túljutni, ha természetünkönél fogva már nem lennénk tőlük megszabadítva.

57. A nyelv csak utalásszerűen, ám soha, még csak közelítve összevetően sem alkalmazható az érzékelhető világon kívül eső mindenekre, mivel az érzékelhető világnak megfelelően csak a birtoklást és ennek viszonyait teheti szóvá.

58*. Az ember lehetőség szerint keveset hazudik, amennyiben lehetőleg keveset hazudik, nem pedig azért, mert lehetősége szerint kevés alkalma nyílik rá.

60. Aki lemond a világról, annak minden embert szeretnie kell, mivel az ő világukról is lemond. Így kezdi el megsejteni az igazi emberi lényt, akit csak szeretni lehet, amennyiben maga is egyivású vele.

61*. Aki e világon szereti felebarátait, nem követ el se több, se kevesebb méltánytalanságot, mint aki e világon önmagát szereti. A kérdés csak az, hogy lehetséges-e az előbbi?

62. Az a tény, hogy nincs más, mint a szellemi világ, egyszerre veszi reményünket és ad bizonyosságot.

63. Művészetünk az igazságtól való elvakítottság; a hátrahajló kölyökarc fénye igaz, más nem.

64. 65. A Paradicsomból való kiűzetés alapján örökkévaló: noha a Paradicsomból való kiűzetés kétségtelenül végérvényes, a világban való élet elkerülhetetlen, az esemény örökkévalósága (avagy időben kifejezve: az esemény örök ismétlődése) azonban ennek ellenére nemcsak a Paradicsomban való tartós megmaradásunkat tenné lehetővé, hanem ténylegesen azt, hogy tartósan ott legyünk, függetlenül attól, hogy ezt itt tudjuk-e, avagy sem.

66. Ő szabad és szilárd polgára a Földnek, mivel olyan láncra van verve, mely elég hosszú ahhoz, hogy megszabaduljon minden földi térségtől, és mégis csak oly hosszú, hogy semmi sem tudja a Föld határain átszakítani. Egyidejűleg szabad és szilárd polgára az Égnek is, mivel egy hasonlóan szabott égi láncra is van verve. Így aztán, ha a Földre törekszik, az Ég nyakörve fojtogatja, ha az Ég felé tör, akkor pedig a Földé. Ám ennek ellenére minden lehetőség nyitott előtte, és ezt érzi is, sőt még vonakodik is az első fogságbavetésnél esett hibára visszavezetni.

67. Úgy hajszolja a tényeket, mint egy kezdő korcsolyázó, aki ráadásul olyan helyen gyakorol, ahol ez tiltva van.

70. 71. A romolhatatlan egyféle; minden egyes ember az, és egyidejűleg közösen mindenkié. Ebből ered az emberek példátlan erős köteléke.

73. Saját asztaláról eszi a maradékot; noha ezáltal egy időre mindenkinél jóllakottabbá válik, elfelejt az asztal fölött enni, így aztán már nem is adódik több maradék.

74. Ha romolható volt az, aminek a Paradicsomban le kellett rontódnia, akkor nem volt döntő fontosságú, ha azonban romolhatatlan volt, akkor hamis hitben élünk.

75*. Próbáld meg magad az emberiségen. Ez a kételkedőkben kételyt, a hívőkben hitet ébreszt.

76. Micsoda érzés: „Itt nem vetek horgonyt” – és egyidejűleg a hullámzóan hordozó áramlást éreznél!

* Átlendülés. Lesve, szorongva, remélve környezi a válasz a kérdést, keresi kétségbeesve megközelíthetetlen arcát, követi a legértelmetlenebb, azaz a választól leginkább elvezető utakon.

77. Az emberekkel való érintkezés önmegfigyelésre csábít.

79. Az érzéki szeretet az égi szeretet látszatát kelti; erre magától nem lenne képes, mivel azonban az égi szeretet elemét öntudatlanul magában hordja, mégis képes rá.

83. Nemcsak azért vagyunk bűnösök, mert ettünk a tudás fájáról, hanem azért is, mert még nem ettünk az élet fájáról. Bűnös az állapot, melyben vagyunk, függetlenül a bűntől.

84. Arra teremtettünk, hogy a Paradicsomban éljünk; a Paradicsom arra volt rendelve, hogy szolgáljon nekünk. A mi rendeltetésünk meg lett változtatva; hogy ez a Paradicsom tekintetében is megtörtént volna, arról nem tudunk.

85. A gonosz az emberi öntudat kisugárzódása meghatározott átmeneti helyzetekben. Valójában nem az érzéki világ látszat, hanem a benne rejlő gonosz, ami azonban a mi szemeink előtt az érzéki világ alkotója.

87. Egy hit olyan, mint a nyaktiló; oly nehéz, oly könnyű.

88. A halál valahogy úgy van előttünk, mint Nagy Sándor csatájának képe az osztályterem falán. Arról van szó, hogy a képet tetteinkkel még ebben az életben elhomályosítsuk, vagy akár kioltjuk.

94. Az élet kezdetének két feladványa: a magad körét egyre beljebb kell vonnod, és mindig újra ellenőrizned kell, hogy nem rejtőzöl-e valahol a körödön kívül.

95*. A gonosz néha – felismerve vagy anélkül – úgy kézreáll, mint egy szerszám; ha az akarat megvan bennünk, ellentmondás nélkül félre lehet tenni.

97*. Csak itt szenvedés a szenvedés. Nem annyira azért, mintha azoknak, akik itt szenvednek, másutt e szenvedésért fel kell magasztaltatniuk, hanem azért, mert az, amit e világon szenvedésnek neveznek, egy másik világon, változatlanul és csak elmentéitől megszabadítottan: boldogság.

98*. A Kozmosz végtelen távolságáról alkotott elképzelés a fáradságos teremtetés és a szabad önrendelkezés végletekig hajtott keverékének eredménye.

99. Jelen bűnös állapotunk legkérelhetetlenebb bizonyosságánál is mennyivel nyomasztóbb mulandóságunk egykori, örök igazolódásának leggyengébb bizonyága is. Csak az utóbbi – amely tisztaságában maradéktalanul felöleli az előbbi – elviseléséhez kellő erő a hit mércéje.

100. Az ördögiről lehetséges a tudás, de a benne való hit nem, mert nincs annál több ördögi, mint ami itt van.

101. A bűn mindig nyíltan érkezik és az érzékekkel azonnal felfogható. Azok gyökereig hatol és nincs szükség a kiszakítására.

102. Minden bennünket körülvevő szenvedést nekünk is el kell szenvednünk. A testünk ugyan nem, a növekedésünk azonban egy, és ez – akár ilyen vagy olyan formájú – átvezet minden szenvedésen. Úgy, ahogy a gyerek valamennyi életfázison át egészen az elaggásig és a halálig fejlődik (és mindegyik fázis alapjában véve a korábbi felől – vágyakozás vagy félelem miatt – elérhetetlennek tűnik), így fejlődünk mi is (az emberiséggel nem kevésbé szoros kötelékben, mint önmagunkkal) e világ minden szenvedésén át. Az igazságosságnak ebben az összefüggésben nincs helye, de ugyan-csak nincs a szenvedéstől való félelemnek vagy a szenvedés érdemként való értelmezésének.

103. A világ elszenvetését elháríthatod magadtól, ez szabadságodban áll és meg is felel természetednek, de talán éppen ez a hártás az egyetlen szenvedés, melyet el tudnál kerülni.

105. E világ csábereje és a kezesség azért, hogy e világ csak átmenet: ez egy és ugyanaz. Joggal az, mert csak így képes e világ a csábításra és ez felel meg az igazságnak. Csak az nyomasztó, hogy a sikerült elcsábulásunk után elfelejtjük a kezességet, és így a jó tulajdonképpen a rosszba, egy nő tekintete az ágyába csábított.

106. Az alázat mindenki számára, még a magányosan kétségbeesőnek is, embertársaihoz fűződő legerősebb kötelékét teremti meg, méghozzá rögtön, noha csak teljes és tartós alázat esetén. Erre azért képes, mert ez az igaz imanyelv; egyszerre imádat és a legszilárdabb kötelék. Az embertársakhoz fűződő kapcsolat az imakapcsolat, az önmagához fűződő kapcsolat a törekvés; a törekvéshez szükséges erőt az imából nyeri.

109. „Azt nem lehet mondani, hogy kevés lenne a hitünk. Önmagában véve életünk egyszerű tényének is kimeríthetetlen a hitértéke.”

„Itt lenne hitérték? Hisz nem képes az ember nem-élni?”

„Éppen ebben a »hisz nem képes«-ben rejtőzik a hit szédítő ereje; ebben a tagadásban ölt testet.”

* Nem szükséges, hogy kimenj a házból. Maradj asztalodnál és fülelj! Fülelned sem kell, csak várakozz. Még csak várakoznod sem kell, maradj teljesen csendben és egyedül. A világ fel fogja kínálni neked lelepleződését, elragadtatottan fog vonaglani előtted.

II. (Töredékek)

Hinni annyi, mint a romolhatatlant magunkban felszabadítani, avagy helyesebben: magunkat felszabadítani, avagy helyesebben: romolhatatlanná lenni, avagy helyesebben: lenni.

A lélek megfigyelője a lélekbe nem hatolhat, de van egy peremvidék, mellyel érintkezik. Az érintkezésből eredő felismerés: a lélek nem tud magáról. Így tehát ismeretlennek kell maradnia. Ez csak abban az esetben lenne elszomorító, ha volna valami a lelken kívül, de rajta kívül nincs semmi más.

Minden pillanatnak megfelel valami időnkívüli. Evilágot nem követheti egy túlani, hiszen az örök, ennél fogva nem állhat evilággal időbeli érintkezésben.

A művészet az igazság körül röpdös, de feltett szándéka, hogy eközben nem ég el. Képessége abban áll, hogy a sötét ürességben tud olyan helyet lelteni, ahol a fénysugarak – anélkül, hogy ez előzőleg felismerhető lett volna – hathatósan felfoghatók.

Az öngyilkos olyan fogoly, aki látja egy akasztófa felállítását a börtönudvaron, tévesen azt hiszi, hogy ezt neki szánták, éjszaka kitör a cellájából, lemegy és felakasztja magát.

Egy hazug világban a hazugság még ellentéte révén sem távolítható el a világból; ez csak az igazság világa révén érhető el.

A világ csak onnan látható jónak, ahonnan teremtvé lett, mert csak onnan hangzott el: „hogyan jó”, és csak onnan ítéltető meg és pusztítható el.

E világ elpusztítása csak akkor lenne feladatunk, ha először is rossz, azaz értelmünknek ellentmondó lenne, másodszor, ha képesek lennénk az elpusztítására. Az előző így látszik, az utóbbira pedig nem vagyunk képesek. Nem tudjuk a világot elpusztítani, mert nem mi emeltük valamiféle építményként, hanem csak eltévedtünk benne, mi több: e világ a mi eltévelyedésünk, ekként azonban elpusztíthatatlan, vagy még inkább valami olyan, ami csakis a véghezvitelével, nem pedig a róla való lemondással rombolható le, jöllehet ez a véghezvitel is csak pusztítások – de csak evilágon belüli pusztítások – következménye lehet.

Akaratod szabadsága azt jelenti, hogy szabad volt, amikor a pusztát akarta; szabad, mivel választhatja a pusztán átvezető utat; szabad, mivel megválaszthatja haladása módját, de nem-szabad, mivel át kell menned a pusztán; nem-szabad, mivel minden út labirintikusan érinti a pusztaság valamennyi talpalatnyi helyét.

A Mindenek Szentjébe való belépésed előtt le kell vetned a cipődet, de nemcsak a cipőket kell levetned, hanem mindent: az úticsomagodat és az útiruhádat, és alatta a mezítelenségedet, és mindazt, ami e mezítelenség alatt rejtőzik, és azt is, ami ez alatt van, azután a legbensőbb bensőt, és e benső legbelsejét, azután pedig a még megmaradót, és annak utána a maradványt, és még a múlhatatlan tűz látszatát is. Csak magát a tüzet fogja a Mindenek Szentje magába oldani, és csak attól engedi magát feloldani – ennek kettejük közül egyik sem képes ellenállni.

Tillmann J. A. fordítása

Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?

„Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő.

Közibük rakja az indigót. Ír.

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő.

Közibük rakja az indigót. Ír.

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő.

Közibük rakja az indigót. Ír.

Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál. Hideget ebédel. Egyedül lakik.

Wolfnének hívják. Jegyezzük meg: Wolfné. Wolfné. Wolfné.”

A Trilla címet adta Örkény ennek az egyperces novellának. Az értelmező szótár szerint a trilla zenei díszítmény: két hang gyors, pergetett váltakozása; amúgy pedig a trilla könnyed, kellemes és felszabadult, a „bájos lágy trillák”, a „tarka képzetek”, valamint a kedv, a remény és a Lillák képzetköréhez tartozik. A trilla tehát kellemes, sőt varázslatos. És felülről jön. A Trilla című novellában mindennek nyoma sincsen, csak a billentyűk zakatolásának és a papír kicsavarásának gyors, pergetett váltakozása. A trilla felcsendül és visszhangzik, ez a Trilla viszont monoton és reménytelen, mert kétségbeejtően körülhatárolt. Valami azért felcsendül ebben is, vagyis inkább felsikolt: egy vezetéknev, Wolfné, amit vagy akit meg kell jegyeznünk.

De hiszen azt sem tudjuk, ki ez a Wolfné! Valamit persze sejtethünk. Ha már húsz éve van a vállalatnál, akkor legalábbis negyven körül járhat. Ha egyedül lakik: lehet özvegy, elvált, elhagyott. Ha hideget ebédel: nem telik neki melege, nincsen megoldva az üzemi étkeztetés, nincsen kedve lemenni, rabja munkájának, megszokta, különben is minden este főz, vagyis összekotyvaszt magának valamit. Ha indigóval ír: unalmas adatokat ugyanarra az úrlapra, másolatot a másolatokról, bármit, amit leíratnak vele. Vagy valami egészen mást? Netán emlékiratát, regényét, a maga melegségét? Vagy csak bugyuta versikéit? Esetleg a szeretetlancot tizenöt példányban, hogy ne szakadjon meg, s ne hozzon rá még nagyobb bajt? És mit szól ehhez a főnök? Persze, miért is ne csinálhatná, amikor amúgy rendesen végzi a dolgát. Akárhogy is: a nagy mű, a Wolfnéből fakadó szöveg valószínűsége alig-alig valamicske.

Miért kell megjegyeznünk, miért nem szabad elfelejtenünk Wolfné nevét? Azért, mert fontos és hasznos munkáját „pontosan, szépen” végzi? Vagy éppen azért, mert még ebben is középszerű, akinek tulajdon főnöke is hajlamos elfelejteni a nevét? Vagy azért, mert ugyan mindenben középszerű, de senki mással, még egy másik Wolfnéval sem helyettesíthető? Mert, mint minden ember, Wolfné is fenség? Mert titok? Vagy talán azért, mert őt is elhurcolták, és vezetéknevével immár megnevezhetjük a névtelen mártírok egyikét? Persze másképpen is lehetett mártír: zokszó nélkül tűrte az írógépet is túlzakatóló szenvedést, nem adta tovább a rúgásokat, sohasem vonta vissza a méltatlanra pazarolt jószágot.

Kell-e titkát is tudnunk, vagy csak elég megjegyeznünk a nevét? És ha megjegyezzük, megtudjuk majd egyszer valahol, valamikor, ahol, amikor majd szó lesz róla? Elkötelezem-e magam nevének megjegyzésével arra, hogy tegyek is érte valamit? Vagy már késő? Mert egy ízben, a sokezedik alkalommal összegyűrte a papírt és azt mondta: „Elég!!!!”? Vagy csupán belebámult a nagy büdös semmibe? Talán eszelősen felnevetett, majd ezúttal kivételesen melegezt ebédel, de nem ment haza. Vagy haza-

ment, és ott ürítette ki a fiolát. De előtte bedobta bugyuta vagy egyáltalán nem is olyan bugyuta versikéit több ezer vagy csak egyetlenegy levélszekrénybe, természetesen név nélkül.

Figyelem a nevét levélszekrényeken, ajtókon, halálozási rovatokban, a kitüntettek között, felhívom őket telefonon, hirdetést adok fel Trilla jelígre. A hirdetésre sokan jelentkeznek. Stimmel minden: egész életükön keresztül gépeltek, hideget ebédtek, egyedül laktak és elfelejtették őket.

Vagy netán azért kellene eszünkbe vésni nevét, mert akkor a szupersűrű öskásában nem afféle üres semmi semmizett, hanem egy tartalmas öskezdét, amelyben benne volt minden lehetséges világ, beleértve a regényt, a kiáltványt és a szerelmes levelet gépelő Wolfné is? Es benne volt az a Wolfné is, aki már húsz éve van a vállalatnál, hideget ebédel és egyedül lakik, akinek éppen azért kell megjegyeznünk a nevét, mert őrá is ugyanúgy rá van szorulva az Univerzum, mint bárki másra, mert csak mi bennünk, mert csak őbenne tud önmagára ismerni. És ha ez igaz is, mármint Wolfné és az Univerzum egymásrautaltsága, nem éppen az ilyen-olyan-semmilyen, az elfelejtett Wolfnékhöz képest vagyunk boldogok, fontosak vagy éppen becstelenek? Nem éppen az a dolga Wolfnénak, hogy húsz éve legyen a vállalatnál, hideget ebédeljen, egyedül lakjon és senki se jegyezze meg a nevét?

Mind a négy evangélista beszámol a csodálatos kenyérszaporításról. „Ti adjatok nekik enni!”, szól Jézus tanítványaihoz, akik ezzel meghívást kapnak: csodát tenni Ővele együtt. „Csak öt kenyérünk van, és két halunk”, jelentik a tanítványok Márk, Lukács és Máté szerint. Mit vagy kiket jelent ez a többes szám első személy? Az övek is lehetnek a halak, hiszen halászberek, ám lehetnek a több ezret kitevő közösség is. Lényeges ez? Annyira korántsem, mint a lényeg: az üdvösség kenyérével terített szeretetlakoma. Az viszont mégsem lehet lényegtelen, hogy Jézus nem a semmiből „varázsol”, hanem az övéket osztotta, szaporította.

János elbeszélése a legpontosabb. Megjelöli a helyet és az időt, megadja a résztvevők létszámát, és – mint a helyesen elvégzett osztás esetén a jó tanuló – a maradékot is pontosan. Megnevezi a csodában közreműködő tanítványokat is. Őszerinte Fülöptől kérdezi Jézus, hogy „honnan veszünk kenyeret?”. Persze csak azért kérdezi, „mert próbára akarta tenni, maga ugyanis tudta, mit akar véghezvinni”. Fülöp – miként a jó tanuló – számolni kezd: „kétszáz dénár árú kenyér sem elég”. Simon Péter testvére, András szólal meg, de János szerint nem azt mondja, hogy „van öt kenyérünk és két halunk”, hanem azt, hogy „van itt egy fiú, akinek van öt árpakenyere és két hala”. Egy epizódszereplő jelenik meg: a fiú. Az övé volt az a semmiség, amely szétosztatott, az a korántsem üres semmi, amelyben benne volt minden lehetőség. Az is, amit Jézus véghez akart vinni. János elbeszélésében még inkább kidomborodik a tanítványok közreműködő szerepe, hiszen ők találják meg a fiút, aki a sokaságot, ha tetszik, a „szürke” tömeget képviseli, vagyis benne az értéket. Ők, a beavatottak közvetítenek a fiú és Jézus között, aki „tudta, mit akar véghezvinni”. Természetesen tudott a fiúról is. János jóvoltából tehát megismerhettük a névtelen, ám korántsem jelentéktelen és érdemtelen epizodistát. De hiszen nem is névtelen! Mi már tudjuk a nevét, mert megjegyeztük: Wolfné! Wolfné! Wolfné!

Szent Kristóf és Tsai

Született autós

Porzott, poroszkált egyszer a hatos műúton egy férfiú Lada nevezetű Zsiguliján. Kósza szél pödörgette a kukoricák bajuszát, amikor ping!, elszakadt a gázbovden. Emberünk kiállott az útszélre, leintett egy kocsit, és elvitette magát a következő faluig. A bekötőút mellett mindjárt talált egy boltot, ahol – csodák csodája! – árultak gázbovdent. Bevásárolt, aztán vissza a műútra. Gondolta, hogy stoppal gyorsan visszajut az autójához.

Hanem integethetett! Senki nem állt meg az ő szép kezéért. Húsvétig káromkodhatott volna a kulcsi elágazásnál, ha anygalsárga Trabantján nem kocog arra Szent Kristóf, az útonjárók védőszentje. No ő megkönyörült rajta. Az emberből dült a panasza, Szent Kristóf hallgatta, hallgatta, amíg el nem fogyott a cernája.

- Kedves fiam, te föl szoktál venni stopposokat?
- Már miért szoktam volna?
- Talán itt van a kutya eltemetve – somolygott a szent. – Bizonyára veled egy malomban örletnek azok, akiknek ma délután hiába integettél.
- No, de én autós vagyok!

Próba szerencse

Szent Kristóf egy alkalommal a Partiumban portyázott. A kőbánya rekedt dudája éppen robbantáshoz hörgött, amikor meg kellett állnia egy leeresztett sorompónál. A lejtős úton többen várakoztak, előtte éppen egy halványlila Dácia. Ennek a gazdája elmélázhatott, nem ügyelt a fékre, a kocsit hátracsúszott és összetörte a nevezetes anygalsárga Trabant lámpását. Miután szemrevételezték a kárt, a dáciás ember azt ajánlotta, hogy a sorompó fölnyitása után parkoljanak le egy alkalmas helyre az okmányokat kicserélendő.

Elhaladt a vonat, kinyílt a sorompó, a Dácia pedig, dzsum!, elsöpört. Szent Kristóf erőt merített a vállán hordott kisfiú súlyából, majd rálépett a gázra ő is. A következő falu szélén szerencsésen utol is érte a Dáciát. Megkérdezte szelíd szóval a sofőrt: miért szökött meg?

Az megvonta a vállát.

- Próbálkozik az ember.

Arány

Kisasszony havának soknevű ünnepén Szent Kristóf fiatal seborvost fogadott be anygalsárga Trabantjába. Alkalmi utasa dagadó kebelletl újságolta, hogy utoljára stoppol, a jövő héten már a saját kocsijával fog furikázni.

- Beindult az üzlet!
- Mindenkitől elfogad borravalót? – kérdezte a szent, miközben könnyed kormánymozdulattal kikerülte az út szélén cserregő szarkapárt.

Az ifjú seborvos önérzetesen fölcsattant.

– Nem borravalót, hálapénzt! De sose kérem. Még csak nem is célzok rá. És mindenkit lelkiismeretesen kezelek. Azt is, aki ezer forintot ad, és azt az anyókat is, aki harmincat, bádogtízésekben.

– És maga zsebre tette a három bádogtízest?

– Miért ne? Adta!

Az előrelátás kamatja nem szégyen

Hol volt, hol nem volt, Dormándon innen, Tepélyen túl, egy kies megyeszékhelyen élt és dolgozott egy kultúrmunkás. Az volt ő a javából, éppen harmincöt esztendeje, mióta a szakérettségit letette.

A kerek évforduló megünneplésére összehívta pályatársait városszéli borpincéjébe. Folyt ott a bor, a lé meg az adoma.

– Tudjátok – mesélte a mi kultúrmunkásunk –, hogy nehéz idők jártak akkoriban. A mi szakérettségis tanfolyamunk egy régi, cisztercita rendházban működött. No, volt ott rengeteg, sok száz éves, klerikális kép, meg buta ember, aki nem gondolt a holnapra. Ezek a hideg téli napokon a festményeket mind eltűzelték. Aztán, amikor jött a faliújságverseny, megbuktak. Mi nyertünk. Mert mi csak a vásznakat hasogattuk ki és dobtuk a tűzre, a kereteket megtartottuk, és a legszebbe, a legnagyobbba tettük a faliújságot!

Így volt, igaz volt, ott voltam és hallottam, a cubákat mind én kaptam.

Csoda

Az egyszeri szegény embernek annyi gyereke volt, mint a rosta lika. Külországban járván gondolt egy merészet: vett mindegyiknek egy-egy pár tornacipőt. De bizony elszorult a szíve, amikor a szigorú vámos ráparancsolt, hogy nyissa ki a Skodája csomagtartóját. Mit volt mit tenni, engedelmeskedett. Édesanyja védőszentjéhez, Árpád-házi Szent Erzsébethez fohászkodott, akinek a kötényében – mint ismeretes – a szegényeknek szánt kenyér és kalács rózsává változott. Már fogta a cipőket borító pokrócot, midőn mellettük termett egy helybéli rendszámú gépkocsi. Vezetője kiszólt a vámosnak.

– Áttilá! Vásárnap jövök vissza. Mit hozzák?

Az Áttilának nevezett szigorú vámos rámordult a szegény emberre.

– Csukja le, tűnjön el!

A szegény ember el is tűnt, amilyen gyorsan csak tehette, s azóta minden november tizenkilencedikén fölhalt egy kupica Beherovkát Szent Erzsébet tiszteletére.

Átlagos kivétel

Anita Kármén egy leány volt, nem kettő, de valami ollé! neki is járt a kortól, amelybe beleszületett; ha más nem, dupla keresztnév. Egyébiránt nem volt ő külön, sőt, került a föltűnés minden formáját. Szerény iskoláit szerény eredménnyel végezte, s utánuk közepes állást vállalt mint családpolitikai összekötő. Ott várt volna rá a nyugdíj, ám divatba jött a mobilitás: éppen az ő osztályvezetőjében lobbant föl a cukrászi hivatástudat lángja. Anita Kármén elfogadta a fagylaltmérői beosztást, egyáltalán nem a kétszeres pénz miatt, hanem. Ugyanez okból ment férjhez. Ha az összes barát-
nője igen, ő miért nem? Brüsszeli Bulcsút egy diszkóban vonta magára: nyomban egy-

másba szerettek. Olyannyira, hogy amikor az összes barát és barátnő csalta hitvesét a ponyvaszociográfia útmutatását követve, ők csak füllentették pironkodva, hogy szintén. A bíróság azért – mint bárkinek, aki leszurkolja a bélyeget az igazságért – ki-mondta válasukat. Ők továbbra is együtt éltek, szerelmesen, gyermekeikért rajongva. A rokonok és a barátok mélységes megdöbbenésére láthatási, lakáskiürítési pöröket nem vívtak egymással. Tíz hosszú év alatt Anita Kármén egyetlen vacak tartásdíj-emelési keresetet adott be, nehogy már deviánsnak minősítsék. Utána napokig émeleygett, fájt a feje. Éppen indult volna a pszichológushoz, mondja már meg, miért kell neki kilógnia a sorból, amikor elgázolta egy külföldi dzsip.

A kórházban az ápolónő ráripakodott:

– Majd megkapja a teáját, ha sorra kerül! Maga éppen olyan beteg itten, mint a többi.

Anita Kármén azóta éli világát, s van olyan boldog, mint akárki más.

Ezt add össze!

Ott, ahol mindenkinek kétfelé áll a füle, élt egy asszonyka a kislányával egy takaros mosókonyhában. A mosókonyha akkora, de akkora volt, hogy amikor a gyermekecske rácsos ágyikóját fölállították, a házastársi rökamét többé nem lehetett kinyitni. A férj – ezért, ezért nem – kitántorgott a Tonga szigetekre, az asszonyka pedig beadta a lakásigénylését, mert a csukott rökamét magányosan is keskenylette.

Öt év telt el, vagy hat, tudjuk, hogy röpül az idő, megjött a kiutalás a kétszobás szövetkezeti lakásra: potom ötvenegyezer-hétszáz forintot kellett lepöngetni beugró gyanánt. Nosza, ment a zaciba karikagyűrű, fülbevaló, adott kölcsönt mama, nagynéni, barát, barátnő, lehetett költözni. Azóta a mi asszonykánk havonta fizet 1340 Ft lakástörlesztést, 500 Ft közös költséget, 640 Ft fűtődíjat, 210 Ft melegvízdíjat, 50 Ft gázdíjat, 250 Ft villanyszámlát, 1380 Ft bútorrészletet, 980 Ft személyi kölcsön-törlesztést. Könyvkötői fizetése: 5500 Ft (levonások után), kap még: 750 Ft családi pótlékot.

Harmadikától harmadikáig marad a bukszájában kerek 900 forint, ha nem vesz vilamosbérletet, úgy él belőle, mint Marci Hevesen!

A magyar apa lelke

Élt, éldegélt egyszer egy muzsikus házaspár. Két gyermekük született: Trisztán és Izolda, és ahogy az már lenni szokott, a gyermekecskék nőttek, nődögéltek.

Történt egyszer vendégségben, hogy az édesapa lelkesülten mesélte, hogy a kicsi Trisztán milyen ügyesen hegedül, lepipálja a szépen szóló Füttyörít is. Hamarosan.

– Apa! – pissegett rá a felesége.

Ő rendületlenül folytatta, hogy Trisztánka miként fogja a vonót, milyen biztos az uja s laza a csuklója.

– Apa!

A magyar apa tovább dicsérte a fiúcskát, akinek a játéka már az első órák óta élvezhető, holott, mint tudjuk, a gyakorló hegedülés...

– Apa!

– Mit apázol folyton, amikor mesélek?

– Hányszor mondjam már, hogy Trisztánkát nem vették föl a zeneiskolába?

Holnap kigyelmetek is hallgassák meg a kis Trisztán tremolóját!

Irigység

A szigorúság esztendeiben az Irgalmasoknak sem irgalmaztak. Így esett, hogy a betegek civilek kezére jutottak, az apácák meg szétszéledtek a kórházakból. Egyik férjhez ment, a másik könyvelő lett vagy kántor, némelyik csakazértis ápolónő. Éltek, gürcöltek amúgy magyarosan. Olyan is akadt, aki (az) ober Ennsen (túl), a gazdag Nyugaton telepedett le, és a rend müncheni kórházában ápolta tovább a betegeket – önzetlenül, szigorú szegénységi fogadalomban.

A szelíd ősz eljövésével a hajdani irgalmasnővérek harmincöt év után összegyűltek a Gerbaud-ban. Tortákat ettek, pihekönnyű mazsolás kuglófot, gesztenyepürét és tejszínhabos csokoládét ittak meg áizslikórt.

Kivéve Felicitas nővért, aki csakúgy, mint otthon, a fényes Münchenben, ha kirúgott a hámból – kekszet fogyasztott ásványvízzel.

A többiek nézték és sírtak.

Jánoska Farkaska

Bolyaiékát két szerencsétlenség sújtotta, mondhatni folyamatosan. Karácsonyi kaktuszuk évről évre lehullajtotta bimbóit, fiacskájuk, a kicsi János Farkas olyan okosra sikeredett, hogy nem győzték dugdosni. Környös-környül vasvillával hányták a mákot a padlásra, ő meg ötesztendőskorára olvasott, focizott, zongorázott, számolt. Hatéves korában még kiharcolták aggódó szülei az iskolaéretlenségét, de a következő őszön muszáj volt beiratni.

– Ne mutasd az eszed, kislány, nem élünk a múlt században! – könyörgött neki az anyukája.

Jánoska Farkaskának beszélhetett! Eszéssége olyan göggel párosult, hogy rögtön az első napon magára haragította egyenest a tanító nénit. Így számolt be szüleinek:

– A tanító néni azt mondta, hogy „most a színes képeket összegyűjtsük az egérkés dobozba”. Én rögtön jelentkeztem, és kijavítottam, hogy nem „összegyűjtsük”, hanem „összegyűjtjük”. Neki már szoltam, de jobb, ha ti is tudjátok: ha még egyszer előfordul, hogy valamit jobban tudok nála, többet nem megyek iskolába.

Mit ragozzuk: a szó elszáll. Jánoska Farkaskán meg úgy végrehajtják az oktatási törvényt minden módosításával együtt, mint a pinty!

„Ez Vilagh Hivságáról Szent Bernald írásibol formalt versek”

Ismeretlen XVII. századi vers

Az itt közölt kilenc versszakos költeményt a katolikus székely főnemes, köröspataki Kálnoki Sámuel (1640–1706) vetette papírra gazdasági feljegyzéseit tartalmazó könyve első lapjaira. A datált bejegyzések 1680-ban kezdődnek s 1690-ben érnek véget – a vers tehát e két időpont között, de valószínűleg 1680 körül kerülhetett a kéziratra.

Kálnoki Sámuelről keveset tudunk, történeti irodalmunkban csupán néhány elszórt adat vonatkozik rá annak ellenére, hogy a Háromszéken birtokló Kálnoki-család legjelesebb tagja volt, s a fejedelemség megszűnése előtt – azután pedig kiváltképp – fontos tisztségeket töltött be.

Nevét elsőként Kemény János említi 1657-ben, a tatár rabságba került erdélyiek között.¹ Elképzelhető azonban, hogy ez az adat téves, tekintve, hogy 1658 elején Kálnoki már Bécsbe kerül, hogy ott filozófiát tanuljon az akadémián. 1661-ben Itálián keresztül Horvátországba utazik s – miután hosszabb időt töltött Zrínyi Péternél – 1662-ben visszatér Erdélybe.² 1678-ban részese a Béli-féle Teleki Mihály-ellenes szervezkedésnek. Még ugyanebben az évben – a családi hagyományokat követve – a közigazgatásban vállal szerepet: adószámvevői megbízatást kap. 1683-ban a török szövetségeseként Bécs ellen vonuló erdélyi hadban találjuk.³ 1685-től a Deputatio tagja. 1686-ban Teleki megbízásából ő vezet egy kisebb sereget Thököly ellen, Vajdahunyadnál rajtaüt s kiűzi Erdélyből. 1690-től Háromszék főkirálybírája, ez év második felében a visszavonuló Thököly árulás gyanújával – több erdélyi nemessel együtt – Havasalföldre hurcolja és csak többek kezességvállalása mellett bocsátja szabaddon.⁴ 1694-ben kiveri Csíkból az oda betörő tatárokat, majd – az erdélyi udvari kancellária létrehozása után – ő lesz az első udvari kancellár Bécsben, alkancellári címmel. E tisztséget haláláig viseli, az erdélyi katolikusok helyzetének erősítését szolgáló működéséről eléggé egyoldalú leírást ad Bethlen Miklós, akinek hivatali ellenlábasa.⁵ 1697-ben grófi címet kap I. Lipóttól. 1699-ben leányát, Borbálát altarjai Apor Péter, a „Metamorphosis Transylvaniae” írója veszi feleségül. 1702-ben megjelenteti Bécsben Pethő Gergely „Magyar Króniká”-ját. 1703-tól Erdély kincstartója, 1706-ban hal meg.

Azt, hogy a verset Kálnoki csak lejegyezte valahonnét, esetleg fordította vagy ő maga írta, teljes biztonsággal megállapítani nem tudjuk. Szerzősége mellett szól azonban a címen kívül („formalt versek”) a vers szövegkörnyezete. Az utolsó versszak után ugyanis a következő mondat olvasható:

„Ez világi bódogtalan alhatatlansag na k eleven Peldajára irtam fel, az Magyar Corona alatt menyí meltosagos, Fejedelmi, Uri s Feő Rendek váltak meg ez mostoha mulandosagnak arnyekatol, csak az én gjarlo eletem ne k idejeben”

Az utolsó két sor s a fenti idézet egybecsengése is valószínűvé teszi, hogy Kálnoki Sámuel a szerző. Ezen kívül még egy verséről tudunk: a fent már említett Krónika ajánlásában szerepel egy hatsorosa.⁶

Az eddig ismeretlen költemény⁷ – amint címéből is kiténik – clairvauxi Szent Bernát (1091–1153) művei alapján született. Tanúja annak – több hasonló színvonalú korabeli verssel együtt⁸ –, milyen népszerű is volt a „mézajkú doktor” magyar földön, a XVII. században.

*„Samson erőssége, Absolon szépséghe
Szolgák nagj Sereghe, fiak nemességhe
Ambar tied legien Dariusok' kincse
Mit használ visgald meg világ dücsössege!*

*Vilagon mi vagion, minden el mulandó
Az erő, s, az szépség hamar változando,
Szerencse kerekin életünk forgandó
Gazdagság, méltóság kevéssé allandó.*

*Mert az melly oraban születünk világra
Az halál mellénk áll, üdöt batorsagra
Senkinek nem ígér, jár lopó modgjára
Mind kicsint, mind nagiot kerget halojára.*

*Elete embernek gond, munka, faratsagh
Kezdeté siralom, banat, szomorusagh
Közepe vigjázás, sok nyughatalansagh
Vege kin, betegség, lelki haborusagh.*

*Testünk Por és hamu, üveghez hasonló,
Mint tavaszi virágh, csak ideig álló,
Ma frissen lakozó, holnap mint az holló
Fekete ruhában lesz utcán sétáló.*

*Adam első Atyánk földből teremtetett
Nagy erős munkával eledelt készített
Az után földé lett, vegig nem élhetett
Nekünkis hasonló Törvény igirtetett.*

*Mit kerkedel tehát ember szépségeddel
Miért mutogatod magadot erőddel?
Meg nem menekedhec halaltól kezdeddel
Ellene sem allhacz semmi fejjvereddel*

*Ha azért örökké vigan akarsz élni
Legj igaz mindenben, Istent tanold félni
Eözvegiét és Arvat igazan itélni
Az sok ajándékot ne szeresd szemlélni.*

*Ez sok hívsagoknak ujjabb Peldajara
Kevely gondolatnak zabolazassara
Magiar méltóságok vego orajokra
Mely sokan jutottak, olvassad csudara.”*

Közlő: Kárpáti Miklós

Jegyzetek: 1. Tört. Tár 1905. 482. p. – 2. Szinnyei: Magyar írók élete és munkái 5. köt. 890. h. – 3. Trócsányi Zs.: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Bp. 1980. 317. p. és Cserei M.: Erdély története. Bp. 1983. 133. és 170. p. – 4. Cserei i. m. 233. p. és Angyal D.: Késmárki Thököly Imre. 2. köt. Bp. 1889. 222. p. – 5. Magyar Életrajzi Lexikon 1. köt. 847. p.; Kemény János és Bethlen Miklós művei. Bp. 1980. 912. skk. – 6. Régi Magyar Könyvtár I. köt. 1645. sz.: Pethő Gergely: Az Magyar Krónikának Veleie és Summáia... Bécs 1702. – 7. Stoll Béla szíves közlése. – 8. Régi Magyar Költők Tára XVII. szd. 1–10. köt.

Következő számunkból

Belon Gellért: Biblia és Mária-tisztelet
Terjed-e a vallásosság a fiatalok között?
Szennay András: Egyházunk reménysége – a fiatalok
Beszélgetés Kemény Katalinnal
Jáki Szaniszló: Hit, tudomány, haladás
Vathy Szusza: Délutáni beszélgetés

Utazások Magyarországon

(Részlet)

François-Xavier de Feller, belga származású Jézus társasági atya 1765 májusában érkezett hazánkba. Négy évet töltött itt. Alig van az országnak olyan része, ahová el nem jutott. Úti élményeit két kötetben dolgozta fel. Hazánkon kívül megfordult még Itáliában, Németországban, Svájcban, Ausztriában, Lengyelországban és Hollandiában is. Világlátottsága mellett szokatlanul nagy tudása, franciás elevénységgel minden érdekesre azonnal rávillanó szeme és lelkiismeretessége, amellyel a látottakról beszámol, nemcsak értéket adnak könyvének, hanem forrásművé teszik. Hogy jól írhasson hazánkról, Túróczy és Istváffy műveit tanulmányozza. Könyve francia nyelven jelent meg. Címe: „Itinéraire ou Voyages de Mr. Abbé de Feller en diverses parties de l'Europe”. Mária Terézia korának sok sajátos vonása tükröződik benne.

A szerző Hatvanból indult el Abony és Szolnok felé. Abonyba érkezett 1767. április 11-én. Könyvének első kötetéből Szolnok megyéről készült feljegyzéseit magyarra fordította dr. Balyi F. Károly plébános. A fordító hagyatékából közli: Bánk József érsek-püspök.

*

„Délután indultunk el Hatvanból és átmentünk a jászok egy faluján. Ez a nép folyton hadilábon áll a pandúrokkal. A császár hadában külön sereget alkotnak a jászok, éppen úgy, mint a kunok. A kunok Uza leszármazottjai. Uza vagy Uze a tatár nép őse. Sokkal kegyetlenebbek, mint a magyarok. 1066-ban a Dunáig hatolva megtámadták a görög birodalmat. Nem sokkal ezután szétszóródtak, némelyek a császár, X. Konstantin kezébe kerültek. Ezek műveltségre tettek szert és később hűséges engedelmisséget tanúsítottak.

11-én Abonyban vacsoráztam. Nagy mezőváros ez, a vidék szokása szerint építve. A házak vagy a föld alá, vagy földből, vagy nádból vannak építve. A gabonát nagy vermekben tartják, s ezeket földdel fedik be. A helyüket jól megjegyzik. E föld alatti magtárak ötletét nyilván az egerek adták.

Megmutattak nekem egy olyan árkot is, amelyben disznókat hizlalnak. Hogy az árok falát ne rongálják, a disznók orrához karikákat erősítenek. Tréfásan mondták, hogy ez az eljárás a jó modorhoz szoktatja őket.

Abonyban találtam egy zsidó iskolát. Szívesen bementem. Elismeréssel állapítottam meg a jó héberek ragaszkodását a szent nyelvhez és a szent könyvekhez. A rabbi héber nyelve és a művelt zsidók írása különbözik. Az előbbi a kaldeussal van összekeverve, és a két nyelv szavai gyakran felcserélődnek, a jelentésük vagy kitágult, vagy szűkebb lett. Az arab, görög, latin és modern nyelvek is szerepelnek náluk, sőt a magyar is a magyar rabbik között.

A vidék lakói, mint azt az emberektől hallottam, birkabőrből készült ruhát hordanak és nagy bundát. A fejüket kalppal fedik be vagy magyar sapkával. Cipőjük bőrdarab, szíjjakkal összefűzve. Tüzelőjük nád és szárított ganaj. Szalonnával kenik be a hajukat, hogy szép fekete legyen. Ez okoz a templomban olyan feltűnő szagot. A kutyák, ökrök, birkák, disznók, de még a tehének is vadak, főleg az idegen számára, akiknek ruhája – úgy látszik – ingerli őket.

Este érkezünk Tószegre, utunk egyik végállomására. Nagy tó partján fekszik Tószeg. A tavat a Tisza táplálja. Gyakran jártunk a tó mellett, amely igen nagy, 4–5 mérföld területű. Amikor a víz visszavonult, az emberek káposztát ültetnek vagy szénát kaszálnak a helyén. A tószegi tó és még néhány más tó szolgáltatja a nádat az egész környéknek. A nád szolgál építkezésre és a házak befedésére. De az oroszok és oláhok Máramaros megyéből sok fát úsztatnak le a Tiszán egészen Szolnokig. Igen mérsékelt áron adják el a fát, és ez elegendő az egész környező tájnak. Sokszor megfigyeltem már, hogy a Teremtő bölcsessége nem hagy magára egyetlen országot sem anélkül, hogy az egyik hiányát ki ne pótolná a másik bőségével.

E síkság termékenysége rendkívüli. A szlávok úgy jönnek ide gabonát vásárolni, mint ahogyan valamikor Jákob fiai mentek Egyiptomba. Ide hozzák cserépedényeiket is. Ezeket annyi gabonáért cserélik el, amennyi az edénybe belefér. A szántóföldek termékenységét az esők okozzák. Ez a föld kétszer is terem.

Mindezek ellenére ez a táj a leghangolóbbak közé tartozik. Hiányzik az erdő, a szikla, a víz stb. Dehát nem lehet egyforma minden föld.

A nagykörösi, kecskeméti bor jó, de gyengébb, mint a hegyvidéki. A levegő sokkal kevésbé egészséges itt, mint Felső-Magyarországon, de sokkal melegebb és alkalmasabb a föld termékenységének növelésére. Már azon a napon, amikor elhagytam a hegyvidéket, éreztem ezt a különbséget. A hegyek még hóval voltak borítva, de az alföldi mezőkön már tavaszi szellő lengedezett. Közben május első napjaiban havazott még Szeged körül is. A hó miatt Tószegen is hideg volt, de mégsem olyan nagy, amint a hegyi lakók érezték ezekben a napokban.

A vadászat és a halászat a legérdekesebb a síkságokon a Tisza mellett; az agarak csodálatosan végzik. Ezekről a vidékekről az őzbak és a szarvas eltűnik, de róka és nyúl található. Télen a farkas sem ritka.

Hal olyan mennyiségben van a Tiszában, hogy az emberek szigonnyal fogják. Ugyancsak nagy bőségben élnek itt a madarak. Láttam olyan fajtákat, amelyekről nem hittem, hogy még léteznek. Voltunk tűzok-, gödény- és vadliba-vadászaton. Ezeknek a fajtái végtelenül változatosak. A pávák szelídek és nagy számban vannak.

Láttam a síkságon nagyon szép sasokat, de azért ezek kisebbek, mint az Alpokban és Svájcban élők, amelyek felemelik a birkát és a 6–7 éves gyermeket. A sasok kedvelt tartózkodási helye a nem túlságosan magas hegység.

A tájak nagy termékenysége mellett a lakosok igen szegények, és részvételre indító életet élnek. Egy szobácskában tölti el az életét egy egész család, szegényesen és nyomorúságban. Felhívtam a figyelmüket egy olyan életmódra, amely a földi javak mostani hiányát kárpótolná. De semmit sem értem el.

Ha Lybia tág szerűinek kalász-
termésével a csűr négy fala megtelik,
el nem csábítod az ősi rögöt törő
békés földművelőt, bárha ígérd neki
Attalus vagyont.

(Horatius Maecenashoz; Vajda Endre fordítása)

Ez idő alatt nyolcszor jártam Szolnokon. Ez a város három mérföldre van Tószegtől. Szolnok hírnevét várának köszönheti, amelyet I. Ferdinánd kezdett építeni, de hosszú időn át a törökök voltak urai. A vár egy háromszögletű földdarabon áll. Bevételét nehezítik a földdarabot körülvevő folyók: a Tisza és egy másik folyó. A nagy várkapu alatt láthatók egy a Tiszában talált óriási állat csontjai, lehetett vagy 12–14 lábnyi magas.

Egy alkalommal kérdezték tőlem, hogy van-e elefánt Magyarországon. Kétségtelesen van. Istvánffy mondja, hogy II. Miksának volt egy elefántja Pozsonyban. Ő maga is látta. Ez az elefánt nem volt nagy. Be is mutatták Bécsben, azon a téren, ahol Lipót császár piramist állíttatott a Szentháromság tiszteletére.

A macedóniai királyok is viseltek háborút a rómaiakkal elefántok segítségével. Ezekből néhány könnyen átmehetett Pannóniába és a szomszédos tartományokba. Némelyik megszökött. Némelyiket a víz árja ragadta el. 1772-ben Szibériában egy rinocéroszt találtak, mármint a csontjait.

A szigorított ferencrendieknek szép templomuk van Szolnokon. A nagyhéten részt vettem a nagyon változatos szertartásokon. Láttam egy magát arcon verő embert, asszonyokat, akik ostorozták magukat és egy csoport legénykét, akik iszonyatos zajjal püfölték a földet. Ez volt az úgynevezett „Pilátus verése”. Érdekes, hogy mennyi a németekkel egyező megnyilatkozása van ennek a népnek. Verik a mellüket, sóhajtoznak stb. Egy ember volt Bécsben a Szent Péter székesegyházban. Ez kör alakú épület. Két szemben fekvő oltár között, ahol mindkét mise az úrfelmutatáshoz érkezett el, az én emberem nagy zavarba jött, végül is elhatározta magát és egyik kezével a mellét, a másikkal a hátát verte.

A szolnoki konvent gárdiánja, név szerint Ács Bonaventura engem nagy barátsággal és tisztelettel fogadott. Ez atyák templomán és a váron kívül Szolnokon nincs más nevezetesség, mint a sóraktár. E raktár igen nagy és a só, amit a rónaszéki sóbányákból hoznak, nagyon jó. Túróczy mondja, hogy a mármarosi tájék egész Európában a legkitünőbb sót rejtí magában. Az erdélyi só meg is érdemli az elsőséget.

A szolnoki vár helyőrsége ma száz ember. E várban és egész környékén, éppen úgy, mint Szeged táján, ha kissé leás az ember a földbe, emberi csontok és rettenetes háborúk emlékei tűnnek elő. Magyarország az a táj, ahol Hollandiát és Lombardiát kivéve a legtöbb háború volt. Mindenütt csaták emlékeire és sáncokra találunk. Két mérfölddel Szeged alatt látjuk a zentai csata borzalmas mezejét, ahol húszezer török pusztult el fegyver által meg a Tisza hullámaiban.

Jámbor földművelő töri arrafelé az ugart és
rozsdás lándzsahegyet fordít ki görbe ekével.
Nagy horpadt sisakot kondít meg a földben az ásó,
s bámul: előtte holt katonák nagy csontja fehérlik.

(Vergilius: Georgicon; Lator László fordítása)

Nem nagy ideje, hogy a szép síkságot művelik. A törökkel vívott háborúk mindent leromboltak, mindent elpusztítottak. Nem lehetett ott látni egyetlen embert, falut, nyáját, sem megművelt területet. Valóságos sivatag lett: eltűnt és ismeretlenné lett kincstár.

Megromlott a világ: feldúlva a jog meg a béke.
Elburjánzik a bűn; az ekét nem tiszteli senki,
dudva tenyész a mezőn, mert elvitték a parasztot,
karddá formálják az ívelt pengéjű kaszákat.

(Vergilius: Georgicon; Lator László fordítása)

Többször láttam Szolnokon oroszok és oláhok csoportját, akik Máramaros megyében laknak. E népek vallásra nézve görögök, de egyesültek a római egyházzal. Azt mondják, hogy ezek sohasem voltak szakadárok, és hogy Magyarországon élnek Szent István óta. Pópáik lila papi öltönyt hordanak. Az oltáriszentség ünnepét a mi módunkon ülik meg. A többi oláhok, akik a Bánátban és Erdélyben laknak, nagyrészt

szakadárok és sokkal vadabbak ezeknél, akik Máramarosban laknak. Aki azt mondja valakiről: oláh, az a legrosszabbat mondja róla. Látható ez egy sírfeliratból is: »Itt a dáciai gonoszság tava és oláh.« (Journ. hist. et litt. 1785. jan. 1. 55. old.)

Többször találkoztam Szolnokon görög kereskedőkkel. Ez volt az első eset, hogy kevés görög tudásomnak hasznát vettem. E kereskedők között találtam egyet, aki okos, szellemes és tapasztalt ember volt. Ő is azt vallja, hogy a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik, de vonakodik csatlakozni az egyházhoz. Szaloniki származású volt. Örömmel olvastam nála a katekizmusokat és más műveket. A katekizmus címe: Orthodoxa confessio catholica atque apostolicae Ecclesiae orientalis – azaz: Az ortodox keleti katolikus és apostoli egyház hitvallása. Breslauban nyomták 1751-ben.

E katekizmus egészen olyan beosztású és alakú, mint a mienk. Ez nekem igen tetszett.

Május 22-én elmentem megnézni a budai és pesti (görög) templomokat. Azok szépek, tiszták és majdnem semmiben sem különböznek a mieinktől. Zene is van, de orgona nélkül. Az ő papi ruháik sokkal régebbi alakúak, mint a mieink. Szobruk kevés, de képük sok van. Ezeket nagyon tisztelik: magam láttam, hogy Szolnokon az egyik görög házában lámpa ég némelyik kép előtt. Pesten van a Miasszonyunk képe, amelyet nagy tiszteletben részesítenek.”

Szent Ferenc imádsága

Én Uram!

*Engedd, hogy békéd szerszáma lehessek:
Gyűlölet földjébe szeretetet vessek,
Sokezernyi sebre gyógyírt hogy kenhessek,
Kétségbeesőkben reménységet keltsek,
Bánatok éjében örömfényt égessek.*

Én Uram Teremtőm!

*Adj nékem – nem vigaszt,
De kitartó erőt, hogy megújítsam azt.
Hírnevet, hatalmat – Uram! – ne adj nékem:
Megértés, alázat legyen mindég vélem.
Szeretetet kapni, – nem az amit kérek:
Szeretetet adni – vágyom amig élek.*

*Hiszen adván részesülünk
Minden boldog adományban,
Megbocsájtva üdvözülnék
Bűneink bocsánatában
S halálunkban születünk meg
Örök égi ragyogásban.*

Ámen

(Doráti Antal fordítása)

Meditáció

Rónay Lászlónak

1

*a váratlan legjellemzőbb
tulajdonsága épp a váratlan
s így lényege szerint kiszá-
míthatatlan ezért fölkészülni*

*rá képtelenség pedig mi
biztonságérzetiünket szeretnénk
növelni a fölkészülés
trükkjeivel várjuk tehát nem*

*lehet olyan veszélyes mint-
ha nem várnánk ezt gondoljuk
pedig tudjuk babona primitív
megidézése a rontó*

*erőnek mintegy elővezeklés
hátha ő meg csak fütyül ránk*

2

*a gondolat másik oldala
ugyanis egy kényszerképzet
gyanútlanág = valamilyen
bűnös és büntetendő*

*kihívás a felsőbb hatalmak
szemében amit ők igyekeznek
keményen megtorolni ezért
nem tehet mást a halandó*

*mint hogy örökös drukokban él
engesztelésükre míg ellenkező
esetben véres bosszút áll
valamely égi vagy alvilági*

*statáriális bíróság tehát
a célirányos félelem
legjobb életbiztosítás míg
viszont a félelemnélküliség*

*provokál dühödten néznek
a pimasz bizakodóra
s fejét le-
ütik vérengzésre fölesküdt hatalmak*

Belepusztul ha megtalál

*Húzódj összebb ő is magát
keresi benned ki-be jár
igazoltat a kapunál
bekerít mint a katonák*

*saját puskádat fogja rád
ha a hátad mögött megáll
s ordít mikor ordítanál
mert akkor sem fér rajtad át*

*s mintha ő volna a világ
te meg a vékony cérnaszál
sohase tudod hova száll
de jaj ha nem bírod tovább*

*nem hajtja semmi csak a vágy
s belepusztul ha megtalál.*

Csak az a biztos ami nő

*Megereszkedett az idő
mint a vemhes tehén hasa
már annak sincsen igaza
aki kapásból visszalő*

*olyan közel a temető
mintha azt mondanám haza
s dörögne meg villámlana
mert tele van a levegő*

*csak az a biztos ami nő
s egy a biztosabb az anya
a többi hajlong mint a fa
és minden ága puskacső*

*s ha megszületik a jövő
éppen olyan lesz mint a ma.*

Egy öreg boltos

Félreteszek minden sort, minden magára maradt sort. Nem herdálok el semmit. Még mindenből lehet valami. Miért is ne? Csak talán még várni kell. Várni... várni... Hetekig, hónapokig, évekig. Talán az örökkévalóságig.

A fiókba dugdosom őket. Könyvekbe, folyóiratokba, füzetekbe. Vagy csak úgy a zsebembe.

Hát mit tehetek? Mit tehet az eszelős zsugori alak?

Lássuk, mi van raktáron? Mire számíthatok?

Mondatok, félmondatok, szavak. Lecsupaszított, kopár szavak. Áthúzott szavak. Kusza feljegyzések, régi noteszekben, blokkokon, levélen (amire sose válaszoltam), táviraton, szalvétán, névjegyen.

Hang csúszik hangra. Különválnak. A csöndből nőnek ki a hangok. A csöndbe hullanak vissza.

Hol tör be az idegen hang?

Nem voltam hozzád hűtlen, Langfelder Teri!

Akit szerettem, azt igazán szerettem. De hagyjuk ezt!

A szürkesség egy vékony csikban megnyílt.

Régi lakó felmerül a kádból.

Köszáli kő.

Egy sas rátelepedett egy erkélyre. Többé nem mozdult el. Megkövesedett. Megkopott.

Paulus Béla docens. Orvostovábbképző. Ő jó ebben... monográfiában, termográfiában

ha kell, felhívjuk.

Bőrönd

Dánia

Akasztófa

Alma

Agglomeráció

Óra

Nyúlfarok

Katasztrófa

Cselgáncs

Csőtörés

Énektanár

Füzet voltam Telekes Ilonánál. Telefirkált, de nem hajított el. Hűtlenséggel éppen nem vádolhatom.

Apám újságnélküli újságíró. Örökké benne valamilyen nagy kávéházi beszélgetésben. Életformáján nősülése sem változtatott.

Apám honvéd főhadnagy. Ott volt Limanovánál, derekasan verekedett, de ezzel sohasem kérkedet.

Apám... apám...

Mindig mozdulatlanul, de mindig menetkészen.

Egy pofa dunyhát kap egy lánytól. A dunyha alatt gondolja el, hogy szakít a lánnyal.

Jutka férje sofőr. Ivott . . . válás . . .

A hóban találták meg a fülét. Utánavitték.

Robi intellektuális pattanás.

Bellus lassan hervadó tanárnő. Egyedül lakik a kis szobában, nincs senkije.

Bartos – Az apja meghalt. Nem tud kimenni a temetésre. Nincs fekete télikabátja. Egy fekete télikabát után rohangál.

Egy otffelejtett arc a mocskos ablaküveg mögött.

Öregasszony botorkál a sötét előszobában. Egy nevet kiabál. – Gizus! Gizuskám! Hol vagy?!

. . . élete gazdag volt, vágyott a tudás után.

Hát ennyi . . . Mi tagadás, ez nem éppen árubőség. Nem roskadoznak a polcok. Fel kell frissíteni a készletet.

És addig . . . ?

Bezárom a boltot.

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Mándy Ivánnal

– *Elbeszéléseiből pontosan ismerjük azt az elhatározó pillanatot, amikor „Ivánból” „író Iván” lett. Elmondaná kicsit tárgyyszerűbben is írósága történetét?*

– Igen, az a jelenet a Károlyi kertben . . . Mintha tényleg kórusban kiáltozták volna a játszó gyerekek: „Író Iván!” Azért a dolog nem ilyen egyszerű. A dolgok általában sohasem egyszerűek. Író vagyok én egyáltalán? Persze, a kritikák. Az irodalomtörténetek. A súlyos összefoglalások. Azokban nekem is jut egy skatulya. Egyre szebb és nagyobb fiók. A felirata ugyan változik. „Tehetséges kezdő”; „Az Újhold prózája.” „Író a pálya szélén.” Ez volt a legszebb. Tényleg, volt olyan idő, amikor mi csak a pálya szélén állva figyelhattük, hogyan játszanak a többiek. De akkor valahogy nem ment a csapatnak. Akkor is az volt a divat, hogy védekezésre rendezkedtek be. Kevés volt a gól. A szép lövés is. Aztán: „Lírai próza.” S ma: „Nagy öreg.” Ez kicsit csüggesztő. Író Ivánból hovatovább nagy öreg lesz. Nem olyan igazi öröm, de mit tehetünk?

Ötödikes koromtól írtam rendszeresen. Az Adria-Szállóban laktunk apámmal. Jobban érdekelték az ott élő emberek, mint az iskola. Nem, hát az iskola egyáltalán nem érdekelt. Mentünk haza valamelyik vasárnap anyámmal. Ő hozta az ételhordót, hogy meleget is együnk, mert apát nem nagyon foglalkoztatta az ilyesmi. Akkor találkoztunk a mozi előtt az osztályfőnökömmel. Rángattam anyát, ne zavarjuk a tanár urat. Ő azonban észrevett. „Kedves asszonyom, nem láttuk Ivánt az iskolában.” „Hiányzott mostanában?” – kérdezte anya kicsit riadtan. „Mostanában . . . ? Jó ideje nem láttuk, asszonyom.” Mondhatom, felemelő pillanat volt. Mentünk tovább az ételhordóval. „Persze, apád igazolta.” Igen, apa mindent igazolt. Egész életében igazolásokat írt.

„Fiam ma gyengélkedett, ezért nem tudott részt venni az órákon...” Sokat gyengélkedtem. Az iskolai időre úgy emlékszem, mint végtelenül hosszú gyengélkedésre. Már az elemiben: képtelen voltam a mondat végére odatenni a pontot. Nem engedelmeskedett a kréta. Akkor bögni kezdtem. „Ivánka, küldd be az édesapádat!” Aztán: „Kicsit pihennie kellene a fiúnak, Mándy úr... Nem, még nem látszik elég érettnek... Talán jövőre, igen, egész biztos, hogy jövőre... De nem itt, inkább más környezetben... Biztos szerez igazi sikerélményeket.” Elég sok környezetet kipróbáltam, de a sikerélmények elmaradtak. És akkor jött a pepita füzet, amelyikbe írni kezdtem. Nem, a füzet rég elveszett. Elmaradt valahol. Az egyik szállóból gyors lépésekkel, fizetés nélkül távoztunk, s benne maradt apa hatalmas ládájában. Nem is tudom, volt-e más is abban a ládában.

1937-ben jelent meg első novellám a Magyarországon. *Pepi* volt a címe. Nem ez volt a jobbik novellám, de ez jelent meg. Azután a Pester Lloyd, a Magyar Nemzet. Szóval, elkezdődött. Az azonban biztos, hogy akkor még nem voltam író. Figyeltem. Párbeszédek úsztak körülöttem. Emberek merültek föl a forgatagból. Emlékek keltek életre a tudatom peremén. Megpróbáltam mindezt rögzíteni. Leírni. Gazdagnak éreztem magam, volt miből válogatnom. Ahogy a bölcs és rendkívül tekintélyes irodalomtudós mondaná: mocorgott bennem valami „életérzés”.

– Ezekben a „mocorgó” években sporttudósító is volt. Az a legenda kering Önről, hogy egy alkalommal fordítva telefonálta meg az eredményt, mert az embereket jobban figyelte, mint a játékot.

– Szerettem meccsre járni. A futballhoz értettem valamicskét. Akkoriban más volt ez a játék, mint mostanában. A játékosok még szívesen szaladtak a labda után, s nem voltak megsértve, ha nem az jött oda hozzájuk. Mostanában inkább állnak. Megbánnak állnak, s látszik, őszinte fájdalmat éreznek, hogy a labda elgurult.

Egyébként tényleg tudósító voltam. „Külsős”, ahogy szép magyar szóval mondták. Ha vége volt a meccsnek, rohantam a telefonhoz és diktáltam az eredményt és a rövid összefoglalást. A legenda nagyon szép, szívesen vállalnám is, de nem én voltam a hőse. Komjáthy Győző barátom – a nagy költő fia, maga is írt verseket – hívott fel telefonon, s belebömbölt 2-1. „Katt!” „Ki győzött?” – ordítottam kétségbeesve. A telefon zúgott. Kicsit talányos volt a dolog. Győző aztán elmondta, aznap a jövődöbelijénél ebédelt, nem ment ki a meccsre. Rádióon hallgatta, de nem tudott figyelni, mert az anyósjelöltje épp kiszedte a levesből a zúzat. Ez annyira felzaklatta, hogy csak az eredményt jegyezte meg, a győztes nevét nem. Az életben sokszor akadnak ilyen váratlan események.

Amikor mentorom, Földesi János bevonult, más sporteseményekről is tudósítottam. Kisebb nehézségek adódtak. Azt pontosan tudtam, mi a gól. De hogy a százméteres síkfutás eredményét másodpercben vagy órában adják meg, az homályos volt. Szóval, nem voltam Pluhár István.

– Mint az igazi „nagy öreg”-nek dukál: megkezdték életmű-sorozatának kiadását a Magvetőnél. Bizonyára most olvassák sokan először A huszonegyedik utca című regényét. Ez a csak képzeletben élő utca a boldogság szigetének jelképe. Eljuthatunk-e századunkban ebbe az utcába, vagy csak a gyermekek és a tisztaszívűek ismerik holléte titkát?

– Amikor ezt a regényemet írtam, ismertem már Pilinszky Jancsit. Fantasztikus családban élt. Ennek a családnak köszönhetem, hogy megírtam a regényet. A szereplőknek félig-meddig ők a mintái.

Azt biztosan tudom, hogy létezik a boldogságnak e képzeletbeli utcája. Mindnyáján, akik kicsit is figyelmesen élünk, útra kerekedünk, hogy megtaláljuk. Megyünk, megyünk, néha már-már megeljük, a látszat azonban csalóka. Az egy másik utca. Látszó-

lag ott is minden békés és csodálatos, de ha jobban figyelünk, veszekedés zaját halljuk, piszkosak a járdák, s az embert előbb-utóbb hatalmába keríti a félelem érzése. Figyelem az embereket, akik jönnek visszafelé, és reménykedem. Hátha lesz valaki, aki odalép hozzám, és azt mondja: „Mándykám, itt forduljon balra, aztán jobbra és ott a huszonegyedik utca.” Sajnos, nem jött még senki, aki pontosan ismeri a térképét. A tisztaszívűek? Igen, ők biztosan. De hol vannak azok a tisztaszívűek?

– Elképzeltem, beérek ebbe az utcába. Megnyomom a legszebb ház csengőjét. A kertben nincs kutya. Nyílik a kapu, belépek, s olyan érzésem támad, megérkeztem. Sajnos azonban mindezt csak elképzelem. De azért megyek én is, mint a többiek.

– *Keserű ember?*

– Azt hiszem. Valahol a lelkem mélyén biztosan keserű vagyok. Talán ezt leplezem az iróniámmal. Azt mondják, nehéz ember vagyok. Senki sem szereti, ha ironizálnak velem. Meg aztán: én sem tudom pontosan, hol is van a huszonegyedik utca.

– *Más sem tudja!*

– Más sem. Amikor írni kezdtem, abban a balga hitben éltem, az írók talán tudják. A nagy írók. Babits. Kosztolányi. Krúdy. De ők sem ismerték a titkot. Az első világháború után gyönyörű pacifista irodalom virágzott. És mi jött utána? A második világháború! Utána megint a béke himnuszát zengte az irodalom és a művészetek. De az ember azért gyanakszik.

– *Talán a szavakban van a hiba.*

– Igen, a szavak. A szavak sosem hazudnak, mi azonban megcsaljuk őket. Szeretném megszimogatni a buksi fejüket. „Ne csüggedjete, lesz még jobban is!” Itt van ez a régi szavunk: „Nagyon”. Tegnapelőtt mondta nekem valaki: „Nagyon-nagyon szeretem a maga könyveit.” Egy soromat sem olvasta, soha! Fogadkozunk: „nagyon” megváltozunk. Ez annyit jelent: semmi sem történik. „Nagy” elhatározásokat teszünk. És mi a vége? Jobb, ha az ember csak ennyit mond: igen és nem.

– *És az író?*

– Ő is. Persze. Milyen sokszor olvassuk, „pályaforduló”. Én nem szeretem az ilyen „pályafordulókat.” Arrafelé megyek, amerre a meggyőződésem visz. Remélem, jófelé.

– *De mit érez, amikor üres telekre ér? Regényeinek, elbeszéléseinek díszleteit elbontotta az idő. Hol van már Blúz úr? A Blúzok? A két Opra? A bódék? A hideg, düledező öltözők?*

– Szerencsére megvannak mind.

– *Hol?*

– Itt, bennem. Az Opra-fiúkkal együtt jártam elemibe. A Bezerédy utcában, vagy másutt. Mindegy. Ott álltam Blúz úr bódéjánál. Olyan volt, mint a farkas. Mindig beszélt. Engem nem vett észre. Figyeltem, mit mond, mit csinál, hogyan tűnik el a bódé hátsó részében, ahol a kopott kabátokat tartották, amelyekről mindig el tudta hitetni, hogy vadonatújak. Nem, Blúz úr nem tűnt el! Blúz úr bennem él, s addig, amíg én élek. Az Oprák is. A tér is a csúszdával. A szállodák, ahol laktunk. A régi mozik. Stan és Pan. Amit a lelkünkben őrzünk, azt életre kelthetjük. Azt nem veheti el tőlünk senki. És azért tudom, hogy létezik az a bizonyos huszonegyedik utca, ahol a boldogság lakik, mert annak az emléke is a lelkembe van írva. A vonatút Mohácsra...

– *Mohácsra? Miért éppen Mohácsra?*

– Az ötvenes évek. Az *Előadók és társszerzők*. „Mándykám, volna itt egy magának való ismeretterjesztő előadás Popovról. Menjen Mohácsra, ott várják. Két óra. Annyit kell beszélnie. Ismeri Popovot, nem?”

Bólintottam. Természetesen. Hajnal Gábor és Reményi Béla, mert ők biztosították ezt a lehetőséget s vele talán az életben maradást, mintha gyanakodtak volna. Le kellene vizsgáztatni ezt a Mándyt, hátha nem ismeri. Meglehet, blöff az egész.

Az út Mohácsra. Talán ki kellett volna kölcsönöznöm valamelyik művét. Mégis, legalább a cselekményt! A hősök nevét azért illet volna ismernem. Aztán Csehovot olvastam. Valahogy jobban érdekelt.

Fáradt, lesikált arcok. *Popov művei és az új próza*. Ez lehetett az előadásom címe. Néztam a hallgatóságot. Tudják egyáltalán, mi az a próza?

Magam elé tettem Csehovot. Miközben az első mondatokat mondtam, láttam, a házat, a kertet, az udvart, amit el kell adni. „Popov nagy író. De hogy megértsük, miért nagy író, ismernünk kell Gorkijt. S hogy Gorkijt igazán megérthessük, ahhoz ismernünk kell Csehovot.” Akkor már otthon voltam. Beléptem a kertbe, hallottam a teáskészlet csörömpölését, éreztem, igen, az idegeimben éreztem azt a szomorúságot, ami Csehovból árad. Éreztem, az emberek is szomorúak. Beszéltem hát Csehovról. Később már nagyszerű rutinom volt az ilyesmit. Soha nem volt semmi baj.

– *Ez kellett az életben maradáshoz?*

– Ez is kellett. Az előadások jelentették az egzisztenciát. Előadó voltam, nem író. „Mándykám, az irodalomnak most nincs szüksége magára. Az irodalomnak most nemes eszményekre van szüksége. Pozitív hősökre. És, ugye, a maga elbeszélései...” Hát, igen. Az én elbeszéléseim valahogy tényleg nem illettek oda. Blúz úr mint pozitív hős. Ez a kép valóban nem jelent meg előttem. Előre a használt kabátok értékesítéséért! Nem, hát ez nem ment. Maradt az íróasztalom. A kéziratlapok. Az emlékek, amelyeket papírra vettem. Hazaértem Mohácsról. Az asztalhoz ültem, s kint voltam a Teleki téren. Zsibongott az élet, Blúz úr kabátot próbált egy balekra, a két Opra egyérintőzött, valaki csúszkált, a sűrlődést is hallottam: „csiszi-csoszi...” Így volt. Valahogy így.

– *És a régi barátok, az újjholdasok?*

– Hol volt már az Újhold! Amikor kezünkbe fogtuk az első számot, 1946-ban, bol-dogok voltunk. Semmi több. Nekünk is volt folyóiratunk. Másoknak is lehetett akkoriban. Összeverődünk, aztán szél támadt. Kellemetlen szél. Szétszóródtunk. Pilinszky ült a Nárciszbán. Rába tanított valahol. Vargha Kálmán az egyetemen. Vártuk a csütörtököt.

... ?

– Csütörtökönként találkoztunk a Rónay-asztalnál. Erről már írtam, nemegyszer. Ez volt akkor számunkra az irodalom. Lengyel Balázs, aki akkor is mindent elolvasott. Nemes Nagy Ágnes okosan. Ottlik dühösen, eltépett kéziratlapok emlékeztével. Néha megjelent Kellér Bandi. Áttűnt Pilinszky. Vargha Kálmán. És ott volt még valami, ami nekünk akkor a legfontosabb volt, az irodalom. Ahonnan kirekesztődünk, de amelynek mégis a magaslatán éreztük magunkat minden csütörtökön. Erről nagyon nehéz beszélni. Csak novellákat lehet írni. Nem történt semmi különös. Ültünk és beszélgettünk. Olykor megjelent a szomszéd asztalnál egy érdektelennek látszó úr. Újságot olvasott. Néha jegyzeteket írt egy papírfecsnire. Valami izgalmasat kijegyzett az újságból. Vagy csak eszébe jutott valami. Egy szép, költői kép. Akkor áttettük a székhelyünket máshová.

Ágnes néha ma is azt mondja: „Összejövünk.” Igen, majd összejövünk. Összetolunk két asztalt, Rónay Gyurka talányosan, látszólag semmiről sem tudva ül az asztalfőn. Ő már most is ott ül, odafönt. Vár ránk. Amikor megérkezünk, ott folytatjuk, ahol abba hagytuk.

– *Tényleg megérkeznek?*

– Biztosan. Ez az értelme az egésznek. Valahol megvan az az asztal, és Gyurka ott vár. Ebben hiszek. Enélkül sokkal nehezebb volna minden. Ott van Kellér Bandi is. Bocsánatkérően mosolyog, mint aki nem is hiszi el, hogy leülhet.

– *Bámulatos életszerűséggel jeleníti meg a tárgyakat. Jobban hisz bennük és nekik, mint az embereknek?*

– A tárgyak nem jobbak és nem rosszabbak, mint mi. Írás a padon. El kellene olvasni. A pad barátságosan mosolyog: „Ide tessék!” Leülök, bele egy hataimas szögbe, amit egyenesen nekem készítettek. A tárgyak titokzatosak. Simítsd végig a falat, s megérzed a falak titkát. Ám a tárgyak mégsem tudnak megszólalni, csak ha ember beszélteti őket.

– *Utolsó megjelent könyve, a Magukra maradtak mégis a tárgyak regénye. Az elidegenedett, elhagyott tárgyaké. A világvége regénye, amikor ember már nincs, csak a tárgyak. A szóltan-hideg falak, a kiürült utcák és terek és a kariatidák. Hiába tartják terhüket. Nincs kinek.*

– Nem. Én nem egészen így olvasnám. Ez a kisregény az ember hiányának regénye. Az emberi érzés hiányának. Elgondoltam ezt a világot. Pontosabban egyszer csak láttam magam előtt. Az utcáit, a tereit, s mindannak a hiányát, aminek nem volna szabad hiányoznia az életünkből. Mit ér az élet, ha nincsen benne emberi érzés? Ha hiába szeretek? Ha engem sem szeret senki? Láttam magam előtt ezt a kiürült és kihűlt világot, s tudtam, azért látom, hogy megírjam. Nehogy ilyen legyen a világ!

– *Kérjük, beszéljen önmagáról. Hogyan telik egy napja? Mit olvas? Kikkel barátkozik?*

– Eddig nem magamról beszéltem volna? Szerintem az író hétköznapijai nem túlságosan érdekesek. Az olvasók mindig kíváncsiak, az író azonban visszavonulót fúj. Igaz, vannak, akik kedvelik az önéletírást. De ez sem mindig az igazi. Nézzünk a tükörbe! Itt még eláll egy fürt. Igazítsuk meg szépen! No, most már jöhet az önarckép. Persze minden író mindig megír valamit önmagából. Egy mozdulatot. Szót. Emléket. S ebből a sok mozaikból is össze lehet állítani őt. De nem ez az érdekes. A novella, az igen. Meg a regény.

Reggel korán kelek. Ágyból, nem úgy, mint Csempe-Pempe, aki leereszkedett a szárító-kötélről. Felkelek, nagy nehezen megcsinálom a reggelit, aztán elköltjük a feleségemmel. Ő dolgozni megy, én pedig kitartóan nézem a levegőt. Várom a megvilágosodást. A levegő sötét és néma. De van, amikor jeleket mutat. Ezeket kell megragadni.

Ülök a papír előtt. Szöszmötölök. Húzom az időt. Megállítanom azonban sajnos nem sikerül.

Látok egy képet. A fiú megy az utcán. Elér a sarokhoz. Átmegy a másik oldalra. Szórakozottan rugdal egy kavicsot. Orrát a mozi üvegportáljához támasztja. Nézi a képeket. Pan éppen felemel egy tejszínhabos tortát. „Kérsz belőle?” A fiú bólint, nyújtja a kezét. De a torta elrepül és Stan fején landol. Egyetlen pillanat az egész. Ezt kell megírni! Ezeket a természetes pillanatokat. Amikor még a moziszínészek is úgy játszottak, amilyen az élet. Nem kellett őket „beállítani”. Játszottak, mint a gyerekek.

- *Nehezen ír?*
- De mennyire! Hat-nyolc mondat és kész.

– *Szinte hihetetlen. Hiszen annyian utánozzák! Egy időben valóságos divat volt Mándy-prózát írni.*

– Tényleg? Nem figyeltem. Írtam a magamét. Rendszerint délelőtt. Amíg bele nem fáradok. Egyre hamarabb fáradok. Akkor felöltözöm, s nekivágok a városnak. Egy eszpresszó. „Régen járt nálunk.” Kávét iszom, esetleg kuglófot eszem. És figyelek. Elraktározom az embereket. A mozdulataikat. A mondataikat. „Blohin jön az Újpestbe!” Hát nem furcsa? Az én időmben Tóth Matyi jött az Újpestbe. „Z. bizonytalanul fejezi ki az életérzését.” Látom, amint Z. ül és kifejezi az életérzését: „Ez a mondat jó lesz, ez az én életérzésem.” Nekem sajnos nem sikerül. Csak azt írom meg, amit tényleg látok, tapasztalok. Ami az enyém.

- *És a jelképek?*
- Jelképek?

– *Amelyeket elrejt a műveiben. A pálya szélén is jelképes mű. Az ember elidegenedése...*

– Az a regény a fociról szól. A régi nagyokról. A Titániáról, az Atalantáról meg a Kosuthról. A zöld gyepről, a hullámozó tömegről. A hiénákról, akik elindulnak, hogy megszerezzék a kiscsapat tehetséges kapusát. Ez volt a valóság. Nem jelkép.

- *Mégis több van benne, mint a régi idők focija.*

– Régen rossz, ha nincs benne több. Minden műben több van, mint amiről szól. Persze. Benne vagyok én is, az a borvirágos orrú bömbölő úr is, aki minden gól után társa orra elé dugja a virágcsokrot: szagolja, ne legyen elkeseredett. Benne van minden, amit akkor láttam és aztán akkor éreztem, amikor írtam. De ez sem jelkép. Ilyen az irodalom. Az irodalom természete. Elolvasom a kritikákat. „Mándy ebben a művében...” Arra gondolok, tényleg nagyon okos író lehet ez a Mándy. Mi mindent megírt, „kifejezett”! Apa kacsint rám a tükörből: „Na, mit szólsz, öreg?” Visszakacsintok: „Hát, ugye, a tehetség...”

- *Délutánonként is dolgozik?*
- Nem szívesen. Ha délután, netán este kell írnom, még jobban elfáradok.

- *Rendszeresen olvas?*

– -gatok -getek... Sohasem voltam nagy olvasó. A remekműveket nagyon tiszteltem. Tanulmányaimat ugyan éppen akkor hagytam félbe, amikor a *Hermann und Dorothea* volt soron. Ez valahogy kimaradt. Kár érte. De azért amit érdemes, azt elolvasom. Nem vagyok kritikus alkat. „Mándykám, erről az alapvető műről írjon 5 flekket! 6 is lehet.” Nem, ez semmiképpen sem menne.

- *Figyeli a mai magyar irodalmat?*

– Persze. Olyasmit kérdezett, mintha a labdarúgót arról faggatnák, figyeli-e a táblát, ismeri-e a csapatokat. Figyelem én is. Nagyon jó csapat jött össze mostanában. Olvasom: „Válságos éveit éli irodalmunk.” Aztán nézem a könyveket. Valahogy nem érzékelem a válságot. Sőt. Azt nem állítom, hogy mindent megérték. De erről eszembe jut, amikor nekem azt mondta egy irodalombarát: „Mándy úr, maga olyan érthetetlenül ír!” Furcsa volt. Én értettem. Aztán rájöttem, mások is értik. No, nem mindenki. De aki veszi magának a fáradságot, az megértheti.

– *Barátai is írók?*

– Nem nevezném magam barátkozó természetnek. „Mándy Iván és barátai.” Nagyszerű felirat vagy cím. Egy műsor élén. Két-három jó barátom van. Ez elég. Ha az embernek két-három jó barátja van, akár boldog is lehet. Ez a mostani világ valahogy nem kedvez a barátságoknak. „Társaink” vannak. De barátaink . . .

– *Hisz az irodalomban? Ad valamit az irodalom ennek a kornak, amelyik Ön szerint nem kedvez a barátságnak?*

– Írok. Az író ír. Hogy a kor mire figyel mindebből, az már más kérdés. Jó lenne, ha figyelne. „Mondja, Mándy, mit üzen a kornak?” Vagy: „Ennek a művének mi az üzenete?” Ez borzasztóan szép így, a valóság azonban kicsit más. Írok. Szeretném, ha elolvassák, örülök, ha tetszik. A kor? Nem, abban nem hiszek, hogy az író befolyásolni tudja. Erre meglehetősen kevés példa akad a világtörténelemben. Jót kell írni, igazat. Ez az író dolga. Hogy mindebből mi szivárog a korba, szivárog-e egyáltalán valami, arra nem kell gondolnia. Arra gondoljon, amit ír. És arra is gondolhat, aki elolvassa.

Megyek az utcán. Látom a fiút. Látom apát. Ülök otthon a papír előtt. Az ablaküveg üres kockája jelenik meg a szemem előtt. A kirakat, persze, a kirakat. Ahová vissza kell tenni a fekete mént. Egy arcot keresek, mint a fiú. Egy kedves arcot. Ha az írással ezt az egyetlen arcot ki tudjuk fejezni, teljesítettük a kötelességünket.

– *És aztán?*

– Ez a vége. A zászlók lobognak, a teret belepik az emberek. Mert a tárgyak mégsem maradnak magukra. Visszajönnek az emberek és talán tudnak mosolyogni is.

Megyünk az úton. Oldaltáskával. Jön a kanyarodó. Végül mégis eljutunk valahová. A táska ütemesen veri az oldalunkat, de mi az utat figyeljük. Talán ott vár Pilinszky, hogy megáldjon, mint hajdan a járókelőt. De az is lehet, hogy ott az asztal. Leülünk. Az asztal terítve.

És ekkor tényleg megérkeztünk.

– *Köszönjük a beszélgetést.*

(R. L.)

BAJCSI CECÍLIA

Őszi út

Bár volnál ember, hogy ápolhassalak.

Hatalmas arcod leperreg, s kezéd emberi kezek injekciózzák, nagy dózisokban. Öreg vagy, füstös, a szemcsékben orgonahangok.

Állok a kupola alatt, és nem hallom szavad.

Bár volnál ember, hogy ápolhassalak. Magad rajzolniál hamukeresztet homlokomra, s tennéd fejem két gyertya közé.

Ott vittelek a ravatalon, s magas oszlopai az illesztékeken mint kulcsöntök csikorogtak. Nem szólt kezéd, se lábad. Szél fújt a húsvéti avarban. Csúsztak a levelek, és bojladoztam. Vittem egykori istenem. Vállak esését kavicsokra, térdek roppanását a hidegben.

Vittelek éjszaka. Ha a kakas másodszor szólal meg, én nem tagadlak.

CZESŁAW MIŁOS

A művészet erkölcsstelensége

Thomas Mann elbeszélését, a *Tonio Kröger*t valaha régen, ifjúkoromban olvastam. Az elbeszélés az első világháború előtt keletkezett, s az akkori művészkörök eléggé általánosan elfogadott nézetét tükrözte, mely szerint az irodalom és a művészet abnormitáshoz és betegséghez kapcsolódik, sőt ezek funkciója. Mann valamennyi alkotásában, a *Buddenbrook-háztól* kezdve a *Doktor Faustus*ig, hű maradt ehhez a tételhez. A művészet forrásának ez a meghatározása kétségtelenül hatott az én írógenerációmra is, de mintha sértett volna bennünket: elvetettük, mivel túl nyilvánvalóan eredt a romantikus iróniából.

Nemcsak az évek múlása választ el engem attól a pillanattól, amikor a *Tonio Kröger*t olvastam. Sajnos (hogy patetikusan fejezzem ki magam) túl sokat láttam mindabból a szörnyűségből, ami a huszadik század legigazibb essenciája. És ez a tapasztalás nemhogy nem takarta el a Mann novellájában leledző problémát, de még hangsúlyosabbá is tette. Most már egyetértenék a *Tonio Kröger* szerzőjével, aki azt mondta, hogy „az irodalom általában nem hivatás, hanem átok”, sőt új érveket is tennék hozzá.

A művészről szólva azt mondja Tonio Kröger: „Kell, hogy valami emberfölötti és embertelen lényekké változzunk, hogy az emberiséghez csak furcsán távoli és közömbös viszonyban álljunk, csak akkor leszünk képesek és egyáltalán hajlamosak arra, hogy az érzést megjátsszuk, érzéssel játszani, egy érzést hatásosan és izléseesen ábrázolni tudjunk. A stílus, a forma, a kifejezés képessége már eleve feltételezi azt a hűvös, válogatós viszonyt az emberhez, mi több, föltételez egy bizonyos emberi elszégyenedést és elsatnyulást.”

Ez a nézet ma sokkal jobban érthető számomra, mint fiatalkoromban. Mert azt hiszem, akkoriban absztrakció volt számomra az „emberiség”; ugyanakkor ma megkínzott, sebesült, haldokló embereknek látom. Ez esetben a „távoli és közömbös viszony” elfogadhatatlan, és Mann véleménye szerint a művészet alapja valami morális szörnyűség. Nem számít, hogy a költő, a művész éppoly „hűvösen” viszonyulhat önmagához is, azaz kettéválhat, mint az, aki ironikus szemtanúként és megfigyelőként viselkedik, amikor őt magát kísérik a vesztőhelyre. Erkölcsileg nehezen elfogadható ez a távolságtartás, és csak gyanús lehet az a tevékenység, amely mindent ennek köszönhet. Tegyük fel, Mann példájából kiindulva, hogy a művészet az abnormitásban gyökeredzik, egy többé-kevésbé leplezett betegségben, s hogy a morális nyomorékság ennek az abnormitásnak egy része. Miféle következtetést vonhatunk le ebből? Az írók és művészek általában a tökéletességre hivatkoznak, mint döntő érvre. A mesetermő, úgymond, már pusztán létével, a pusztán *esse* által megváltja a sötét belső műveleteket, melyekből fakad. Ezt esetleg el is fogadhatjuk, de akkor minden tökéletességet bizonyos adóssággal terhelten látunk, tudjuk: valami árat kellett érte fizetni. Más szóval: nem csupán a lét esztétikai értelmével gazdagodik, s afféle morális köte-

lességgé válik. Egyébként szívesen szűkítem elmélkedésem körét, s a „művészet” címszó alatt mindeneke előtt a költészetre gondolok. A költészet alapja a szavak olyan kapcsolata, amelyek együttesen tartós hatóerőt nyerne, s amit mi generációkon át olyan szükségszerűnek és természetesen tartunk, akár a csigaház tekervényeit. A lengyel olvasó például éppúgy érzékeli a Pan Tadeusz egyes verssorait, mint a mű egészét. De hogy ez létrejöjjön, ahhoz legalább egy feltételnek meg kell lennie: ez a szavak és a valóság kapcsolata, ezt a rejtélyes kapcsolatot pedig, valljuk be, korszakokként más törvények uralják. Mégis elfogadom, hogy mindig beigazolódik a régi elmélet a művészetéről, mint utánezetről, mint mimézisről, még akkor is, ha a művészet már nem viseli az „Úristen unokája” megtisztelő címet, mint a középkorban, mivel akkoriban úgy mondták: az Úristen leányát, a természetet utánozza.

Tehát, amennyiben olyan fontos a valóság, sem önmagunkat, sem másokat nem kímélve felállíthatjuk azt a századunk írásművészetére nem túl dicséretes tézist, mely így hangzik: a költészet s egyáltalán az irodalom (ha egyáltalán létezik olyasmi, mint irodalom) egyre erőtlenebb azzal szemben, amit valóságként érzékelünk, azaz öncélú nyelvi tevékenységgé, *écriture*-ré válik. Kétségtelen, a költők mindig függtek elődeiktől, éppúgy utánozták őket, mint ahogyan lázadoztak mestereik ellen, de azt gyanítom, hogy a mai törekvések, a nyelv anyagába, mint tisztán irodalmi vonatkozású tükörrendszerbe való menekvés, abból származnak, hogy a valóságot *túl súlyosnak* érezzük.

Mit tartok valóságnak? Valószínűleg nem ugyanazt, mint egy amerikai költő. Lehet, túl szélsőséges a példa, amit választok, de igen sokatmondó. Amikor Kaliforniába érkeztem, sokat foglalkoztam Robinson Jeffers költészetével. Véleményem szerint egészen kiváló költő, akit igazságtalanul taszítottak a feledésbe arról a piedesztálról, melyre a húszas években emelték, amikor Walt Whitman mellett a legnagyobb amerikai költőnek tartották. Jeffers tudatosan ellenállt a francia szimbolizmusból eredő avantgard divatnak, szabályos, áttetsző mondatokkal fogalmazott, azt írta le, ami számára a legreálisabb volt, a Csendes-óceán partját a háza környékén, Carmel városkában. Ám Jeffert olvasva felfedeztem, hogy azok a narancssárga-ibolyalila alkonyatok, a pelikánok röpte, a halászbárkák a hajnali párában, mindaz, amit ő oly híven ábrázolt, akár egy fényképfelvétel, számomra tökéletes fikció, és hogy Jeffers, aki az „inhumanism” – ahogyan ő nevezi – mellett tett hitet, egy Friedrich Nietzsche filozófiájából és a biológia-tankönyvekből kölcsönzött gondolati pillérekre felépített művi világba húzódott. Arra is ráébredtem, mennyire nem szeretem a Természetet. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy érzéketlen vagyok a hegyek, erdők, tengerek szépsége iránt. Egyszerűen a természet, mely annyira jelenvaló az amerikai költők képzeletében, és amelyet ők annyira azonosítanak a valósággal, s amely akkor a lehető legkonkrétabb, amikor felsoroljuk biológiai létünk tényeit: *birth, copulation, death* – számára e században nem egyéb, mint öröklött képek nagy múzeuma. Egy múzeumban nem mérközhet meg a költészet a világgal, hogy megörökíthessen valamit annak valóságából. Épp Kaliforniában éreztem meg, erősebben, mint valaha, hogy korunk problémáját a hallatlan méretű huszadik századi események diktálják, melyek kozmikus méretekben jelentkeznek és egy planetáris civilizáció keletkezését jövendölik, s hogy ez milyen lesz, az a kérdések s nem a feleletek körébe tartozik.

Tehát – hallom a kérdést –, a költészet és a Történelem, és mi egyéb a Történelem, ha nem szörnyűségek sorozata: nagyhatalmi megállapodások, melyek tárgya emberi lények milliói; csaták, tömegmészárlások, koncentrációs táborok, gázkamrák? Félek mindenféle olyan meghatározástól, mely azt a gondolatot sugallná, hogy a költészet egy jobb publicisztika, mert nem az. Ám mégsem lehet egyszerűen megfeledezni ezekről az eseményekről: ott lappanganak a tudatunk mélyén, és éppen ez a speciális tudás érezhető a kortárs lengyel költészetben, ez magyarázza meg, hogy amerikai irodalmi körökben miért értékeli olyan nagyra.

Századunk tragédiái nemegyszer afféle tesztet jelentettek a költészet számára, melyek lehetővé tették, hogy felmérhessük, mennyi valóságot bír el a költészet. A második világháború idején Lengyelországban s a gettókban, koncentrációs táborokban keletkezett versek elképesztő mennyisége időszerűvé teszi Mann ama állítását, hogy ezeknek a verseknek szerzői általában csak emberek voltak. S amilyen mértékben voltak emberek, oly mértékben maradtak alul művészig, így verseik összességükben óriási méretű és döbbenetes dokumentummá állnak össze, de nem jelentenek többet. Önmagammal kapcsolatban is észlelhettem ezt a konfliktust, mert ma, az idő távolából gyengének érzem azokat a verseket, melyek annak idején meghatották varsói olvasóimat, ugyanakor erőteljesnek érzem azokat a sértő gúnnyal, kegyetlenséggel teli verseimet, melyek akkori intenciója nem is világos. Talán van, aki most elcsodálkozik, hogy én itt egyáltalán problémát látok. Végül is *inter arma silent Musae* – háborúban hallgatnak a műsák –, és mily csekélyke nyomot hagytak a költészetben a napóleoni háborúk, az amerikai polgárháború vagy az első világháború. Azt válaszolom erre, hogy csalárdak a történelmi analógiák, a probléma nagyon is eleven, a lényege az, hogy korunkban az írott szó egy egészen új jelenséggel találkozott, és hogy itt nem olyan tömegmészárlásról van szó, amely egy Dzsingisz kánhoz hasonló uralkodó parancsára történő esemény. Hiba volna az is, ha a huszadik század első felének eseményeit a „múlt” címkéjű rovatba írnánk be, mert sok jel arra mutat, hogy a koncentrációs táborok világa most is és a továbbiakban is, csupán egyike azon formáknak, melyekben megjelenik a tengermélyből kiemelkedő leviatán, a totális állam, az Apokalipszis Szörnye. Azok, akik szemtől szembe kerültek vele, mint ténnyel, homályosan érezték, hogy semmivé válnak az ember és a társadalom eddigi koncepciói, hogy új dimenzió bontakozik ki, mégpedig nem a gaztett óriási méretei, hanem a személytelensége miatt. Éppen ezért, a költő számára nem lehet közömbös, miképp viselkedik a nyelv egy ilyen új társadalmi formával szemben, képes-e vagy sem megragadni a lényegét.

Különös jelentőséget tulajdonítok Michael Borwicz *„Ecrits des condamnés à mort sous l'occupation allemande”* című könyvének, mégpedig azért, mert ez az 1954-ben (Presses Universitaires de France) kiadott könyv döbbenetesen beszédes bevezető abba a célszerű témakörbe, amely csak manapság kezd kibontakozni a szemiotika, azaz a jelek tudománya mögül. Borwitzot a totális birodalom által halálra ítélt emberek tapasztalatai és a nyelv között fennálló ellentét foglalkoztatja, mellyel ezeket a tapasztalatokat közölni tudták. Ezt mindig az őket a háború előtt formált kulturális környezetre jellemző, hagyományos, öröklött nyelv segítségével tették. Szavakkal akartak nyomot hagyni, de ugyancsak keresték a módját, hogy fejezzék ki azt a tudást, mely teljesen új volt, s gyökeresen különbözött a valóságról alkotott addigi tudásuktól. És a nyelv *nem engedelmeskedett*; mintha kész toposzokba és formulákba húzódott volna, szinte menedéket keresve bennük. Feltehetőleg Borwiczéhoz hasonló következtetésekre jutnak azok a kutatók is, akik a szovjet börtönökben és táborokban keletkezett nagy mennyiségű irodalmat (verseket, dalokat, cellák falára rótt feliratokat) analizálják.

De mi köze mindennek a most, a huszadik század utolsó negyedében Amerikában, Angliában vagy Franciaországban írt versekhez? Mivel folyamatosan érintkezem ezzel a költészettel, méltányosnak kell lennem, azaz kénytelen vagyok arra a megállapításra szorítkozni, hogy hallatlanul ritkán fedezem föl benne azt, amit én valóságnak tartok. Elfogadom, hogy századunkban kibontakozott *valami*, amit hiába próbálunk elnevezni, s amit én provizórikusan „az ember és a társadalom új dimenziójának” nevezek. Azt is elfogadom, hogy a költészet, mely erről nem vesz tudomást, és nem található azon a határvonalon, ahol az új dimenzió megragadásáért folyik a küzdelem, nem lehet birtokában a kellő *erőnek*, hogy megválthassa a kórosságot és erkölcs-

telenséget, melyekből Mann szerint születik. A költészet és a Történelem viszonya korántsem azt jelenti számomra, hogy a költőnek folyvást a kínok színhelyeit és a szögesdróttal körülkerített térségeket kell látogatnia képzeletében. Ellenzője vagyok a rögeszmés múltba-fordulásnak, és sok erőfeszítést tettem azért, hogy Kaliforniában írott verseimben magam mögött hagyjam azt, ami volt. Mégsem tudok nem lázongani, amikor a század első felének eseményeivel kapcsolatban olyan, a nyugati országokban elterjedt fogalmakkal találkozom, melyeknek semmi közük a történelmi igazsághoz. E nézetek szerint a dolgoknak megvan a maguk természetes menete, mivel az ember mindig és mindenütt ugyanaz, bármiféle országban vagy rendszerben is él. A dolgok természetes menetét összezilálták a nehezen felfogható kataklizmák, melyekért a hatalmas kényurak a felelősek, Hitler vagy Sztálin, de minden elrendeződött, vagy ha nem, akkor majd elrendeződik. Azaz, ahogyan a címke hirdeti, melyet nemrégiben egy autón láttam: *One Earth, One Humanity, One Spirit*. Az ilyen értelmezés teljességgel számításán kívül hagyja azt a lehetőséget, hogy a rend állítólagos felbomlása csak az első fázis volt, bevezető ahhoz, ami ma ránk leselkedik, ha bevalljuk, ha nem; nem agyrémek áldozata az, aki az emberekre leselkedő halálos veszedelemet lát annak az eszmének pusztta megjelenésében, hogy az Állam a munkaadó, az emberek birtokosa, úgy a testüké, mint a lelküké. Az ilyen Állam szükségszerűen a nyelv birtokosa is, tehát olyan jelentéssel tölti meg a szavakat, amilyenekkel neki tetszik. Minthogy a huszadik század történelme a saját csillagpályáján mozgó emberi parány személyiségébe vetett, néhány ezredév óta őrzött reményt veszélyezteteti leginkább.

Borwicz könyve kimutatta, hogy az egyszerű emberek, akik nem művészek, az öröklött nyelv konvencióiban rögzítik döbbenetes, elmondhatatlan tapasztalataikat. Ezeket a konvenciókat töri meg a költészet (sajnos, csak azért, mert „hüvös, válogatós viszonyban” van az emberiséggel). A huszadik század költészetének története az egymást gyors ütemben követő változások sorozata, ezért a mai költői nyelv hallatlanul távol áll az 1900-as év költői nyelvétől. De amilyen gyorsan követik egymást a stílusváltozatok, éppolyan gyorsan merevednek konvencióvá és válnak szinte beváltható zsetonokká. Ez is új jelenség, jellemző a századunkra: szinte versenyfutás van az egyre kevésbé valóságos szó és az egyre némább valóság között.

A hatásos művészet feltétele – mint már mondtam – a valósággal való kapcsolat, amit azonban nem szabad úgy értelmeznünk, mint ahogyan azt a tizenkilencedik században értelmezték. Tudjuk hogy az írott szó művészete, az esetlen is, amikor látszólag menekül a mimézistől, mimézisként bizonyítja marandóságát, akkor is, ha ez nem azonnal látható. Például szolgálhat Franz Kafka különös műve, az a csodálatos mű, amelyben az Állam-leviatán jellemzői hamarabb megfogalmazódtak, mintsem materiális formát öltöttek volna. Kafka megjelenése egyidejű azzal a történelmi mutációval, amely ellenáll meghatározásainknak, bár a filozófusok és szociológusok rengeteg terminust sugallnak nekünk. Bármilyen is volt a háttere Kafka rögeszméjének és betegségének, ami önmagában igazolja Mann diagnózisát, mégis, hatalmas akarattal igyekezett hű maradni a valósághoz. Ugyanakkor egész műve azt tanúsítja, hogy elérkezett az ún. realiztikus ábrázolás alkonya, és hogy mégis lehetséges legyen, léteznie kell az ábrázoló egyednek – mint már említettem –, a maga csillagpályáján mozgó egyednek. Kafka éppúgy, mint a hőse, cselekvésképtelen, mivel mások irányítják a cselekvéseit, és a hatalomban olyan erőket fedez fel, melyek legjellemzőbb tulajdonsága a mindenhatóság és az arcnélküliség. Csupán azt lehet ábrázolni, aminek tapintható formái vannak, ugyanakkor egészen más taktikát kell alkalmazni, ha egy sárkánnyal találkozunk, amely láthatatlan, vagy ha meg is mutatkozik, akkor ezt minden alkalommal más és más formában teszi. És Kafka ezt a másfajta taktikát alkalmazza, az emberek és események ábrázolását példázatokkal és metaforákkal helyettesíti. Minden utána következő költő számára fontos ez. Azért is, többek között, mert a költészethez, mint

irodalmi műfajhoz, hosszabb ideig társult a regénynek nevezett irodalmi műfaj, azután hirtelen arra eszmélt, hogy egyedül van: minden jel arra mutat, hogy a regény nem képes túlélni a régimódi narráció bukását. A költészet eme *elmagányosodása* nem maradhat komoly következmények nélkül, melyeket most még egyáltalán nem értünk. A költészet nem kerül a regény helyébe, nem foglalja el azt a megtisztelő helyet, amelyet akkor töltött be, amikor a regényirodalom csak vásári portéka volt. Ellenkezőleg: úgy látszik, az egész irodalmat fenyegeti az az ódium, amely a regényt utolérte, amit az idejüket becsülő emberek már nem olvasnak. Ugyanakkor a versek és költészeti publikációk (melyeket szintén nem olvas senki) mennyisége elképesztő gyorsasággal nő, mintha a céljától és feladatától megszabadított nyelv önmagához beszélne. Nem cselekedni, eltűnni, hogy mások irányítsák cselekedeteinket – ezt Kafka tragédiának érezte, de lehetséges, hogy fél évszázaddal a halála után már higgadtan elfogadjuk, belenyugsunk abba is, amit a francia strukturalistáknál jóval hamarabb, Gombrowicz így fogalmazott meg: nem mi beszélünk a nyelv által, a nyelv beszél általunk.

Igen, tagadhatatlan, korunk nagy felfedezése az, hogy a nyelv uralkodik fölöttünk. Állítólag csak annyira vagyunk képesek kifejezni magunkat, amennyire a nyelv, mindig függően a történelemtől, ezt megengedi. Nemcsak a költők tudják ezt, hanem a hatalmon lévők is, akik céljaiknak megfelelően változtatják meg a szavak értelmét. De épp a tiltakozás ellene, a valóság nevében, határozza meg az írott szó elleni támadásomat. Ugyanis teljesen más, tudomásul véve a nyelv önállóságát, tapintható és érzékelhető sablont látni valamiben, ami *nyelven túli*, s megint más kijelenteni, hogy ilyen sablon nincsen. Minden bizonnyal nagyon sok félreértésnek teszem ki magam, ha a valóságra hivatkozom, mert egyetlen filozófia szeminárium sem meríti ki a mimézissel kapcsolatban felmerülő kérdéseket. Kiteszem magam annak is, hogy megidézem a realizmus szellemét, valamennyi ostoba epithetonnal együtt, melyeket gyakran hozzásznek.

Összegezve: fiatalkoromban fellázdattam az ellen a művészportré ellen, amelyet Thomas Mann *Tonio Kröger* című elbeszélésében találtam, az ellen, hogy az író összefüggést lát az alkotótevékenység és a neurózis, a belső lepusztulás között. De ezt a kölcsönös függőséget másképp is értelmeztem, mint ma, vagyis inkább azt, ami ebből következik, amiben talán egyet is értettem Mann régi intenciójával. Az első világháború előtt a művész kiváltságossága, mint az olyan emberé, aki démoni erők hatalmában van, különféle előjogokat szavatolt, s így vagy úgy kapcsolódott a „művészet papja” elmélethez, amely teória nem bizonyult hosszú életűnek. Az én generációm kissé már szégyellte ezt az elméletet. De előfordul, hogy egy elmélet évek múltán más érzelmi és értelmi töltetet kap, és számunkra többé már nem ugyanazt jelenti. Tonio Kröger azt mondja, hogy a „költészet bosszú az életen”. Ez vitathatatlan. Mégis, mást jelentett ez a mondat a jó módú, polgári Münchenben, 1914 előtt, amikor még tartott a tizenkilencedik század, hiszen csak az első világháború kirobbanása jelentette ennek végét. Később a költő tapasztalhatta, milyen fájdalmasan érinti erkölcsi közérzetét annak a ténynek tudomásulvétele, hogy nem a legnemesebb, legemberibb, ösztönök a szövetségesei, hanem az ő „furcsán távoli és közömbös viszonya” – akkor is, amikor az embertelenség ellen ír verset. És éppen ez, ahelyett, hogy kivételezetté tenné a költőt, inkább növeli igényeinket a költészettel szemben, melyet állandóan elégtelennek érzünk, azaz tökéletlennek, s így elégtelenül váltjuk meg eredendő bűnünket.

Cservenits Jolán fordítása

ALAIN DE PENANSTER

A katolicizmus paradox vonásai Franciaországban

Jelenleg egyetlen ország létezik a földkerekségen, ahová II. János Pál mint pápa már háromszor ellátogatott: Franciaország. 1986 októberében a következő helyeket járta végig: Lyon, Ars, Taizé, Paray-le-Monial és Annecy. 1980-ban Párizs és Lisieux volt útjának célja, 1983-ban pedig Lourdes. Ez az ország iránti megkülönböztetett figyelemről tanúskodik.

A francia püspökök 1987 elején „ad limina” látogatáson jártak Rómában. A dialógus, amit a pápával folytattak, a francia egyház helyzetére vonatkozóan több pontossítást tartalmaz. A SOFRES közvélemény-kutató intézet által 1986 szeptemberében végzett felmérések is jelentős ismeretanyagot szolgáltatnak a helyzet reális felméréséhez.

A pápa négy szemközt „nagyon boldog”-nak mondta magát a harmadik utazás után. Elégedettségét nyilvánosan is kifejezte, amikor az apostoli utazás utolsó napján Albert Decourtray lyoni bíboros érsektől azt kérte, hogy a pápai repülőgépen kísérje vissza Rómába. II. János Pál Lyont elhagyva így nyilatkozott: „Az volt az érzésem, hogy sikerült közel kerülnöm Franciaország igazi szellemiségéhez, lelkéhez. A franciák nem felejtették el keresztény történelmüket, a keresztségben kapott hivatásukat, jóllehet a vallási közömbösség, a kételkedés vagy a világ ítéletétől való félelem ezt elhomályosítja, s a keresztényeket gyakran visszahúzódnásra, passzivitásra készíti. A fiatalok megmutatták, hogy szívükben remény és bizalom él. Sok-sok szerzetes, pap és világi eltökélten hangoztatja, hogy hivatását maradéktalanul betölti. Remélhetőleg Franciaországban az egyházat újra átjárja az apostoli lelkületből fakadó lendület.”

A pápa elégedettségét pesszimista vagy optimista módon lehet értelmezni. A pesszimisták szerint II. János Pál azt várta, hogy még rosszabb vallási helyzetet talál, és számára az utazás kiváltotta visszhang kellemes meglepetést szerzett. 1980-ban a bourget-i repülőtéren a hívek bizony ritkás sorokban álltak és képtelenek voltak közösen énekelni. A katekézis hiányosságai is meglehetősen nagy bizonytalanságról tanúskodnak. Ezzel szemben lyoni útján a pápa jólesően tapasztalhatta a tömegek lelkesedését.

Ez az értelmezés az igazságnak csak egy részét fejezi ki. II. János Pál soha nem táplált illúziókat, miszerint Franciaország „a kereszténység egyfajta modellje” lenne. A fiatal Karol Wojtyła, akit 1947-ben lelkipásztori tapasztalatok gyűjtésére Franciaországba küldtek, világosan elemezte a helyzetet. Erről egy 1949-es, Krakkóban megjelent tanulmánya ékesszólóan tanúskodik, amelyben bemutatta a francia értelmiség hírességeinek kis csoportja és az elkereszténytelenedett tömeg között tátongó mély szakadékot. A hitetlenek nagy tábort ez a tömeg folyamatosan gyarapítja. II. János Pál tehát Franciaország paradox vonásainak egyikét jól ismerte. Ez az ország ősidők

óta keresztény, kultúrájára a katolicizmus rányomta bélyegét, földjén szentek és keresztény gondolkodók egész sora élt. Másrészt Franciaország az első Európában, amely szorgalmazta az egyház és az állam szétválasztását, és zászlajára tűzte a laicitást. A franciák gyakran szkeptikusak. Az urbanizáció tovább gyöngítette a vallásgyakorlatot.

Az optimisták pozitívabban értelmezik a pápa elégedettségét. II. János Pál tudja, hogy a katolikus világban Franciaországot továbbra is úgy szemlélik, mint élharcos nemzetet: ami itt történik, azt gyakran tekintik előjelnek, példának. Márpedig ez alkalommal a terroristatámadások fenyegetései ellenére is nagy tömeg gyűlt a pápa köré. A lyoni Gerland-stadionban 55 000 fiatal lelkesedése és Paray-le-Monialban a misén 130 000 résztvevő áhítata minden megfigyelőre mély benyomást tett, még akkor is, ha ez a szociológusok statisztikáiban észrevétlen maradt. Az intuitív II. János Pál erre rendkívül érzékeny. Ars-ban az összes francia püspök (106), valamint számos pap és seminarista jelenléte visszaadta a papság önbizalmát. Az egyháziak életkora viszont, amint az Ars-ban is szembetűnő volt, jellegzetes: sok a 60 és a 25 éves, kevés a 45 éves.

A két értelmezés, a pesszimista és optimista kiegészítik egymást. Franciaország vallási élettereje rejtett, mint valami föld alatti forrás vagy bűvópatak. II. János Pál azért jött, hogy a kiszáradással fenyegető folyókban ismét hömpölyögjön az életető víz.

*

Franciaország keresztényeit tehát lehet mozgósítani. De milyenek vallási ismereteik? A pápa Lyonban nyomatékkal hangoztatta: „A vallási tudatlanság megdöbbentő módon tárul szemünk elé. A hit, a teljes hit világos és szabatos előadása egyre égetőbb szükségként jelentkezik.”

A SOFRES közvélemény-kutatási eredményei 1986-ban a következőkről tanúskodtak: a franciák 81%-a katolikusnak mondja magát, 15,5% vallás nélkülinek, 1% protestánsnak. Azok, akik katolikusnak mondják magukat, nem a vallásgyakorlatot, hanem belső ragaszkodásukat veszik alapul.

A franciák 16%-a havonta egyszer részt vesz szentmisén. A katolikusok 14%-a minden vasárnap ott van a templomban. A katolikusok válaszai az alábbi kérdésekre:

Isten léte milyennek tűnik?	Biztos 36%
	Valószínű 39%
	Valószínűtlen 12%
	Kizárt 6%
	Vélemény nélkül 7%
Ön szerint mi van a halál után?	Nincs semmi 25%
	Valami, de nem tudom, mi 46%
	Új élet 21%
	Vélemény nélkül 8%

A katolikusok 28%-a azt mondja, hogy nem hisz Krisztus feltámadásában. 34% nem hisz abban, hogy Krisztus az Eukarisztiában valóságosan jelen van. 44% úgy véli, hogy nem lesz utolsó ítélet. A mennyország létezésében 38% kételkedik, a pokol létezésében 58%.

A franciák – és nemcsak a katolikusok – 38%-a úgy véli, hogy II. János Pál olyan pápa, aki tevőlegesen hozzájárul az egyház átalakításához; 35% azt gondolja róla, hogy a hagyományra helyezi a fő hangsúlyt; 27%-nak nincs véleménye.

Ez a közvélemény-kutatási eredmény számos értékes információt tartalmaz. Először azt, hogy a katolicizmus továbbra is átjárja a francia társadalmat: öt polgár közül

négy, legalábbis hagyományos alapon, katolikusnak vallja magát. Az 1977-es és az 1981-es vizsgálatok ugyanezt mutatták, tehát ezen a téren stabilitás figyelhető meg. A vasárnapi misén való részvétel aránya szintén állandó; mintha vízszintes szakaszba jutott volna az 1960-tól kezdve tapasztalható állandó csökkenés után. A meggyőződéses katolikusok szilárd „báziscsoportja” megmaradt.

A hit területén található hiányosságok viszont rendkívül elgondolkodtatóak. Mit jelenthet a vallás annak a 25%-ot kitevő katolikusnak, akik szerint a halál után nincs semmi? És az a 44% miként vélekedik a vallásról, aki az utolsó ítéletben kételkedik? Az a 34%, pedig aki nem hiszi Krisztus valóságos jelenlétét az Eukarisztiában, nemde inkább kálvinista, mint katolikus? Ezek a hitbeli hiányosságok, ellentmondások nyugtalanítóbbak, mint az erkölcsi téren beállt változások. Az előőrs, élharcos szerepét vállaló kereszténységben az értelem válsága súlyosabb, mint az erkölcsi válság.

Az utolsó ítélettel, a mennyországgal, a pokollal kapcsolatos kétségek rendkívül jellemzők. A papok ezeket a témákat kerülik beszédeikben. Engedik, hogy a marxista kritika befolyásolja igehirdetésüket: „A jövőendő életéről beszélni annyi, mint az embereket lefegyverezni a jelen világban végzendő feladataikkal szemben.” Mi több, a televízióhoz szokott emberek inkább képeket kérnek, mint fogalmakat. Márpedig a túlvilágot naivságtól mentes képekben megjeleníteni lehetetlen. Tehát hiányzik az örök életre történő reflexió, ami a földi életnek perspektívát ad.

II. János Pál emlékeztetett arra, hogy a materializmus egyfajta pótvallást alkot: „Az evangélium iránt tömegesen jelentkező közöny és az az erkölcsi magatartás, amit ez megkövetel, nem más, mint az egoizmus, a fényűzés és az élvezethajhászás bálványá előtűt bemutatott áldozat. Francia keresztények, ne hagyjátok magatokat lépésre csalni!”

Franciaországot valaha az egyház „legidősebb lányának” nevezték, mert 498-tól, vagyis Klodvig megkeresztelkedése óta keresztény. A „legidősebb leány” helyzete nem mindig kényelmes. Időnként rögtönöznie kell, kockázatot vállalni és tudni, hogy később húgai közül egyet vagy többet vele szemben előnyben részesítenek. De a „legidősebb leány” elkényeztetett gyermeknek is tűnhet, mert hosszabb ideig kamatoztathatta a kapott kegyelmeket.

A pápa megújította a francia egyházba vetett bizalmat, de csak feltételesen: „Francia nép egyháza, emlékezz a Szentlélekre, aki benned lakik és aki mindig képes új, lelki tavaszt támasztani, *ha te azt valóban akarod*. Ne engedd, hogy elbátortalanítsanak azok a nehézségek, amelyekkel hited megelékekor mostanság találkozol. Szentjeid is szembenéztek velük a maguk korában és túléptek rajtuk.” II. János Pál hangsúlyozta, hogy az elkereszténytelenedés nem végzetes, hanem „sorsfordulót” jelent.

A pápa ez év január 12-én ugyanilyen értelemben bátorította Közép-Franciaország püspökeit, akik „ad limina” látogatáson voltak Rómában. „Az egyház hatalmas erőteret rejtget magában, Isten ajándékait, amelyeket egy szociológiai típusú felmérés nem tud kellően értékelni. Ne vesztsetek el a bátorságotokat! Hozzatok napfényre a szívekbe rejtett kincseket!”

Franciaországnak ősi keresztény gyökerei vannak. Napjainkban vallási téren ugyanazt a drámát éli meg, amit a francia erdők. A tölgyek és a fenyők betegek vagy a környezetszennyeződés áldozatai. Fokozatosan lepusztulnak, majd kivesznek, eltűnnek. Ez a jelenség a táj általuk alkotott és számunkra megszokott képét alaposan módosítja. A szakértők más fajtákkal helyettesítik a kiveszőket, olyanokkal, amelyekről eddig nem vettek tudomást. Váltás megy végbe, amelynek a lehetősége már előzőleg is megvolt. Az élet új fajta fákkal folytatódik a megújult tájon.

Az elmúlt évek során számtalan vallási hanyatlásnak és fellendülésnek lehettünk tanúi. A társadalom kevésbé vállalja a kereszténységet. A hitet egyszerű családi örökségként egyre nehezebb átadni a gyerekeknek. Különösen súlyos az a jelenség, hogy a papok száma csökken. Franciaországban jelenleg 29 000 világi pap van, míg

1976-ban még 33 000 volt. A kétezer hívónél kevesebbet számláló plébániáknak nincs önállóan papjuk, a francia plébániák 61%-át összevontan látják el a papok. A pápa január 30-án elismeréssel szólt azokról a papokról, akik „nehéz szolgálatot teljesítenek, gyakran több helységben; egyesek nehezen elviselhető magányban, mások az előzőnél semmivel sem kevesebb áldozatot és fegyelmet követelő közösségi életben”.

A papszentelések száma 1959 előtt meghaladta az évi 500-at. Utána rohamosan csökkent. 1977-ben mindössze 99 papot szenteltek. Ez a szám a francia forradalom óta a legkevesebb. Azóta némi emelkedésnek lehetünk tanúi; jelenleg évenként átlagosan 125 papot szentelnek. De a francia papok egyharmada túl van a 65. éven. A francia egyház tehát komoly paphiánnyal néz szembe.

1960 óta érdekes egybeesés figyelhető meg a szemináriumba jelentkezők számának és a születések számának csökkenése között. A jövő iránt vállalt elkötelezettségnek ez a két formája, úgy tűnik, egyformán félelmet kelt a franciákban. Az életfenntartáshoz szükséges eszközök, az anyagi javak utáni materialista szellemű hajsza az emberek elől elfedte az élet és az élet átadásának az értelmét.

Bátorság kell ahhoz, hogy valaki ma pap akarjon lenni Franciaországban. A papnak nincs tekintélye. Egyes világiak állandóan támadják, tagadják szükségességét, tevékenységét nem a vallási kritériumok alapján ítélik meg. Az elmúlt év októberében Ars-ban a pápa a papok hármas küldetését így határozta meg: „A pap az evangéliumi üzenet meghirdetője, Isten misztériumainak kiosztója és végül pásztor.”

Hármas küldetésüket a papok betölthetik, mert korunk egyben a megújulás és az alapítások kora. A „vallás visszatérése”, amelyet az agnosztikus író, André Malraux a XXI. századra jósolt, már kezd megmutatkozni. Sok fiatal nyíltan bevallja, hogy lelki igényei vannak, ismerni akarja Krisztus üzenetét és annak II. János Pál által történt kifejtését, jóllehet a pápa nem tesz engedményeket a korszellemnek. A fiatalok azonban nemegyszer gyanakvással tekintenek a katolikus egyház intézményeire és néha előnyben részesítik az utópiát. Jean-Marie Lustiger bíboros, Párizs érseke szívesen veszi védelmébe az igazi egyház ügyét a fiatalok körében. Egyetemi lelkész volt és tudja, hogy nem kell mindenben a fiatalok tetszését keresni. Éppen ezért sikeresen hirdeti a kényelmetlen igazságokat.

Új szerzetesi közösségek születnek: a Betlehemi nővérek szemlélődő rendje; az apostolkodó Szent János testvérei, akiket ruhájuk színéről „szürke kistestvéreknek” neveznek. A Karizmatikus Megújulás lelki mozgalmában ötvenezren, világiak és papok komoly elkötelezettséget vállalnak, hogy a Szentlélek Isten erejében életükkel a hitre és reményre hívják föl az emberek figyelmét. A kezdeti gyanakvás után majdnem minden püspök pozitív módon ítéli meg a Karizmatikus Megújulást, mint ami mozgósítja a fiatalokat, megfiatalítja az időseket, és a keresztények között újabb kötelékeket létesít.

Mindez komolyan végzett hitoktatás nélkül lehetetlen. Számos világi hívő teológiai tanulmányokat folytat. A gyermekek hitoktatását 200 000 önkéntes katekéta: 3000 pap, 9000 apáca, 188 000 világi (közülük 176 000 nő) végzi.

A II. Vatikáni zsinat döntést hozott a világiaknak az egyházi életbe történő intenzívebb bekapcsolásáról. II. János Pál pápa ez év január 30-án a püspököket erre emlékeztette: „A papok és világiak együttműködésének nem az a célja, hogy a világiak a papokat helyettesítsék, hanem az, hogy a feladatokat közösen vállalják. Nem egymással szemben állnak, hanem egymással közösségben kell hogy legyenek.”

Franciaországban a katolicizmus jelentős mértékben ezektől az elkötelezett világiaktól is függ, akiknek az egyházban elfoglalt sajátos helyükről egyre többször esik szó. Ez év októberében a római püspöki szinodus témája is ez lesz.

Török József fordítása

Elítélni vagy megítélni?

„Barátom öngyilkos lett. Azelőtt értékesen és tartalmasan élt, de a halálos betegség összeroppantotta a lelkierejét is. Mégsem vagyok képes ezért elítélni. Amikor azonban mentségeit sorolgom, hirtelen félelem fog el: hátha büntársas leszek, és engem is magával ránt a szédítő mélységbe.” – Hosszú percekig tartó csönd. Úgy látszik, ezúttal magára marad a kérdező, aztán nagy nehezen mégis gondolatát kinlódja magát a közös gond:

– Még az sem biztos, hogy barátod önmaga gyilkosa volt. Ennek kizárólag csak Isten a tudója. Egy bizonyos, hogy az öngyilkosság bűn, amit el kell ítélni.

– Amit vagy akit? Csak annyit mondhatunk-e: ez bűn? Vagy azt is ki kell mondanunk, hogy bűnös, aki ezt elköveti?

– Keresztény ember nem ítélezhet. Jézus kereken megtiltotta.

– Más az elítélés, más a megítélés! Sajnos, ki kell mondanunk, hogy ez bizony bűn: a barátod, sajnos, bűnös. A többit, az összegezést, az ítéletet, rá kell bízni Istenre.

– De van-e jogunk a másik megítéléséhez? Jézus a megbocsátásra kötelez és az egymásért való imára.

– Az állásfoglalást nem lehet imával elkenni! Isten szemébe nem lehet port hinteni. Irgalmasságunk fölgerjesztésével nem tompíthatjuk el igazságérzetünket.

– Aki nem vállalkozik a megítélésre, az gyáva vagy közömbös . . .

– Vagy csak bizonytalan, ezért mondja: ennek megítélését rád bízom, Uram.

– Csakhogy mi, ahogy József Attila írja, „talpig nehéz hűségben” szolgálunk. Hűségnek kell tehát lennünk értékeinkhez, normáinkhoz. Mernünk kell dönteni. Nem azért, hogy másokat elítéljünk, hanem azért, mert egy-egy helyzet láttán a saját álláspontunkat ítéldhetjük meg, magunkat szilárdíthatjuk meg a jóban.

– Akkor szerinted mondjuk azt, amit a farizeus, hogy „Uram, én ilyesmit nem csinállok, éppen ezért kérlek, bocsáss meg neki!”?

– Semmiképpen sem! De nem is nézhetjük a jó és a rossz harcát a szentek és a bebiztosítottak diszpáholyából, nem bízhatjuk az ítéletet csupán a bíróra.

– Megtilthatjuk-e erkölcsi érzékünknek, lelkiismeretünknek, hogy igent vagy nemet mondjon? Ha ezt tennénk, egy szép napon majd mi is Barrabást kiáltunk Krisztus helyett.

– Igazad van! Mondjuk ki végre, hogy nemzeti hősünk, a törököt magával rántó Dugovits Titusz gyilkos és öngyilkos is volt egy személyben!

– Az lett volna, ha önző céllal tette volna, nem pedig a keresztény Európa védelmében.

– Figyelitek, hogy most mit csináltok?

– Csak azt ne mondd, hogy ítélezünk!

– Azt nem. Csupán megítélitek az eseményt. Hogy jól vagy rosszul, az most nem érdekes. De megpróbáljátok keresztény értékekhez, normákhoz mérni hősünk tettét.

– És közben magunkat is kiteszük az ítéletnek.

Jézus szava valóban oly lapidárisan egyszerű és határozott, hogy elnémítja okoskodásainkat. Feltétel nélkül megtiltja a másik embernek mindenfajta el- és megítélését. A tényeket, tetteket, történeteket persze tisztán kell látnunk, helyességüket minden szempontból, tehát erkölcsi értékük szerint is mérlegre kell tennünk, sőt néha kötelességünk kimondani is a véleményünket. Hibázik a tanár, ha szánalomból vagy más megfontolásból nem mondja meg, hogy diákja hibásan oldotta meg a feladatát, hibázik a revizor, ha nem tárja fel a tévedéseket vagy mulasztásokat. Rövidlátó struccpolitika ilyenkor a hallgatás: az események menetében – esetleg jóvátehetetlen katasztrófák során – előbb-utóbb kibukkannak a tévedések, mulasztások, hibák következményei.

Nem könnyű azonban még a tettek, tények kritikus értékelése sem. Mennyiben reális az én szemléletem, igazságos az értékítéletem? A dolgokat, eseményeket, embereket csak a felszínükön keresztülhatolva tudjuk megismerni. Mennyire bízhatunk az elénk rajzolódó látszatban? Vajon nem hiányzik-e néhány alapvető információnk ahhoz, hogy a valóságnak megfelelően lássuk a tényeket? Nem csal-e a látszat? Mi garantálja, hogy valóban az igazságot sikerül kihámoznom belőle, s a valóságot látom meg a tények mögött?

„Vigyázat a nagyon világos esetekkel!” Valahányszor véleményt formálunk eseményekről, tettekről, helyzetekről, mindig vizsgálat alá kell vennünk (s vetetnünk másokkal!) a saját látásmódunkat is, újra és újra ellenőrizve megfigyeléseink, megállapításaink helyességét.

Ha már a tényekről, a tettekről ilyen nehéz ítéletet alkotni, hát még a cselekvő emberről! Ezen a ponton megálljt parancsol Krisztus törvénye. Jézus szava szerint az emberekről csak Isten mondhat ítéletet. Nekünk a megbocsátást teszi feltétlen kötelességünkké. Szent Ágoston szerint: a tettekről ítéletet kell mondanunk, a tettesekről azonban soha.

A józan bölcsesség is óvatosságra int egymás megítélésében. Ki tudja, miért tett így, milyen szándék indította, milyen szempontok alapján döntött így? A másik tetteit osztályozhatjuk szakmai, emberi, erkölcsi szempontok szerint, a cselekvő személyt, a Másikat azonban nem.

Hozzátehetjük: még önmagunk megítélésével is csínján kell bánnunk, hiszen saját magunkkal sem vagyunk igazán tisztában. Olykor a legegyszerűbb tettek mögött mennyi hátsó szándékot, rejtett indulatot fedezünk fel a lelkünk mélyén! Önmagunkat is mennyire nehezen tudjuk tárgyilagosan megítélni, mennyire ki vagyunk szolgáltatva elfogultságainknak, előítéleteinknek! A magabiztos ember kimagyarázza minden tettét, még nyilvánvaló hibáiért is másokat okol; az aggályosságra hajló, kisebb-ségi érzésekkel küszködő viszont ott is bajt szimatol, ahol pedig mindent jól csinál.

Miben különbözik Isten látása a miénktől?

Isten teremtő szeretettel, a szívünk mélyéig ismer mindnyájunkat.

Isten szeretete teremtett bennünket. Nem azért szeret, mert ilyenek vagyunk olyanok vagyunk, ilyen vagy olyan szépet és jót csinálunk. Fordítva: azért vagyunk, mert („kezdettől”) szeretett s szeretetében létrehozott bennünket. S arra vagyunk teremtve, hogy megismerjük az Ő szeretetét, higgyünk benne, s így hozzá hasonlóan szeretni kezdjünk mi is, bátran és önfeláldozóan. Mi a dolgokat – még önmagunkat is – kívülről ismerjük meg. Ő belülről, létünk gyökere és végcélja felől ismer és szeret minket. Még pontosabban: nem létünk volt meg előbb, amelyet aztán Ő megismert és megszeretett, hanem létünk azáltal jött létre, hogy Ő szeretve-teremtve ismer minket; s akkor válik teljessé, ha a magunk szeretetével egészen belesimulunk az Ő szeretetébe. Tekinthezünk-e tehát egymásra másként, mint föltétlen szeretettel, megbocsátó irgalommal? Nem kell-e Istenre hagynunk mindenkinek a megítélését – még önmagunkét is? Bízhatjuk-e másra magunkat és egymást, mint Istennek erre a szerető mindentudására: „Ha vádol a szívünk, Isten nagyobb szívünkénél: Ő mindent tud.” (1 Jn 3,20).

Székely András Bertalan:

Vallás és identitás a magyarországi szlovének körében

A történelmi Magyarország délnyugati csücskében, a Mura és Rába folyók közötti területen az első világháborút megelőző időkben közel kétszázezer szlovénajkú élt. A békeszerződések következtében, a mai Magyarországon az osztrák–jugoszláv–magyar hármashatár térségében a becslések szerint mintegy négyezer lélekre tehető a számuk. Társadalmi viszonyaik feltárására nemrégiben nemzetközi kutatást szerveztek – az alábbi írás e vizsgálatnak az itt élő szlovének hitéletére vonatkozó legfontosabb megállapításait foglalja össze.

A szlovének betelepülése az ország e határmenti övezetébe a szentgotthárdi cisztercita kolostor alapításával függ össze. Az apátság megalapításakor, 1183-ban a szerzetesrend a szomszédos Mura-vidékről és Stájerországból toborzott munkaerőt. A mai Apátistvánfalva, Szakonyfalva és Rábatótfalu lakóinak ősei ekkor kerültek mai településhelyükre. A másik három szlovén község: Felsőszőlőnk, Alsószőlőnk és Kétvölgy a Batthyányak dobrai (ma: Neuhaus, Ausztria) birtokához tartoztak. A kétféle – tehát egyházi és világi – uralomhoz tartozás évszázadai ma is érzékelhető hatással voltak az emberek életmódjára, nyelvjárásuk alakulására, gazdasági és szociális fejlődésükre.¹

A mai három Rába-vidéki szlovén falut magába foglaló egykori Batthyány-birtok *egyházigazgatásilag* kezdetben a győri, 1777-től pedig a szombathelyi egyházmegyéhez tartozott. A szentgotthárdi apátság és majorságai önállósulásukig, 1878-ig a heiligenkreuzi apátság fennhatósága alá tartoztak. Jelenleg három katolikus egyházközséget találunk a Szlovénvidéken: a felsőszőlőnköt, az alsószőlőnköt és az apátistvánfalvit. Közülük a legnagyobb multtal a felsőszőlőnköi rendelkezik. A Szentgotthárdra beköltözött szlovének az ottani plébános szerint a legszorgalmasabb miselátogatók. Szórványszlovéniséggel a rábafüzesi és a felsőronöki egyházközség területén is találkozhatunk.

A felsőszőlőnköi plébánián a reformáció idején nyolc évtizedig evangélikus gyülekezet működött itt. 1968-tól már mint katolikus plébániát említik. A Keresztelő Szent Jánosnak szentelt templom élén a szlovén irodalom és tanügy nem egy jeles személyisége állt; például a XIX. század derekán Kossits József. Horváth András tanító 1780-ban 258 hitbuzgalmi éneket jegyzett le Felsőszőlőnkön. A plébánia területén több énekeskönyv is íródott; például Ruzsics felsőszőlőnköi pedagógus 1789-ből keltezett énekeskönyve. Az itteni egyházközség ma Ritkaháza és Alsószőlőnk hívei egy részének a lelki gondozását is ellátja. A templom feliratai, a *szenttartások nyelve* kizárólag szlovén. Az oltárt Amerikába szakadt helybéliek adományaiból építették. Kúhár János plébános csaknem öt évtizede vezeti a plébániát. 1938-ban saját költségén (!) újjátarta fel a templomot. A jelenlegi három lelkész közül napjainkban ő az egyetlen, aki a Rába-vidéken még anyanyelven szól a hívekhez.

A hívő szlovén lakosság kifejezett kérésének következtében néhány éve Apátistvánfalván és Alsószőlőnkön magyar nyelvű szenttartások folynak. A maribori püspökhelyettes a szlovén püspöki kar, illetve a területi püspöki konferencia nevében kérte a szombathelyi megyéspüspököt, hogy állítsa vissza az anyanyelvű istentiszteleteket. A magyar egyházi és állami szervek eddig is lehetővé tették, hogy Mura-vidéki papok rendszeresen fölkeressék a Rába-vidéket, s részt vállaljanak az itt élők lelki gondozásában. Folyamatban van egy, a maribori egyházmegyéhez tartozó lelképásztor hosszabb távú Magyarországra helyezése, akinek jelenléte biztosítaná a Szlovénvidék lakóinak anyanyelvű hitéletét.²

A gyakorlatilag teljesen homogén szlovén faluban, Felsőszőlőnkön végzett reprezentatív felmérésünk a vallás meghatározó szerepét valószínűsítette. A megkérdezettek 96,8%-a *római katolikus* vallású. Családi körben 85,2%-uk szlovénül, további 1,3% két nyelven imádkozik. Egy-

házi esküvőt az emberek héttizede tartott (a fennmaradó 29,7% a hajadonokat és a nőtlenekeket tartalmazza). Szenténekek ismeretéről a válaszadók kétharmada számolt be, sokan közülük 20-nál is több dallamra emlékeztek. Alanyaink csaknem fele kizárólag szlovén, további 14,8% nagyjából részben szlovén nyelvű éneket idézett fel, a többiek mindkét nyelven énekelnek a templomban.

Búcsújáró helyeket a magyarországi Szlovénvidéken nem találunk. Az itt élők egykor évente többször mentek Ausztria, a mai Szlovénia és Magyarország kegyhelyeire. A legkedveltebb célpontok Mariaszell, Mariabild, Mariatrost és Mariadraus voltak Ausztriában. Szlovénia területén pedig Sveta Trojica (Gradišče) v Slovenskih Goricah és Bántornya. Vas megyében Pusztacsatár, Szentimre, Vasvár és Felsőcsatár búcsújáróhelyeit keresték fel előszeretettel.³ A családok több mint egyharmadában ma is gyakorolják ezt a szokást, többnyire egy évnél ritkább időközökben és belföldön. A kötelező egyházi ünnepeket a háztartások kétharmad részében megülik. A plébános a *hitnanórákat* az iskolában tartja, a jelek szerint igen jó hatássfokkal.

Katolikus lány- és fiúegylet (cserkész, KALASZ, KALOT stb.) az 1940-es évek második feléig, a *Jézus Szíve Társaság* 1960-ig, az *Élő Rózsafüzér Társaság* ma is működik Felsőszölnöknön, illetve a Rába-vidéken. Egyéni válaszadóink csekély, mindössze 5,2%-os *katolikus egyleti* tagságot fedtek fel magukról – a kapott adatok hitelét a vallás egyéb, már tárgyalt összetevői intenzitásának ismeretében joggal megkérdőjelezhetjük.

Az egyház erejét terepmunkánk során magunk is tapasztaltuk: Kisasszony napjának délelőtt-jén gyakorlatilag az egész falu a templomban volt. Mivel csak a magatehetetlen öregeket találtuk otthon, kérdőíves felmérésünket erre az időre föl kellett függeszteniünk. Egy szociográfia tanúsága szerint „azt hihetnénk, hogy a horvátok és a szlovének életében, különösen nemzeti, illetve nemzeti tudatában az egyház nem játszott ilyen (mint a szerbeknél a pravoszláv egyház – SZ. A. B.) fontos szerepet, épp a katolikus egyház nemzetek feletti jellegénél fogva. Közelebbről nézve azonban kiderül, hogy a katolikus egyház nemzeti és népi jellege itt is különösen fontos volt és sajátos formákat öltött.” Népszerűségének egyik titka, hogy „a pap maradt az egyetlen vezető értelmiségi személy a közösségben, akihez hivatali munkaidő után is oda lehet menni. Arról nem is beszélve, hogy az egyházi intézmények hivatali munkaidő után vannak éppen »nyitva«, míg például a közművelődési intézmények, különösen a művelődési házak a fővárosi tanácsai hivatalok munkarendjéhez, ellenőrzési és felügyeleti szempontjaihoz igazodva, az esetek jelentős részében a hivatali munkaidő után bezárnak.”⁴

Köztudomású, hogy „a nemzetiségi nyelvek, a nemzetiségi közösségek fenntartásában negatívumot jelent az egyházak visszaszorulása. Kétségtelen, hogy az egyházak kultúraörző, nyelvi környezetet biztosító szerepét sok vonatkozásban nem tudták átvenni a nemzetiségi szervezetek.”⁵ E kultúraszervező funkció eredményességét a számos múltbeli példa kiegészítéseként hadd támasszuk alá azzal a ténnyel is, hogy a felsőszölnöki *Pável Ágoston vegyeskar* egyházi kórusként alakult az akkori kántortanító, Csabai András vezetésével. A helyi államigazgatási és politikai szervek a valós helyzetből kiindulva, a *tolerancia* álláspontjára helyezkednek a hit kérdésében. Leszögezik, hogy „a pártállás ideológiai kérdés, s a községben, a periferikus elhelyezkedés miatt még ma is nagy a vallási befolyásoltság. Ez a körülmény csak generáció vagy generációk váltásával oldódik, s nincs helye semmiféle türelmetlenségnek.”⁶

Jegyzetek: 1. Mukicsné Kozár Mária: Szlovénvidék. Ljubljana–Szombathely, 1984. 87–88. p. – 2. Dr. Márfi Gyula püspöki titkártól kapott telefon-információ 1986. május 15-én. – 3. Mukicsné: I. m. 131. p. – 4. Szász János András: Nemzetiségi kultúra – sorsközösség. (Szociográfia a Magyarországon élő szlovének helyzetéről.) Bp., 1984. Kézirat. Állami Gorkij Könyvtár Nemzetiségi Dokumentáció. 133. és 170. p. – 5. Kővágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Bp., 1981. 131. p. – 6. Ropos Márton: Felsőszölnök község társadalmi szerkezete. Felsőszölnök, 1985. Kézirat. Állami Gorkij Könyvtár Nemzetiségi Dokumentáció. 11–12. p.

Lapszéli jegyzetek

Elfejtett szellemi törekvések

A magyar avantgárd alighanem szerencsétlen csillagzat alatt fejlődött ki. Az első nagyszabású kísérletek és táborverések után jött a forradalmak kora, s a nyomában kerekedett szélvihar szétszórta képviselőit, akik az emigráció és a magány nehéz időszakában jórészt el is szakadtak egymástól.

Maradt Kassák. Eltökélten, kitartva elvei mellett, abban a tudatban, hogy csak ez a mozgalom lehet Európa szellemiségének megújítója. Felmérhetetlen áldozatokkal folytatta munkáját Bécsben, egészen hazatéréig, amikor aztán rá kellett döbbsennie, hogy idehaza a társadalmi fejlődés kiszívta az avantgárd törekvések levegőjét.

Kassák kinti működésének értékelésére vállalkozott *G. Komoróczy Emőke*: „*Kassák az emigrációban 1920–1926*” című könyvecskéjében. Kassáknak bizonyára gyönyörűsége telnek benne, hogy a tanulmányt a Csepeli Munkásokon Olvasó Munkásklubja jelentette meg. S annak is örülne, hogy nemcsak a költészetet elemzi a szerző, hanem szervezői és teoretikus működését is. Kevesen voltak, akik már jóval korábban is arra figyelmeztettek, hogy a modern művészetről alkotott képünk aligha lehet hiteles az avantgárd törekvések ismerete, elfogulatlan értékelése nélkül. Kassákot elhallgattatták, Kassák Békásmegyere húzódozott és horgászott. De Kassák a vízparton is tudta, hogy belekerül még ő a fősodorba. Centenáriumán bizonyára méltatások sokasága születik majd életéről, jelentőségéről és működéséről. De ami ennél sokkal fontosabb: élete és példája, meg nem alkuvó hűsége olyan ösztönző példa lett, amely követőkre talál. Életében alig voltak társai. Halálában azonban az lett, ami mindig szeretett volna: erjesztője és kovásza az új művészi törekvéseknek. E felhajtó erő természetét segít megismernünk e kis könyvecske.

Tavaly volt ötven éve, hogy megalakult a Sárospataki Népfőiskola. Olyan évtizedben, amikor a magyar szellemi és irodalmi életben bebocsátást nyertek annak a rétegnek a tehetséges képviselői, amelyikről csak lelkifur-

dalással illetet szólni, s az időre bízni nehézségeinek megoldását. A népfőiskola szervezői úgy vélték, hogy a megoldást szellemi vonatkozásban is elő kell segíteni, ezért kezdeményezték az intézmény alapítását. Működése egyfajta modell lehetőségét mutatta: részben külföldi példák nyomán, de a hazai adottságok szellemében tehetséges fiatalokat indított, akik mélyen átértékelték a hazai szociális helyzet elégtelenségét, s a maguk szűkebb területén mindent megtettek annak javítására. Legenda szellemi indításokat kaphattak a nagyszerű erőkből álló tanári testülettől vagy a „Péntek esték” sorozat előadásain, melyek Európa legfontosabb szellemi jelenségeibe engedtek számukra bepillantást. A TIT kiadásában megjelent emlékeztető munka, *A Sárospataki Népfőiskola 1936–1986* a hajdani kezdemény máig gyűrűző hatását is nyomon követi, s felveti azt a kérdést, vajon nem kellene manapság is hasonló módon elősegíteni a tehetségek kiválasztását és fejlődését.

Olvasat címmel adta ki a Forum *Fekete J. József* Szentkuthy-tanulmányait. Íme, egy másik jelentős író, akiről hosszú ideig divat volt hallgatni, működését elhallgatni, egyre szélesebb olvasó rétegeket hódít meg.

Az ilyen hódítások természetéhez hozzátartozik, hogy nemcsak tehetség kell hozzá, hanem elkötelezett hívek, értő elemzők is, akik hidat vernek írásaikkal az író és olvasó közé. Az eddigi hídverések közül Fekete J. József az egyik legígéretesebb, hiszen a modern irodalomtudomány fegyverzetében vív kedves írójáért, akiben az „egész” megteremtőjét ünnepli.

Szentkuthyval a modern magyar regény egyik izgalmas csapására léphetünk. Erdemes ezen elindulni, átvágni magunkat a buja östenyészeten, hogy az emberi nyomokhoz érjünk, melyek egy volt és virágzott kultúra nyomairól árulkodnak. Erre az útra Fekete J. József jó térképet ad kezünkbe.

Eötvös Könyvek

Ezek a vékony könyvecskék, melyek a kitűnő kritikus és szerkesztő, Vasy Géza jövőtől jelennek meg, arra való, hogy zsebünkbe tegyük őket, s a kellő pillanatban elővéve elgondolkodjunk furcsa vagy éppen tragikus írórsokon.

Hegyi Endre Fenyőtoboz című kötete e szerencsés csillagzat alatt indult, majd részlegesen elhallgató erdélyi lírikus válogatott verseit

tartalmazza. (Pályájáról Czine Mihály utószava hitelesen, nagy beleérzéssel tájékoztat.) Első lépéseinél Dsida Jenő bábáskodott. Ígéretes kritikus is volt, majd a Márton Áron által alapított Erdélyi Iskolát szerkesztette. 1947-ben települt át Magyarországra, s itt költőként jóformán ismeretlen maradt, holott ritka verseiben érezni az emberi gondolat jelenlétét s azt a szelíd nosztalgiát, melynek Aprily Lajos volt a legjelesebb képviselője.

Nemzedékének is, neki is kemény megpróbáltatások jutottak osztályrészéül, olyanok, amelyek nem segítik a költő kibontakozását. De e vékony könyvecske is azt bizonyítja, hogy igazi, elhivatott lírikus, érdemes arra, hogy mindennapi társunk legyen.

Herbszt Zoltán ígéretesen induló költői pályáját hamar elvágta a halál, *Kötellő madár* címmel kiadott posztumusz kötetében Jánosy István tesz hitet tehetsége, elhivatottsága mellett, s nem érdemtelenül. Látomásos költő, aki a hétköznapi látványából könnyedén szökken a képzelet tágas mezőire, hogy azokon kalandozva az ember korlátlan lehetőségeire figyelmeztessen.

Széles, lendületes szárnycsapásokkal húzott a magasba, s lőtt madárként hullt le, váratlanul. Nem lenne szabad elfelejtenünk.

A vigasztaló állatok

Dobos Marianne művészekkel készült riportjai jórészt az Új Tükörben jelentek meg, s most kötetbe gyűjtve, *Világ tenyerén katicabogár* címmel a Natura adta ki őket.

Emberekben csaldott művészvallomások volnának ezek? Vagy egyszerűen egy-egy kedves, hétköznapi társról elmondott vallomások? Netán a világ gazdagságának, majdnem emberi tartalmainak figyelmes feljegyzései?

Is-is. A gyűjtemény egyik legfontosabb tanulságát Vigh Tamás mondja ki: figyelni kell! Figyelni az életet, figyelni az állatokat, hogy megtanuljunk figyelmesek lenni embertársainkkal. Olyan korszakban, amelynek humánus léttartalmai bizonytalanok, nem árt az érzés ábcéjénél újrakezdenünk a világgal való kapcsolatunk kialakítását. Ebben jó segítő társunk lehet e vallomásgyűjtemény. Hiszen ha sikerül kialakítanunk magunkban az állatok szeretetének készségét, miért ne szerethetnénk embertársainkat is?

Dobos Marianne jól kérdez. A válaszokból egyfajta mitológikus anyag kerekedik, ki, az állatoké. Jellemző huszadik századi mítosz.

Talán egyszer egy kicsit összetettebb és nehezebb leckét is tanulunk. Akkor majd értőn, megértőn és szeretettel nyilunk meg az emberek irányába is.

Rónay László

Temesi Ferenc: Por

„– szótár formában írott regény. Az alapötletet kicsiben 1974-ben írtam meg... Kutya – című szó egy értelmező szótárból címmel. Az első kötetemben is benne volt, de a kutya sem ugrott utána.” Az ünnepi könyvként megjelent regény első kötete (A-tól K-ig) szinte napok alatt elfogyott. A szótár formában írott regény, ez a sikeres, új epikai eljárás tette lehetővé, hogy az első kötet önállóan megjelenjen – s figyelmünk középpontjában is ez az új technika áll. Hosszabb-rövidebb történetek, melyek az 1833 és 1973 közötti időből, felidézve Porlódot (Szeged) és környékét, Szeles András és családja életéből villantanak fel egy-egy képet, gesztust, vagy egy téma köré szervezett eseményfűzért. E történetek váltakoznak kommentár nélküli szövegtöredékekkel, idézetekkel, eszünkbe juttatva az említett első könyv T. utcai postaládáját. Az író számtalan tematikus és technikai elemet átvész novellás kötetéből, ez is erősíti a Por összegző, számadás jellegét. Szótárformába tördelve várostörténet, családregény, nevelődési regény, önéletrajz.

Megkapóan eleven, vidám és érzéki az a világ, amit megismerünk, de egyben hanyatló, poros, keserű és gátlásos is. Színes mesélők, egy tragikus szótárszerkezetben. A köztér lehetőségéhez már nem csak „a grammatikai tér” tisztázandó, hanem a szavak is. A szerkezet lemondó és bizalmatlan az átfogó ontológikus epikaszemlélettel szemben, pusztán fölmutatja az apró porszemeket. A szótárszerkezet maga a szó szoros értelmében vett leíró, deskriptív szerkezet, itt azonban a szócikkek inkább elbeszélő, narratív jellegűek. A klasszikus regényformában a narrációt szolgáltatta a deskripció, századunkban, és különösen a *nouveau roman* jeleseinél, fordított a helyzet. A tiszta leírás lett a cél. Temesi Ferenc műve, e XIX. századi szemmel kifordított regénynek tűnő írói szótár, a két elem új kapcsolatát teremti meg. A Por egy virtuális regény szótára, de a deskriptív szerkezet személytelensége és jelenideje átértékelődik a „kicédulázott”, áradó epikai világ hatására. A klasszikus narratív történet – a néhol csupán szöveg-

idézetekkel bemutató, vagy a forгатatókönyv formával elidegenítő címszavak és a szótári tipográfia ellenére – *feléled* rétegzett múltjával, személyes világával együtt. A két szemlélet áthatja egymást, de a szótár tárgyiassága is – megjelenik Szeles András mellett az elbeszélő főhős, a Szótáriró is. Üdvözlí a Szótárolvasót, csipkelődik, munkájáról ír. Az elbeszélés aktu-sára vonatkozó helyzetjelentésekkel, a diskur-zussal együtt így lesz a regény szótárából egy szótár regénye. E kettős csavarra utal: „Több mint kétséges, hogy a Szótáriró azonos volt Szeles Andrással: valószínű.”

Összetartó ereje, szervező egysége a címsza-vakat regisztráló tekintet. A látásmód egysége, egy *figyelem története* teremt e töredezett kis-formákból regényt. A világot képként látja, irónia és érzelmesség vegyül benne, frivol hang váltakozik az egyszerűhöz és egyedihez feltétel nélküli szubjektív odafordulással.

Temesi alakjai, a főhősök kivételével, nem szereplők: alakok. Gesztus értelmű és érvényű figurák – noha mesterien jellemez néhány mondattal, a kötet egészét nézve „tulajdon-képpen nincsenek is emberei: önmagáról ír, önmagát tükrözi még a mellékalakokban is. Whimsical szeszélyes író, mondják az angolok. (...) szorgalmasan böngészte az írókat és felhasználta a különösségeket ... hogy köny-vét még szeszélyesebbé tegye. Elbeszélő for-mája, azt lehetne mondani, a kitérés, a közbe-vetés, a fonál szándékos elvesztése. A megkez-dett, de félbehagyott elbeszélést esetleg nyolc- van lappal odébb folytatja, hogy megint félbe-szakítsa. Regényében komoly filozófiai elmél-kedések váltakoznak trágár élcekkel, rémtör-ténetek érzelmes szerelmi jelenetekkel. Még a tipográfia is szeszélyes, néha oldalakat üresen hagy, jelezve, hogy itt olyasmiről van szó, amit nem lehet elmondani. De főképpen irónia és szentimentalizmus ügyes és gyors keverésével idézi fel a valóság meggyőző érzését. Ez a sze-szélyes önéletrajz sosem fejeződött be: a könyv egyharmadát már elolvastuk, amikor a hős végre megszületik. Vajon hány évig kelle-ne élnie, hogy utolérje magát ... csak egyet lát meg: embereket, akik felkeltik benne a rokonszenv és részvét érzését.”

Szerb Antalnak Laurence Sterne-ről írott szavait azért idéztem ilyen hosszan, mert a két mű meglepő hasonlósága mellett a Tristram Shandy egyben a legfénylőbb nevet jelenti a „regény regényének” nevezett művek sorában. Itt jelent meg mint probléma az, ami a hetve-nes években föllépő magyar posztmodern író-nemzedék lényeges kérdése is. S már itt sem

arra vonatkozott, hogy van-e történet, vagy sem, hanem hogy hogyan van. A tárgyilagos el-beszélés diskurzussá válik – a regényben a re-gény regényét olvashatjuk, ha ugyan nem szo-ciográfiát, memoárt vagy naplót. A regény ön-magára reflektál, önironikus, majd saját beve-zetésévé válik, vagy szépirodalmivá, előtanul-mány lesz szép epikus korszakunkhoz, töre-dék, összekevert kártyapakli vagy szótár. Maga a *regény*, e virtuálisan létező mű a hozzá való viszonyon keresztül, a távoli teljesség ér-telmét kapja. A mindent egyetlen ív alá ren-delő epika helyett Temesi regényében az egyé-ni sorsok egyes állomásai nem úgy jelennek meg, mint egy egészhez vezető út részei. Rész-helyzetben mutat fel mindent. A mű szövegé-ben nem jelenik meg a részek fölötti nagyobb egység, így ezek az epizódok nem rendeződ-nek egymás alá, önmagukban teljesek, de nem lezártak. A részek maguk egészé, monadikus-sá válnak. E porszemek, pillanatok kaleidosz-kopikus együttállásában csillan fel a lét teljes-sége. A szubjektumnak az élet világkép-szerű megközelítésében mutatkozik meg ama teljes-ség, mely a mű szövegén kívülre tolódik, ame-lyet nem elmond, hanem mutat.

A teljességet felmutató részlet formai minta-képe az *anekdota*. Noha Temesi a tematikus bőség mellett az elbeszélői stílus egész tárhá-zával variálja ezt, még szöveg-kollázsai-val is ehhez a sokat kárhoztatott hagyományhoz kapcsolódik. Az anekdota már Mikszáthnál az ünnepien személyes szféra megteremtése. Az egységes ívből való kiszakadás, kiemelés az el-lentétes történelmi háttér torzító, fenyegető világával szemben az emberi humánus szer-tartásjellegű felmutatása. Gesztus. Nem ta-gadja az éjszaka világát, mégha utópiaként vagy idillként őrzi is a pusztulót, a fenyegetett egyedi tartalmakat. A bensőség önállóságát „illúzióként” győztessé avatja a „reális” törté-nelmi-anyagi rosszal szemben. Az anekdota nem vak, csak másként lát, a világot nem egy-ségesítő folyamatként, hanem minden pilla-natban egészként, mint *világképet*.

A szótárszerkezet ellenére nem a véletlen szervezi a regényt, hanem a fenti világkép művészi eredménye e kaleidoszkopikus for-ma. Ugyanakkor az első kötet alapján már sejt-hető, hogy kronologikus szerkesztés is érvé-nyesül. Itt a múlt századot idéző részletek ta-lálhatók nagyobb számban, míg feltehetően a második kötet szócikkeinek súlypontja szá-za-dunk lesz.

Pokorni Zoltán

Ujházi Péter művészetéről

A most negyvenes éveinek közepén járó Ujházi Péter neve jó másfél évtizede folyamatosan jelen van a kortárs festészettel foglalkozó írásokban. Jelen van, de inkább csak a háttérben, mindig valami bizonytalanságtól kísérve, mintha az „értők” nemigen tudnának mit kezdeni azzal, akit a név takar.

1966-ban, elvégezve a Képzőművészeti Főiskolát, szülővárosában, Székesfehérvárott telepedett le. Rajztanárként helyezkedett el, és „festőművész”-ként csak a helyi kiállításokon jelentkezett. Még csak a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának sem lett tagja, s így a „legjobb”, legegyszerűsebb úton indult el a teljes ismeretlenség, vagy legfeljebb a „heji festő” (sic!) – egyébként maga emlegette – kétértelmű rangja felé. Ebben persze tényleges része volt „vidéki” voltának (a múzsák központjától már 60 km is tekintélyes távolság!), de még inkább sajátos, önként vállalt művészi magatartásának.

Ujházi a főiskolán Kmetty János és Bernáth Aurél növendéke volt. Más tanítványokhoz hasonlóan ő is az utóbbira emlékezett mindig különösen szerető nagyrabecsüléssel. Korai képein letagadhatatlan mesterének hatása, bár már ezeken is megjelenik valami *másság*. Láthatóan még átmenetileg sem választotta az epigonok útját, de nem választotta az ugyancsak Bernáth szárnyai alól induló „szürnaturalisták”-ét sem. – Az évek múlásával pedig nem csatlakozott a kibontakozó és mind szélesebb folyamként hömpölygő avantgarde törekvések egyikehez sem. Mégis mind érdekesebbé, mind izgalmasabbá vált az, amit csinált. Az idők és divatok változásait követő kritikuskak mind többször, s mind idegesebben kellett a vállá fölért visszapillantania Ujházi felé, akinek munkái nem hasonlítottak semmire, akinek a képeit nem lehetett megnyugtatóan elhelyezni a spektrumban, de akiét félretenni, elfelejteni sem lehetett.

Aztán egyszerre (nem olyan régen), mintha Ujházit elérte (utolérte?) volna az idő. Hirtelen csak divat lett fölfedezni. De ez a „fölfedezés” megint csak nem volt egészen egyértelmű, a megfogalmazás mélyén még mindig ér-

ződik valami zavar. Mert Ujházi továbbra is *más*, most sincs ott a sorban.

Kezdetről fogva, már első kiállított munkáiban is volt valamiféle hanyaveti rendetlenség. Az, ahogy egy tájkép színharmóniájában félreérthetetlenül ott érezzük a mester, Bernáth Aurél hatását, de ezzel egyszerre a kompozíció egésze és legapróbb részletei mégis nagyon messze esnek a forrástól. Ugyanúgy az egyes ecsetvonásokban, mint a táj rajzában van valami – nem elnagyoltság, hanem valami szokatlan félszegség, bocsánatkérő félvállasság. Igazából nem is „hanyavetiség” ez, hisz annak éppen a lényege, az esetlegesnek a könnyelmű-könnyed vállalása hiányzik belőle. Inkább egyfajta – a magát megmutatni akaró művésztől persze szokatlan – *szemérem* az, ami itt meghúzódik, az „egész (mármint a művészet) nem olyan fontos” eleinte suta szerénysége. „Eleinte”, mert ahogy ez a *sutaság* következetes magatartássá válik, egyszerűben Ujházi festészetének egyik meghatározó értékhordozójává is lesz. – Lesz? – Mindig is így volt, csak a néző értette meg nehezen, hogy miről is, hogyan is folyik itt a szó?

Bernáth párás, hűvös kolorizmusa után a hatvanas évtized végén a fiatal festőt Kondor Béla frivol fölénnyel álcázott áhítata ragadta meg, fölfedezve ebben a rokonságot. A hatás ekkor is letagadhatatlan, annak ellenére, hogy a Kondor-életműben hiába keresnénk Ujházi széles ecsetvonásokkal megjelenített mézeskalács-madonnáinak akár konkrét párját, akár csak valami előzményét. Ez a „kondoros” korszak azonban már nem is igen tudott kibontakozni: ugyan ott hagyta nyomát az életműben, de mire formát öltött volna, már megjelentek a műteremben az első, most már meghökkentően „*más*” képek. – És ekkor még mindig csak az évtized fordulóján voltak.

Az új képeken furcsa, ismerősen ismeretlen világ jelent meg. Félszeg igyekezettel, s egyszerűsággal a rátalálás biztonságával vázolódik föl egy környezet – lehet ez táj, utca, park, tán versenytér vagy tengerpart: nem tudni, mi csoda, mindez külön, külön és egyszerre – tehát egy környezet, s benne az emberek, de tökéletes elválaszthatatlanságban, olyan elszakíthatatlan egységben, ami csak így, ebben a formában hordoz magában értelmet; annyira csak így, hogy a „környezet” a figuráktól válik azzá, ami, és fordítva. Csupa bizonytalan vonal, elnagyolt festékfolt, és mégis, amikor végül elértünk függ a falon mint kép, az emberi lét pontos, meggyőzően hiteles dokumentumává válik. Nem a béke és/vagy háború, nem

az elmúlt „szép idők”; se múlt, se jelen; se nosztalgia, se ábránd, s még szimbólum sem. Sokkal szerényebb és egyszerűbb az egész és (alig merem leírni) mégis gazdagabb és teljesebb!

Ugyanekkor készültek a félresikerült kopjafákra emlékeztető hajladozó faragványok, és egy esetben szeretettel mintázott, keleti istenséget idéző kerámia alak is. Nyilvánvaló, hogy egyik sem az, amihez hasonlít, ez is, az is – mint a képeken a tájba rejtett figurák – suta formákba öltözve a *jel* szerepét vállalják, egy rovátkáét, amelyet az itt és most élő ember hagy magáról az időre.

„Meghökkenően más” művek voltak ezek, egészen mások, mint amilyeneket megszoktunk akkor, a hatvanas-hetvenes évek fordulóján. Nem hasonlítottak sem a föld alól épp előbúvó új avantgarde, sem pedig a „hivatalos” művészet terméséhez. Meghökkenőek, és mégis csöndesek, az észrevehetetlenségig mcsöndesek voltak. Később, évek múltán egy-egy motívumuk, egy-egy gesztusuk úgy kelt életre mások kezén (és teljesen idegen tartalommal), hogy senki észre sem vette, hogy honnan is jöttek? – Persze, ez talán nem is fontos: a dolog lényegét nem érinti, s talán nem is mindig „átvétel”-ről volt szó, hanem arról a bizonyos valamiről, ami a „levegőben van”.

A kritika először a hetvenes évek elején figyelt föl Újházira, amikor nagy „történeti” táblaképeit festette: „Az utolsó pogánylázáadás”-t, a „Jellachich futását”-t és a „Székesfehérvár 1601-es ostromát” (1972). Ugyanis nem lehetett nem észrevenni azt a természetességet, ahogy ehhez az évszázados protokoll által szabályozott műfajhoz nyúlt. Nem öltöztette képét történeti maskarába, de nem is „modernizálta”. Nem idézett apokaliptikus víziókat, s nem keresett sem régi, sem új szimbólumokat sem. És tréfát sem csinált az ügyből: a maga félszeg módján ugyan, de ezt is komolyan vette. Hasonlóan a gyermekrajzok komolyságához, s első ránézésre ez az, ami a nézőnek is eszébe jut. Pedig amit látunk, az egyáltalán nem a gyermeki fantázia persziflázsa. A „Jellachich futása” kompozíciója a domboldalban kapaszkodó pákozdi házaktól, békés szántóktól, fásoroktól a csatát távcsövön figyelő vezérek, rohamozó magyar vitézek, gazdátlanul rohángáló lovakon át a jobb szélen csikos tábornoki díszben futó gyáva katonáig leltárszerű pontossággal gyűjti össze a megsejtett történet minden tartozékát, nem feledkezve meg a legkisebb részletről sem. És közben meg-

idézi Jókait, s a nyomában máig élő, elevenen, romantikusan szárnyaló legendát, s idézi a költőt is: – „Fut Bécs felé Jellacsics, a gyáva, / Seregének seregünk nyomába” – a dobok pergését, a lovak nyertését, a történetnek azt a bódító mámorát, amit mindnyájan megérezzük, ha csak ki-mondjuk e szót: *szabadságharc*.

A hetvenes évek elejétől mind fölszabadultabban járja a maga útját. Falusi kocsmajelenetek, cirkusz-képek, ködbe vesző lovasok, fegyverrel tancoló, ismeretlen történeti korból előlépő vitézek, az antik vazák gladiátor-ábrázolásait idéző birkózók, kopár és mégis élő tájak, a homokkal-vízüveggel „mintázott” földképek sora játékos könnyedséggel és felhőtlen derüvel idézi egy szórakoztatóan eleven világ rajzat. A játék, az ábrázolás könnyedsége és a látvány derűje azonban a figyelmes néző számára az idő múlásával mind furcsábbá és egyre nyugtalanítóbbá válik. A rajz vázlatossága, a festés laza esetlegessége már nem fedi el a fogalmazás pontos valóságát, s az üde színek mögül mind dermesztőbben sejlik föl a fizikailag és morálisan egyaránt lerongyolódott, pusztuló világ pore arca.

Az cvtized közepétől műfajilag is egyre gazdagabbá vált Újhazi eszköztára. A festmények, rajzok, akvarellek és plasztikák mellett és után megjelentek munkái sorában a *dobozok*, nem sokkal később az *ügyiratgrafikák* (Frank János találó kifejezése az először 1982-ben, Budapesten kiállított művekre), a Schwitters-szel feleselő fából tákolts reliefek és a *talált-képek*.

A *dobozok* – a falak közé, üveg alá zárt, összegyűjtött, semmire sem jó kacatokkal, s a köztük sürgölődő liliputi tömeggel – és persze kívül a nézővel, mint fölényes Gulliverrel – a maguk sokszor már-már durva esetlenségével, szó szerinti faragatlanságával a képeknél is rejtettebben (ugyanakkor mégis szokimondóbban) vállalják bizonytalan, átmeneti körünk életérzésének megfogalmazását.

A dirib-darab ócska deszkákból szögelt fa reliefek a dobozok formavilágából születtek. Külső megjelenésükben mégis közelebb állnak a „szegény-konstruktivizmus”, a korai orosz avantgarde és Schwitters tárgyaihoz. Újházi azonban amikor fölszedi a porból egy lebontott régi székesfehérvári városrész törmelékét, s összeilleszti-ragasztja az össze nem tartozót, akkor nem az új formát keresi, hanem éppen a pusztulás rendjét és végső békéjét. Ahogy teszi, abban nincsen semmi gyász vagy szomorúság. A gesztus mögött a száraz és szigorú realitás húzódik meg, csöndes, higgadt és hiteles tudomásulvétele a megtörténtnek.

Ugyanigy a nyolcvanas évek *iratgrafikái*. A nyersanyagot, múlt századi leveleket, kérvényeket, hivatali papirokat valóságosan is a véletlen, a szél sodorta a művész kezébe. Sokszorosan elveszett, elnűlt, értelmetlenné vált viták, panaszok, bánatok megbarnult tintával, szálkás betűkkel, elsárgult papíron gördülő, bucskázó sorokban. Már-már készek lennének meghatódni, de Ujházi nem engedi. A papírt arra használja, amire adott, amire lehet: szélelt telifirkálja, kiszinezi a sorközüket, hozzáír a szöveghez, aláírja, s maga is dátumozza, Nyersanyaggá silányítja, de ugyanezzel a gesztussal föl is emeli, megmenti: érvényesíti, megörzi, tudomásul veszi és észrevéteti.

Időben hozzánk legközelebb *talált-képei* vannak. Régi fényképek – egy kerékpáros, szülők gyerekekkel, tengerparti vízbe merülő hálóval –, egy bekeretezett, bizonytalan származású vatelindarab, régi, üres papírzacskó. Bekeretezve, és üveg alatt, és aláírva. Meg- és földé-ve valakit, aki *ott* volt, aki elsütötte a fényképezőgép zárját; valaki emléket egy tájról, egy percről. – Ismét az elveszett, semmibe került történetek, semmibe tűnt érzelmek véletlen megőrizte lenyomatai minden részvét nélkül, de valami gyermekien ártatlan figyelemmel találva.

És a gesztus suta szerénysége, a KUNST minden külsőségének hiánya, ez az egész profán eszköztelenség egyre kevésbé tudja (akarja) elföldni a néző előtt a lényegét, s az egyre dermedtebben vész bele a megoldatlan konfliktusok, soha jóvá nem tett bűnök, be nem végzett történetek szárazon áradó folyamába.

Ez hát Ujházi *másságának* a lényege: vállalása az élünk, itt vagyunk illékony realitásának minden érzelmes hátsó gondolat, minden pszichológiai, mélylélektani bukfenc, zsonglorkódás vagy szimbólumok nélkül, s egyszer-

smind lemondva ugyanúgy a naprakész, mint a konzervatív formák – a divat és a megszokás – nyújtotta védelemről.

Egyik utolsó munkájának „Világszönyeg – részlet” a címe (1986). Fekete alapon töredeztet fehér vonalakkól mintha egy középkori erődítmény alaprajza bontakozna ki ágyúállásokkal, bástyák, tornyok kiszögelléseivel. Jobban megnézve azonban tán nem is alaprajzot látunk, hanem egy keresztmetszetet, netán a kettőnek és egy sor madártávlati képnek furcsa, szövevényes, a szönyegszövés logikájának engedelmeskedő egységét. Belátunk a kazamatákba, amelyek néha szerzetesi cellák, néha családi vacsorához terített csendes sarkok. Látunk széles fénycsóvákat, óvakodó macskákat, sorban ülő hosszú fülű nyuszikat, siető (tán munkába menő) emberek tömegét, sétálókat, összevissza szaladgálókat; röpdülőket, fásort, veteményes kerteket, bicikliket, autókat, kastélyt, szökökutatót, gyilkos erőszakot, szónokot, pulpituson ülő bírót, hintázó gyereket: az összevissza, felelőtlen életet. A fekete alap a törlések és újrarajzolások világos nyomaival iskolai falitáblák képzetét kelti. Ugyanazzal a kétséggel és bizonyossággal teszi ezt, amit e képzet magában hord: a bárhol lehet, de itt is, ott is ugyanaz a képzet; a folytathatóság és kiegészíthetőség képzetét; az igaz és hamis, jó és rossz cserélődő, egymásba játszó, egymást váltó kategóriáinak a kréta és a spongea hite- lére bízott értékét.

Ujházi Péter gyűjteményes kiállítása a múlt év októberétől ez év január elejéig volt látható a székesfehérvári Csók István Képtárban. A gazdag katalógus bevezetőjét Ladányi József írta. A kiállítást ő és Kovalovszky Márta rendezte.

Kovács Péter

Film

Gengszterek klubja

A hatvanas évek nagy filmművészeti föllendülése, az egymást érő „új hullámok” formai és tartalmi újításokban gazdag kezdeményezései alapjaiban rendítették meg Hollywood hege-

móniáját. Magában a filmfővárosban is forradalminak tűnő változások zajlottak le, stúdiók, sőt műfajok tűntek el, alakultak át. Az Egyesült Államokon belül jelentős hangsúlyeltolódások következtek be Hollywood hátrányára. Egyszerre New York is fontossá kezdett válni, a független filmgyártók, s fiatal, a kialakult kliséket semmibe vevő kezdők csoportja ragadta magához a kezdeményezést. Coppola, Lucas, Spielberg neve fémjelzi azt a korszakot, amelyben az ún. új-hollywoodi film-

készítés felfogása kibontakozott. Ennek lényege a hagyományos amerikai műfajok (gengszter-film, western, karrier-film stb.) kifordítása egykori önmagukból (Penn: *Kis nagy ember*; Spielberg: *Párba!*), a régi sablonok által közvetített, leegyszerűsített, cukormázzal bevont giccs-világ leleplezése, igazi arcának megmutatása (Schlesinger: *Éjféli cowboy*; Spielberg: *Sugarlandi hajtóvadászat*), átértékelése, mai tartalmakkal való megtöltése (Coppola: *Keresztapa*; *Magánbeszélgetés*), s végső lépésben új klisék, új konvenciók teremtménye, új filmzési kánon kialakítása (Spielberg: *Cápa*; Lucas: *Csillagok háborúja*), amely a hollywoodi palotaforradalom kétes tanulságaként a lerombolt álomvilág kegyetlenebb, vérengzőbb, infantilisabb, szemfényvesztőbb, cinikusabb életre keltéséhez vezetett (a *Rambo*-széria; Spielberg: *Az elrabolt frigláda fosztogatói*). A kezdeti idők dacos kedvű filmjei után az új-hollywoodi film hamar rátalált a szuper-mesére, amelyek hamar nekünk és kalandfilmek és krimik és sci-fi-k együtt. Lucas (*Csillagok háborúja* – sorozat) és különösen Spielberg filmjei révén (*E. T.*; *Indiana Jones és a végzet temploma*) megszületett a super-fiction, Hollywood és az álomgyár tündöklő restaurációja, kiárúsítva a 60-as évek új hullámainak szakmai és szemléletbeli vívmányait, bér munkásként alkalmazva nem egy nagy egyéniségét (Polanski, Schlesingert, Wenderst).

A (mozi)világ-hódító útjára Hollywoodból induló super-fiction nem születhetett volna meg anélkül, hogy a nézőket előzőleg ne szembesítse azzal a ténnyel, hogy a valóság, az igazság, a világ más. Nézőjének *tudnia kell*, hogy ez a filmzési metódus nemcsak technikailag, de szemléletét tekintve is mélyen manipulatív. S ennek ellenére vagy ezzel együtt, netán *épp ezért kell elfogadnia*. Ez a fajta film olyan nézőt tételez fel, akinek szüksége van arra, hogy elkábitás, becsapják. Ma Hollywood pénzével, befolyásával jobban kezében tartja a világ filmgyártását, mint bármikor ezelőtt. Francis Coppola az új-hollywoodi film talán legnagyobb formátumú egyénisége. Rendező, producer és mecénás, a hetvenes évek végén a világ legmodernebb stúdiórendszerének, a Zoetrope Studiosnak tulajdonosa. Filmtörténeti értékű alkotások (*Magánbeszélgetés*; *Keresztapa*), vitatott sikerfilmek (*Apokalipszis, most*; *Rumble fish*), és gyatra giccs (*Te már nagy kisfiú vagy*; *Szívárványvölgy*) létrehozója. Lehetőségre váró tehetségek támogatója (Godfrey Reggio: *Kizökkent világ*) és elveszejtője (Wenders: *Hammett*, nálunk „Piszkos ügy” címmel játszották).

Új műve, a *Gengszterek klubja* (The Cotton Club) ékes példája annak, miképp valósítja meg az új-hollywoodi film saját, kanonizált műfajainak megújítását.

A klasszikus gengszterfilm mindig romantikus alapállású. Sablonjait tekintve ugyanannak a nagy amerikai legendának nagyvárosi környezetben, szeszcsempészetre és géppisztolyra átalakított változata, amelyből a western-vagy akár a karrier-film is építkezik.

A gengszter-film persze eleve gonoszabb, alattomosabb, hidegebb prériken nyargalászó műfaj-testvérénél. Épp Coppola volt az, aki a *Keresztapában* egy gengszter-történet segítségével valami fontosat volt képes elmondani Amerikáról, a szervezett bűnözésről, a hatalmas kétségbeeséséről, a kétségbeesett öles embertelen etikájáról.

A *Gengszterek klubja* ugyanezt a világot idézi meg, elődjének mélysége, hitele nélkül. Coppola új filmje: magas technikai felkészültség, hallatlan igényesség egy letűnt világ külsőségeinek előteremtésében, ugyanakkor egyoldalú, kaján szemlélete ennek a világnak. A film magától éretődőnek veszi, hogy csakis a bűnből, gyilkosságból vagy annak árnyékában, jelenlétét elfogadva lehet élni. Korábban épp Coppola mutatott rá e felfogás gyökereire, adott róla árnyalt, helyenként katartisztikus hatású képeket, feltárva, hogy a gengszterizmus nem önmagában álló, riasztó deviancia, hanem egy ad abszurdum vitt magatartásforma egy olyan civilizációban, amely kimondva-kimondatlanul magáévá tette a „legerősebb kané a szuka” elvét. Ennek az árnyaltságnak, többretegűségnek a *Gengszterek klubjában* nyoma sincs. Itt maga a rendező látszik elfogadni ezt az elvet, viszonyítási pontok már egyáltalán nincsenek, világa hermetikusan zárt, torz helyzeteket és torz személyiségeket felmutató, szellemvasút-béli mutatóvány. A szellemvasút hatásmechanizmusaira építve: ebben a filmben torznak és gonoszak lenni csupán annyit tesz, mint zökkenőmentesen illeszkedni a torz és gonosz világba. Nincsenek áldozatok, bűnösök, cinkosok még szerepek formájában sem. Nincs is értelme ilyesmiről beszélni, hiszen az a nézet hatja át a filmet, mely szerint legéppuskázni, nyakon szűrni, avagy hasba löni valakit csakis abból a szempontból mérlegelendő, hogy mi hasznot hajt a könnyed és magától éretődő gyilkolászás elkövetője vagy szemtanúja számára. A film hőse, a Szépfüü azáltal képviseli a humanizmust, hogy nem minden esetben tartja megengedhetőnek gyermekek legéppuskázását, s emiatt

rosszallását fejezi ki a gyilkosságért felelős, gondatlan öccsének. Az már számára is természetes, hogy a fivérén esett orvgyilkosságon ne haborodjék fel túlságosan, lévén az öccse elbizakodottságának „logikus” következménye. Főként azért nem zseniőrözza egyik eset sem, mert általában karriercsinálással van elfoglalva. Ezenfelül ambíciója az egyik főgengszter által kitartott, kissé pénzéhes és kissé vérszívó-természettű, ámde manöken-pofikájú nőcske meghódítása. Mivel az ellenszenves bandavezér végül szintén legéppuskázódik, Pofika és Szépfiú boldogságának immár semmi sem állhat útjába.

Mindez olyan blöden hangzik, hogy akár paródiának is vélhetnénk Coppola filmjét, esetleg olyan rafinált műfajbéli manővernek, amely egyszerre kívánja apoteózisát és paródiáját adni egy világnak. Ennek azonban ellentmond az, hogy a *Gengszterek klubja* – bár helyell-közzel vicces vagy annak szánt jelenetek is akadnak benne – előszeretettel tocsog a vérben, a gyilkolás, az erőszak látványában. Semmiféle poénkodás nem tehet jóízűvé egy olyan filmet, melynek tanulsága, hogy: mindegy hogyan és miképp, de talpon kell maradni, túlélni mindent, s nincs, aki szemrehányást tehetne ebben az

alapjaiban gonosz világban. Bűn és jog nem léteznek, igazság és hazugság szavak csupán, taposs másokra vagy rád taposnak – az egoizmus rafinált mítosza ez a film.

Másik szálán egy néger szteptáncos testvérpár szívfacsaró karriertörténetét kísérelhetjük figyelemmel. Ők, s a non-stop revüt lejtő táncos képviselik a hagyományosan Amerikához kapcsolódó keep smiling, a csillogó műfogsorok, olajozott frizurák és géppuska-lábak szórakoztató forgatagát.

Ebben az egyensúlyozó gesztusban nincs semmi költőábrándi hősiesség. Itt nem lehet lezuhanni. Legfeljebb rengeteg pénzt elherdálni egy vállalkozásra, ami megtérül (mert jól szolgálja a vélt közönségigényeket) vagy nem térül meg (mert a *Rambo* nyolcadik folytatása jobban borzolja az egyre tompultabb agyacs-kákat). Ezek azonban egy iparos problémái. A *Gengszterek klubja* művészileg langyos és tédig ér. Pazar kiállítású, semmitmondó mese, egy valaha nagyszabású vállalkozásokat igényesen megvalósító filmrendező üzleti manővere, magas színvonalú szakmai hozzáértésének tárgyyszerű áruba bocsátása, régi tehetségének rezignált kiürülése.

Tóth Péter Pál

HAZA ÉS NAGYVILÁG

SZOLGÁLAT A két utolsó szám címével is fölkeltheti érdeklődésünket: **A hívő emberképe; Világiak – keresztény hivatás.**

Az 1986 karácsonyára megjelent 72. szám az „isteni antropológiának”, a kinyilatkoztatás embertanának főbb tételeit állítja szemünk elé. A két első tanulmány a Szentírás elemzésével mutatja be az embert. Farkasfalvy Dénes a teremtéstörténetet taglalja. Cikkének befejező gondolata megkapó: „az ember saját méltóságának koldusa”. Vass György Jézus tanításának fényében vizsgálja az emberi kapcsolatokat és az emberi személyiséget. Csak távolabbról kapcsolódik ehhez a témához Somfai Béla írása az abortusz jelenlegi állásáról, elsősorban az amerikai egyház és társadalom életében. Profétai ihletésű Franz König bíborosnak korunkat elemző előadása. II. János Pál pápa ismételt foglalkozott az ember keresztény fogalmával – tanítását Mihályi Gilbert foglalja össze.

Ez év őszén Rómában a püspöki szinodus a laikusok szerepét vizsgálja az egyház életében. Ezért annyira időszerű az idei húsvéti szám,

amely a keresztény hivatást, a világiak helyzetét mutatja be. Külön érdekességet ad az íróknak, hogy többségük történeti szempontból közelíti meg a témát. Így az egyház élő történelmében tanulmányozhatjuk, hogy milyen lehetőségek, feladatok, feszültségek, megoldások adódtak a történelem során, s ezek sok hasznos tanulsággal szolgálhatnak jelen és jövő egyházunk számára. Alexandre Faivre a kereszténység első századaiban követi nyomon a laikusok szerepét, Szántó Konrád ferences történész a 13. századi laikus mozgalmakról ír. Szilas László a barokk korban mutatja be a világi keresztények életét. Ehhez kapcsolódik Szabó Ferenc írása: a keresztény lelkiesség alapjai Pázmány Péternél. Igen sok tanulsággal szolgál Françoise Tailleur tanulmánya: a laikusok értékelésének, helyzetének változását mutatja be századunk folyamán, X. Pius pápától kezdve a II. Vatikáni zsinaton keresztül egészen napjainkig. A nagyobb tanulmányokat követő írások is joggal tarthatnak számot érdeklődésünkre: sok friss egyházi hírről, megnyilatkozásról értesülhet olvasójuk.

Levelek – válaszok

„Megbotránkoztatás”. Mi sem áll távolabb tőlünk, mint hogy olvasónkat, netán olvasóinkat megbotránkoztatassuk egy-egy olyan vers, elbeszélés, tanulmány közlésével, amelynek szerzője kendőzetlen nyíltsággal veti föl mindennapjaink élő és időszerű kérdéseit. El kell fogadnunk, hogy e kérdéseket nemcsak keresztény szemmel lehet áttekinteni és értékelni, mert tudatában vagyunk annak, amit Sik Sándor így fogalmazott meg *Egyetemesség és forma* című tanulmányában: „Kereszténynek nem lehet születni, csak újjászületni, a lélek újjászületése pedig a kegyelem titkos fakadásain túl izgalmas, bonyolult, drámai tevékenység, amely minden nap újra kezdődik, amelyben a belső ember, a kegyelem szüntelen segítő és gyötrelmes boldogsággal ösztökélő lendítései és a *mysterium iniquitatis* koncentrikus támadása közt minden nap újra birtokba veszi és egyensúlyba rendezi önmagát, Istent, a mindenséget.” (*A kettős végtelen*, 204.) Ebben a szüntelenül kezdődő, valóban drámai folyamatban feltétlenül segítenek azok a műalkotások is, amelyek akár negatív tartalmuk révén döbbsentenek rá a világban lévő rosszra, embertelenségre, s ezáltal készítetnek arra, hogy a magunk életét próbáljuk újra „rendezni”. Az ilyen művek olvasásához, szemléléséhez, hallgatásához, befogadásához természetesen egyfajta keresztényi nagykorúságra van szükség, olyan magatartásra, melyet e század bonyolult, a kegyelem működésének gyakran ellentmondani látszó jelenségei sokszorosán megkövetelnek tőlünk. Sosem tudhatjuk pontosan, honnan, mi által kapjuk azt a kegyelmi indítást, amelyre szükségünk van életünk és Istennel való egyensúlyi kapcsolatok kialakításához.

Annak idején az úgynevezett neokatolikus irodalmi mozgalom is súlyos, drámai viták közben fejlődött, lett egységessé, harcokban alakította ki a maga világ- és művészetszemléletét. Hadd idézzük e mozgalom egyik kiemelkedő alakjának, Georges Bernanosnak *Les grands cimetières la lune II.* című művéből az alábbi részletet, melyet Eckhardt Sándor *Egy vallástalan beszéde a hívőkhöz* címmel fordított le: „Ti mondogatjátok az embereknek egy olyan nyelven, mely alig különbözik a moralistákétól, a morálbestiákétól, hogy fékezzék meg kívánságaikat. Pedig nincsenek már kívánságaik, nincsenek céljaik, nem látnak semmi olyat, amiért érdemes volna erőlködni.” Nos, az első pillanatban talán megbotránkoztató művek néha éppen arra döbbsenthetnek

rá, hogy van még miért erőlködnünk, van még mit tennünk.

Kétségtelen, sokkal tisztább és egyértelműbb az olyan irodalmi műalkotás, az olyan festmény, amelyben kézzelfoghatóan van jelen a kegyelem, áthatja a szereplők életét, megfordítja a rosszat, a boldogság fényébe vonja a boldogtalanságot. Az életben azonban semmi sem ilyen egyszerű és látványos. Vannak ugyan az úgynevezett „hitbuzgalmi irodalomnak” is „remekei”, mint erre Henri Bremond figyelmeztetett, de ugyanő sóhajtott föl kicsit keservesen: „Általában mégis mennyi szegénység, különösen a XIX. század közepe óta!”

Fogadjuk el a művészeteket olyanoknak, amilyenek, s hagyjuk meg nekik azt a lehetőséget, hogy a maguk eszközeivel minél teljesebben ábrázolják azt a világot, melyet nekünk is be kell laknunk, s meg kell változtatnunk, hogy készséges legyen a jóra. De csak azt változtathatjuk meg, aminek ismerjük igazi természetét. – Egyébként köszönjük olvasónknak, hogy maga is érett nagykorúságról tett tanúságot, amikor elénk tárta kétségeit, nem maradván meg az anonimitásban módot adott, hogy együtt gondoljuk végig a modern művészet egyik legizgalmasabb, legvitatottabb problémáját.

A „Számunk írói”-ról. Néhány olvasónk említette, hogy szeretnének részletesebb információkat kapni az írások szerzőiről. Észrevételeiket, javaslataitaik köszönjük, s keressük a jobb megoldást. Jelenlegi gyakorlatunk szerint nem említjük külön azokat, akiket közismert személyiségeknek tartunk vagy az elmúlt év során már bemutattunk. Szerzőinknek foglalkozását, és – ha nem budapesti – a lakóhelyét szoktuk közölni. Elsősorban a helyszűke miatt vagyunk ennyire szófukarok. Ha azonban olvasóink többet szeretnének megtudni az egyes írások szerzőiről, akkor kívánságuknak igyekszünk eleget tenni. Várjuk észrevételeiket!

Hamvas Béla Sokan kérték, hogy közöljünk több írást Hamvas Béláról. Örömmel jelezhetjük, hogy az író özvegyével augusztusi és szeptemberi számunkban közlünk beszélgetést, s az író három tanulmányát az ősz folyamán megjelentetjük külön kiadványban: *Silentium*, *Titkos jegyzőkönyv*, *Unicornis*. Kiadókivételünkben kapható már a *Vigilia Repertórium* s a szemlélődésről szóló kiadvány a középkori irodalom egyik gyöngyszemével és Hans Urs von Balthasarnak, századunk egyik kiemelkedő teológusának tanulmányával.

1987
ANNÉE LII.

vigilia

JUILLET-JULI
JULY

Revue mensuelle – Monatsschrift – Rédacteur en chef – Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. – Abonnements pour un an – Abonnement für das Jahr 25 US dollar

RÉSUMÉ

Dans ce numéro de juillet József Cserhádi médite sur la mystique de pauvreté de la théologie de la libération. A propos de la maladie AIDS, le cardinal Suenens, dans son article nous attire l'attention sur la catastrophe morale de notre époque. Zoltán Endreffy analyse les rapports moraux et politiques de la crise oecologique. Les extraits du journal de Franz Kafka sont suivis de l'étude de J. A. Tillmann. La partie littéraire contient des poèmes et des nouvelles de Gábor Czakó et d'Iván Mándy. Nous publions une conversation avec Iván Mándy. Dans la rubrique Méditations d'aujourd'hui vous lirez un essai intitulé „L'immoralité de l'art” de Czesław Miłosz. Csaba Gáspár analyse les psaumes de Salomon László. József Bánk publie un compte rendu de voyage dans le comitat de Szolnok, en Hongrie d'un père jésuite de 18. siècle. Alain de Penanster nous rend compte des traits paradoxaux du catholicisme français.

INHALT

In unserer Juli Nummer meditiert József Cserhádi über die Armuts-Mystik der Befreiungstheologie. Anhand des AIDS leitet Kardinal Suenens in einer Studie unsere Aufmerksamkeit auf die moralische Katastrophe unseres Zeitalters. Zoltán Endreffy analysiert die moralischen und politischen Aspekte der ökologischen Krise. Tagebuch Auszüge von Franz Kafka werden von einem Essay von J. A. Tillmann begleitet. Im Literaturteil Gedichte und je eine Erzählung von Gábor Czakó und Iván Mándy. Gesprächspartner der Vigilia ist im diesem Monat Iván Mándy. Als Heutige Meditation veröffentlichen wir ein Essay von Czesław Miłosz, betitelt: Immoralität der Kunst. Csaba László Gáspár analysiert die Psalmen von Salomon. József Bánk präsentiert den Reisebericht aus Ungarn über dem Komitat Szolnok eines Jesuitenpaters aus den 18. Jahrhundert. Alain de Penanster berichtet von den paradoxen Zügen des französischen Katholizismus.

CONTENTS

In this July number József Cserhádi meditates on the poverty mysticism of the liberation theology. In his essay in connection with AIDS, Cardinal Suenens reminds us of the moral disaster of our age. Zoltán Endreffy analyses the moral and political aspects of the oecological crisis. The Diary Selections by Franz Kafka are accompanied by a study by J. A. Tillmann. Our literary part includes short stories by Gábor Czakó and Iván Mándy. This month the interlocutor of Vigilia is Iván Mándy. In our Meditation column, we publish an essay by Czesław Miłosz on the immorality of the Arts. Csaba László Gáspár analyses the Psalms of King Solomon. József Bánk publishes an account of an 18th century Jesuit Father describing his travels in the Hungarian County of Szolnok. Alain de Penanster reports on the paradoxical traits of French catholicism.

